

АГРОСВІТ

№ 24 грудень 2020

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуґушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгеніївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сардак Сергій Едуардович, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри економіки, підприємництва та управління підприємствами, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 24 грудень 2020 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
**Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 24.12.20 р.

Підписано до друку 24.12.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 11,6.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2412/4.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2020

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 24 грудень 2020 р.

У НОМЕРІ:

<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Прядка Т. М.</u>	
Земельний устрій України: понятійні і інституційні аспекти розвитку	3
<u>Ткачук В. І., Швець Т. В., Плотнікова М. Ф.</u>	
Стратегічне управління інвестиціями у розвиток підприємництва територіальних громад	12
<u>Приходько В. П., Бобрик В. О.</u>	
Розвиток міжнародного співробітництва у стратегічних перспективах сталого просторового розвитку Карпатського Євроregionу	22
<u>Пильнова В. П., Капелюшна Т. В., Пісковець О. В.</u>	
Організація експорту товарів суб'єктами малого та середнього бізнесу	29
<u>Могильницька А. М.</u>	
Інформаційне забезпечення екологоорієнтованого управління аграрного виробництва	37
<u>Плетньов М. В.</u>	
Розвиток малого і середнього підприємництва в регіоні: виробничий аспект	42
<u>Смирнова С. М., Стерлев Д. В., Ткаченко О. С.</u>	
Організаційно-економічні аспекти управління землекористуванням	48
<u>Данканич А. А., Королович О. О.</u>	
Ключові проблеми та принципи сталого розвитку підприємництва в умовах цифрової трансформації в Україні	56
<u>Коломієць Т. В.</u>	
Взаємозв'язок розвитку матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу для інноваційної діяльності аграрних підприємств	65
<u>Малкіна Я. А.</u>	
Аналіз податкового навантаження банків України та напрями його оптимізації	72
<u>Жаріков А. Ю.</u>	
Інституційні засади формування системи бюджетно-податкового регулювання	79
<u>Алещенко Л. О.</u>	
Зарубіжний досвід розвитку молодіжного підприємництва	86

№ 24 / 2020

CONTENTS:

<u>Tretiak A., Tretiak V., Priadka T.</u>	
CONCEPTUAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF UKRAINIAN LAND SYSTEM DEVELOPMENT	3
<u>Tkachuk V., Shvets T., Plotnikova M.</u>	
STRATEGIC INVESTMENT ENTREPRENEURSHIP MANAGEMENT IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES DEVELOPMENT	12
<u>Prihodko V., Bobryk V.</u>	
DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION IN STRATEGIC PERSPECTIVES OF SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT OF THE CARPATHIAN EUROREGION	22
<u>Pylnova V., Kapeliushna T., Piscovets O.</u>	
ORGANIZATION OF EXPORT OF GOODS BY SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS ENTITIES	29
<u>Mohylnytska A.</u>	
INFORMATION SUPPORT OF ECOLOGICALLY ORIENTED MANAGEMENT AGRICULTURAL PRODUCTION	37
<u>Plietnov M.</u>	
DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN THE REGION: PRODUCTION ASPECT	42
<u>Smyrnova S., Sterlev D., Tkachenko O.</u>	
ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS LAND USE MANAGEMENT	48
<u>Dankanych A., Korolovych O.</u>	
KEY CHALLENGES AND PRINCIPLES FOR SUSTAINABLE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE DIGITAL TRANSFORMATION IN UKRAINE	56
<u>Kolomiets T.</u>	
INTERRELATION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE AND INTELLECTUAL CAPITAL FOR INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	65
<u>Malkina Ya.</u>	
ANALYSIS OF THE TAX BURDEN OF UKRAINIAN BANKS AND DIRECTIONS OF ITS OPTIMIZATION	72
<u>Zharikov A.</u>	
INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF FORMING THE SYSTEM OF BUDGET AND TAX REGULATION	79
<u>Aleschenko L.</u>	
FOREIGN EXPERIENCE OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT	86

УДК 332.2.01:332.2.021

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, головний науковий співробітник,
Інститут агроекології і природокористування НААН України
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

Т. М. Прядка,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри управління земельними ресурсами
та земельного кадастру, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-6179-0128

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.3

ЗЕМЕЛЬНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНИ: ПОНЯТІЙНІ І ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Institute
of Agroecology and Nature Management of NAAS of Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of Geodesy and Land Management, Sumy National Agrarian University
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

T. Priadka,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Land
Resources Management and Cadastre, Bila Tserkva National Agrarian University
ORCID ID: 0000-0002-6179-0128

CONCEPTUAL AND INSTITUTIONAL ASPECTS OF UKRAINIAN LAND SYSTEM DEVELOPMENT

Сьогодні в Україні триває пошук оптимальної моделі розвитку земельних відносин, у тому числі моделі розвитку земельного устрою, становлення інституцій і інститутів, реформування системи землекористування у різних сферах суспільного життя. Становлення земельного устрою України на наукових засадах є системним, складним, тривалим за часом розвитком політико-економіко-правовим процесом, який охоплює реформування більшості сфер суспільного життя. Обґрунтовано, що під земельним устроєм (Land system), необхідно розуміти систему похідну від суспільного і державного устрою, що характеризується земельно-територіальною організацією території держави загалом або території регіону чи територіальної громади та певними земельними відносинами і визначається системою власності, порядку та формами володіння і користування землею, а також принципами організації використання земель та інших природних ресурсів. З'ясовано, що на сьогодні існує ряд негативних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток земельних відносин та ринково-орієнтованого і еколого-безпечного землекористування в Україні. Зокрема, відсутність системної державної земельної політики, дієвої інфраструктури земельного устрою України, а також теоретичного і інституційного обґрунтування його розвитку, негативно впливають на формування та функціонування земельних відносин і економічно-ефективного та екологобезпечного землекористування. Обґрунтовано, що важливим кроком для вирішення зазначених проблем є інституційна складова, в якій необхідно задекларувати ринково-орієнтовану і одночасно еколого-безпечну модель земельного устрою країни та відповідні моделі її регіонів із врахуванням природних, соціально-економічних, традиційних та інших умов. Розроблено логічно-змістовну схему інституціоналізації розвитку земельного устрою України та її регіонів. У процесі дослідження обґрунтовано, що земельний устрій України є похідним від суспільного, конституційного та державного устроїв країни. Одночасно він

є базовим для природоохоронного, аграрного та адміністративно-територіального устрою як країни, так і її регіонів і територій об'єднаних територіальних громад. Отже, теоретичне і інституційне осмислення розвитку земельного устрою України сприятиме розвитку земельних відносин та економічно-ефективного і екологічнобезпечного землекористування.

The search for the optimal model of land relations development, including the model of land development, formation of institutions and institutes, reform of the land use system in various spheres of public life, has been currently run in Ukraine. The formation of the land system of Ukraine on a scientific basis implies a systematic, complex, long-term development of political, economic and legal process involving reformation of the majority of public life spheres. It was substantiated that the land system is to be considered as the one derived from the social and state system. It features land territorial organization of the state as a whole, the regional or territorial community and certain land relations and it is determined by ownership, system and forms of land ownership and land use, as well as the principles of land and other natural resources use organization. A number of negative factors that directly affect the current development of land relations and market-oriented and environmentally safe land use in Ukraine were found. In particular, the lack of a systematic state land policy, effective infrastructure of the land system of Ukraine, as well as theoretical and institutional justification of its development negatively affect the formation and functioning of land relations and economically efficient and environmentally friendly land use. It is substantiated that the institutional component is an important condition of solving the abovementioned problems and this component is to declare both market-oriented environmentally friendly models of land management of the country and its regions, taking into account natural, socio-economic, traditional and other conditions. A logical and meaningful scheme of institutionalization of land development of Ukraine and its regions has been developed. The research has substantiated that the land system of Ukraine is derived from the social, constitutional and state systems of the country. Also, land system is the basis for the environmental, agricultural and administrative territorial structure of the country and its regions and territories of united territorial communities. Thus, the theoretical and institutional understanding of the land management development in Ukraine will contribute to the development of land relations, to cost-effective and environmentally friendly land use.

Ключові слова: земельний устрій, земельні відносини, земельна політика, власність на землю, організація використання земель, інституційний розвиток.

Key words: land system, land relations, land policy, land ownership, land use organization, institutional development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Організація використання земельних ресурсів у різних країнах характеризується значною розмаїтістю форм земельного устрою (ладу), що довели свою ефективність в одних країнах, але далеко не обов'язково є настільки ж ефективними в інших. До об'єктивних факторів, що обумовили виникнення різних моделей земельного устрою, можна віднести соціально-економічні, історичні, етнокультурні, природні й інші особливості різних країн і народів, що їх населяють.

У преамбулі Земельного кодексу Української РСР [1] було зазначено, що велика Жовтнева соціалістична революція знищила напівкріпосницький земельний устрій царської Росії, що прирікав селянство на злидні і гальмував розвиток продуктивних сил країни. Декретом "Про землю" Другого Всеросійського з'їзду Рад від 26 жовтня (8 листопада) 1917 року, запровадженим в Українській РСР відповідно до постанови Першого Всеукраїнського

з'їзду Рад, приватна власність на землю була скасована назавжди, вся земля перетворена у всенародне добро і безплатно передана трудящим у користування.

Сучасна динаміка розвитку держави України висуває нові дослідницькі пріоритети, нові методологічні підходи. У таких умовах особливої актуальності набувають дослідження всієї сукупності чинників, що формують територіальну основу держави — її земельний устрій. Сьогодні в Україні триває пошук оптимальної моделі розвитку земельних відносин, у тому числі моделі розвитку земельного устрою, становлення інституцій і інститутів, реформування системи землекористування у різних сферах суспільного життя. Становлення земельного устрою України на наукових засадах є системним, складним, тривалим за часом розвитку політико-економічно-правовим процесом, який охоплює реформування більшості сфер суспільного життя.

Сучасні земельні перетворення в Україні, що заклали основи нового земельного устрою, потребують розроблення нових підходів до планування землекористування на різних ієрархічних рівнях та проведення генерального землеустрою на всій території країни. Це викликано багатьма причинами. Насамперед, установленням меж державних кордонів країни й адміністративно-територіальних утворень; введенням різноманіття форм власності на землю, збільшенням кількості нових землеволодінь і землекористувань громадян, підприємств, установ та їх об'єднань до більш як 23 млн; введенням платності землекористування; установленням правового та функціонального статусу земель і різних обмежень, обтяжень й сервітутів їх використання стосовно до кожної земельної ділянки.

Держава, формуючи земельний устрій країни, здійснює свою економічну політику і змушує населення належним чином впорядкувати територію, тобто приводити її в організований стан. Тому постає питання, що організація використання землі є не тільки заходами, але і системою, яка повинна мати цілісне уявлення про закономірності та зв'язки які в ній проходять, що є предметом теорії.

Земельний устрій відіграє важливу роль для держави, він є її необхідним атрибутом та невід'ємним чинником стабільності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, особливо у зв'язку із децентралізацією влади. Ефективний земельний устрій є визначальним фактором для здійснення належного державного керівництва суспільного життя а відповідно набуває актуальності в наукових дослідженнях.

Однією з найбільш важливих проблем вітчизняної економічної науки є конструювання такої моделі сучасного земельного устрою, яка була б сумісною з концепцією громадянського суспільства. Категорія "земельний устрій" вживається не надто часто і неоднозначно тлумачиться різними дослідниками, зокрема, з огляду на різні концептуальні побудови та пояснювальні схеми, що застосовуються в емпіричних дослідженнях. Перші спроби виокремити поняття "земельного устрою" мали місце ще в дослідженнях радянських науковців, і насамперед представників української радянської наукової школи. Нині існує певна амплітуда подібних визначень, що ґрунтуються на тих чи інших методологічних підходах, які досить важко привести до спільного знаменника. Тому наукове завдан-

ня цієї роботи полягає у наданні на основі теоретичного узагальнення і за допомогою методу системного аналізу цілісного уявлення про земельний устрій України, яке органічно поєднувало б його теоретичні та прикладні характеристики.

Сучасна методологія земельного устрою, ґрунтуючись на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння земельного устрою, його реальної сутності. У цьому контексті значення системного підходу для аналізу земельного устрою полягає в тому, що він дає можливість розглядати земельні відносини, політичні процеси щодо формування системи землекористування не як розрізнені прояви суспільних відносин, а як цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів, яка, взаємодіючи з навколишнім середовищем, функціонує за певними закономірностями й виконує конкретні функції. Тому в сучасних умовах державотворення ця проблема потребує наукового забезпечення і подальшого теоретичного обґрунтування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання земельного устрою України в контексті понятійного апарату і інституційних аспектів розвитку висвітлено в не багатьох працях. Зокрема, в останні роки займалися цією проблематикою такі вчені: С. Волков [2], А. Третьак [21], В. Третьак [3; 19], щодо розвитку системи земельного устрою [2; 3]; А. Колодій, В. Копейчиков [7], В. Тацій, Ю. Тодика, О. Данильян [8], М. Орзіх, А. Крусян, В.Ф. [9], В. Погорілко [11], Ю. Тодика [16; 17], щодо Конституційного устрою; С.О. Телешун [13; 14], щодо державного устрою. Однак, у зв'язку із прийняттям закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель" [1], актуалізувалося потреба у перегляді основних концептуальних засад інституційного розвитку земельного устрою в Україні як базової основи сталого (збалансованого) розвитку як країни загалом, так і її регіонів і територій об'єднаних територіальних громад.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження понятійних і інституційних аспектів розвитку земельного устрою в Україні як базової основи сталого (збалансованого) розвитку як країни загалом, так і її регіонів і територій об'єднаних територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукова актуальність дослідження "земельного устою", проблемних питань теоретико-концептуального осмислення цієї категорії та сфери її практичної реалізації детермінується наступним:

1. Вивчення у системному зв'язку і взаємозалежності таких категорій, як "земельна територія", "земельний устрій", "суспільний устрій", "конституційний устрій", "земельна політика", "земельні відносини" та "форми землекористування", є необхідним для розробки ринково-орієнтованої, еколого-безпечної та соціально-орієнтованої моделі земельного устрою України.

2. Проблема наукового розуміння сутності, ознак і змісту принципів земельного устрою має сьогодні актуальне теоретичне та практичне значення й концентрує сучасні політико-економіко-правові аспекти теорії розвитку держави і її економіки, земельних відносин та системи землегосподарювання.

3. Становлення сучасного земельного устрою обумовлює необхідність наукового пошуку у сфері його гарантування з метою забезпечення адекватності реаліям та перспективам економічного розвитку. Термінологічна невизначеність у сфері гарантування прав власності на землю як складової земельного устрою в умовах його модифікації негативно впливає як на розвиток соціо-еколого-економічної доктрини, так і на практику землегосподарювання.

4. Дослідження актуалізується ще й тим, що в Україні практично не створено науково обґрунтованої теорії функцій землі та земельних ресурсів в сталому (збалансованому) розвитку суспільства, у тому числі системного, ґрунтового аналізу змісту функцій прав власності на земельні та інші природні ресурси.

5. У період загострення економічної, екологічної та соціальної ситуації, дисбалансу в системі організації та функціонування прав власності на землю та інші природні ресурси перед Українською державою також гостро постає питання про існування стабільного, раціонального функціонуючого державного механізму, здатного чітко, ефективно та у встановлений термін вирішувати поставлені завдання у галузі земельних відносин. Проблеми визначення поняття, ознак, принципів організації та діяльності інституційного механізму вимагають подальших комплексних наукових розробок з метою розуміння його реальної природи відповідно до конституційованих положень, а також аналізу проблем, пов'язаних із загальними за-

кономічностями організації і функціонування державного механізму в умовах становлення й формування правової системи власності на землю та інші природні ресурси.

6. Соціо-еколого-економічна доктрина землегосподарювання характеризується відсутністю нових досліджень інституційного механізму та апарату державного органу управління відносинами власності на землю та інші природні ресурси і землекористуванням, аналіз яких є методологічною основою для розробки теорії сучасного земельного устрою. Визначення дефініції та системи ознак державного органу управління відносинами власності на землю та інші природні ресурси і землекористуванням займає одне з провідних місць в економічній науці, що обумовлено накопиченням великого за обсягом і різноманітного за змістом матеріалу, який потребує комплексного та ґрунтового вивчення. В умовах сучасних процесів реформування відносин власності на землю та інші природні ресурси особливого значення набуває питання розмежування повноважень органів виконавчої влади і місцевого самоврядування. Дослідження зазначеної проблематики має не тільки теоретичне, але й важливе практичне значення для ефективного функціонування всього механізму державного регулювання земельних відносин та адміністрування землекористування, забезпечення стабільності власності на землю й узгодженості дій усіх органів управління.

7. Актуалізація вивчення та розгляду системи органів управління відносинами власності на землю та інші природні ресурси і землекористуванням має як теоретичне, так і практичне підґрунтя. Вітчизняна економічна та землепорядна наука характеризується відсутністю комплексних досліджень або фрагментарним розглядом системи органів управління земельними ресурсами та землекористуванням у контексті сучасних трансформаційних перетворень, які відбуваються внаслідок проведення земельної та реформи децентралізації влади.

За визначенням Волкова С.М. "земельний устрій" — це система суспільного і державного устрою, що характеризується певними земельними відносинами і відповідною політичною організацією їх регулювання. Іншими словами, земельний устрій це певний державний порядок використання землі [2].

Так, до 1917 року у Росії і на більшій території України був земельний устрій, заснований на різних формах власності на землю. В країні були: общинне землекористування, поміщицьке і селянське приватне землеволодіння, цер-

ковне і монастирське землеволодіння, казенне (державне) землекористування та ін. У результаті революції 1917 р відбувся перехід до нового земельного устрою, що базувався на винятковій державній власності на землю, колгоспному і радгоспному землекористуванні. Після 1991 р. ситуація знову радикально змінилася [21]. Таким чином, земельний устрій суспільства з часом може змінюватися як шляхом еволюції (поступових поетапних перетворень), так і революційними методами.

А.М. Третяк та В.М. Третяк в статті "Тенденції розвитку земельного устрою в Україні" [3] констатують, що "земельний устрій" — це земельний лад, тобто комплекс заходів щодо територіальної організації земель та інших природних ресурсів країни, земельних відносин, що визначається системою володіння і користування землею, а також принципами організації території.

Суспільний устрій, в період Радянського Союзу, розумівся як система суспільних відносин, притаманних радянському суспільству на конкретному етапі його розвитку. На відміну від таких категорій, як держава або право суспільний лад СРСР охоплював всі сторони суспільного життя в їх органічному зв'язку. До його структури входили всі соціальні відносини (не лише правові та земельні), які існували в суспільстві. До системи цих відносин включалися: економічний базис та відповідна надбудова — політичні, юридичні, філософські, моральні, естетичні та інші ідеї. Крім того, ця система включала соціально-класову структуру радянського суспільства — робітників, колгоспників, селянство, інтелігенцію.

На сучасному етапі розвитку суспільства зникли класи, виникли зовсім інші відносини між сучасними прошарками суспільства.

Згідно зі статтею 2 Земельного кодексу України [4] земельні відносини — це суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею. Виходячи з наведеного, можна вважати складовою частиною поняття "земельний устрій" похідним від суспільного устрою, оскільки останній поглинає як державний устрій, так і земельні відносини загалом.

Водночас суспільний устрій визначається "конституційним". Розділ I Конституції України має назву "Загальні засади". Термін не зовсім вдалий для відображення змісту цього розділу, оскільки у кожного виникає закономірне питання — загальні засади чого? Проте лише конституції України та Казахстану застосовують цей термін. Інші держави колишнього СРСР назву згаданого розділу визначають

відповідно до його змісту. У конституціях Вірменії, Білорусі, Російської Федерації він має назву "Засади конституційного ладу".

Таким чином, основи конституційного ладу України — це основоположні принципи організації та діяльності держави, які визначають форму і засоби організації Української держави, забезпечують людині та громадянину права і свободи та характеризують її як конституційну державу.

Враховуючи, що згідно зі статтею 13 Конституції України [5] земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Відповідно до статті 14 Конституції України [5] земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону.

Загальні засади закріплюють окремі права громадянського суспільства у статтях 13, 14, 15 та 19 розділу I Конституції, а також у розділі II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина", на підставі яких і визначаються основні принципи конституційного ладу України. Зокрема, такими принципами є: право визначати і змінювати конституційний лад в Україні виключно народом, яке не може бути узурповане державою чи її органами або посадовими особами (ч. 3 ст. 5), принцип розподілу державної влади (ст. 6), принцип верховенства права (ст. 8) та ін. У свою чергу на основі цих принципів конституційного ладу України з'ясовується сутність державного ладу (устрою) України, а відповідно і земельного устрою України.

У вітчизняній юридичній науці в тому чи іншому аспекті досліджено проблеми українського конституціоналізму, конституційного ладу та окремі положення державного і су-

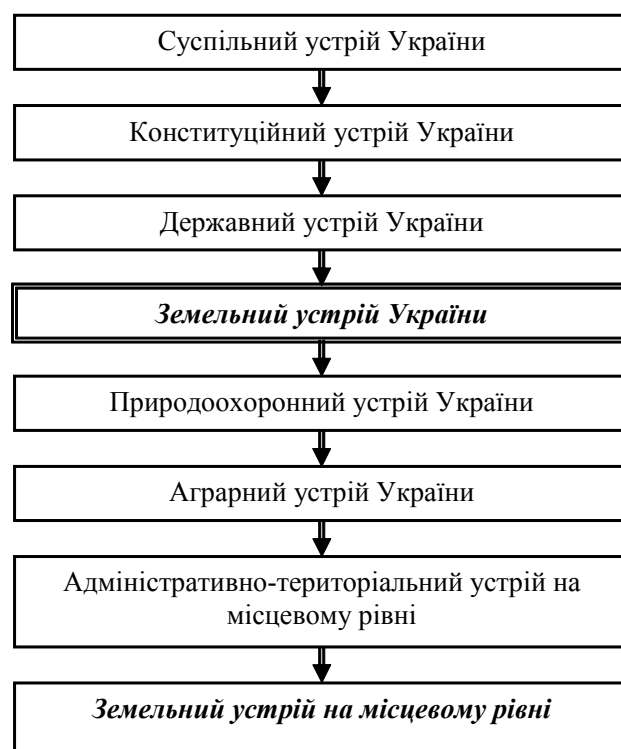

Рис. 1. Логічно-змістовна схема інституціоналізації розвитку земельного устрою України та її регіонів

спільного ладу [6—22]. Для загальнотеоретичного аналізу земельного устрою України це є суттєвим. Накопичення великого за обсягом і різноманітного за змістом матеріалу ставить перед науковцями питання про виокремлення у межах загальної теорії держави, права і економіки самостійної теорії земельного устрою, особливо на засадах нової інституціонально-поведінкової теорії. Закономірності розвитку земельного устрою та його взаємодія з іншими явищами зумовлюють необхідність пошуку і застосування в процесі дослідження багатоаспектного й багатомірного підходів, синергетичного, міждисциплінарного розгляду його різних сторін за допомогою сукупності різних методів та дефініцій, які виробляються різними науками [18, с. 54]. Безперечно, що міждисциплінарний розгляд земельного устрою забезпечує діалектичний погляд на нього, тобто необхідним є комплексне застосування взаємодоповнюючих методів дослідження й оцінки різних наук, досвіду пізнання і мислення, що був набутий у процесі їх розвитку. Такий комплексний підхід, що передбачає міждисциплінарний розгляд, зарекомендував себе як ефективний при дослідженні складних соціальних явищ, тому що взаємодія різних наук і навіть окремих галузей однієї й тієї ж науки значно збільшує потенціал теоретичного аналізу, в тому числі сприяє звільненню від одномірності.

Таким чином, актуальність наукової розробки цієї тематики обумовлюється таким:

По-перше, тема земельного устрою є настільки широкою, що її не можна вичерпати й кількома монографічними та дисертаційними роботами, а існуючі праці не містять остаточних висновків і беззаперечних позицій унаслідок того, що земельний лад із нормативної сторони та політико-правової практики має перехідний характер.

По-друге, дослідження в монографіях, присвячених земельній реформі, земельним відносинам, земельному ринку й окремим актуальним питанням земельного устрою, свідчить про те, що настав час осмислення цих проблем в Україні як комплексної (а не фрагментарної) наукової теми.

По-третє, збагачення науки дослідженнями з цієї актуальної тематики, у якій існує дослідницький дефіцит, позитивно впливає на практику економіки країни.

Загальновідомим є той факт, що будь-яка наука, у тому числі й економічна, ґрунтується на певній категорії, системі понять, які вважаються основою для її предметної сфери, досліджуються цією наукою, уточнюються і мають поглиблюватися. Аналіз земельного устрою пов'язаний передусім з виокремленням світоглядної структури знань про його сутність, систему, функції та гарантії тощо як

цілісного соціально-економічного та екологічного явища.

Термін "устрій (лад)" вживається в багатьох значеннях, зокрема як система, структура, будова, організація, уклад, порядок, влада, злагода, узгодженість, упорядкованість, розташування, розміщення, злагоженість, системність. Загалом цей термін відображає переважно два явища: статику (організацію, структуру) і динаміку (діяльність, поведінку, рух) суспільних явищ.

Відповідно "земельний устрій" являє собою в найбільш загальних рисах організацію й діяльність держави щодо впорядкування використання і охорони земель та інших природних ресурсів, що передбачені і гарантовані Конституцією, земельним кодексом України (мала земельна конституція) і законами України. Відповідно інституційно його можна інтерпретувати як певний порядок організації землекористування і діяльності держави у галузі земельних відносин, як офіційний порядок, передбачений і гарантований Конституцією і законами країни.

Отже, "земельний устрій" (в перекладі із англійської Land system) — це система, похідна від суспільного і державного устрою, що характеризується земельно-територіальною організацією території держави загалом або території регіону чи територіальної громади та певними земельними відносинами і визначається системою власності, порядку та формами володіння і користування землею, а також принципами організації використання земель та інших природних ресурсів.

Враховуючи, що система земельного устрою України включає чотири функціональні підсистеми [3; 19; 22], а саме: земельний устрій за природно-економічним районуванням (зонуванням); земельний устрій за адміністративно-територіальним поділом; земельний устрій за формами власності на землю; земельний устрій за формами та методами використання землі (типами (підтипами) землекористування), нами розроблена логічно-змістовна схема інституціоналізації розвитку земельного устрою України та її регіонів (рис. 1).

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Під земельним устроєм (Land system), необхідно розуміти систему похідну від суспільного і державного устрою, що характеризується земельно-територіальною організацією території держави загалом або території регіону чи територіальної громади та певни-

ми земельними відносинами і визначається системою власності, порядку та формами володіння і користування землею, а також принципами організації використання земель та інших природних ресурсів. Земельний устрій України є похідним від суспільного, конституційного та державного устроїв країни. Одночасно він є базовим для природоохоронного, аграрного та адміністративно-територіального устрою як країни, так і її регіонів і територій об'єднаних територіальних громад.

На сьогодні є ряд негативних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток земельних відносин та ринково-орієнтованого і еколого-безпечного землекористування в Україні. Зокрема, відсутність системної державної земельної політики, дієвої інфраструктури земельного устрою України, а також теоретичного і інституційного обґрунтування його розвитку негативно впливають на формування та функціонування земельних відносин і економічно-ефективного та екологобезпечного землекористування. Важливим кроком для вирішення зазначених проблем є інституційна складова, в якій необхідно задекларувати ринково-орієнтовані і одночасно еколого-безпечні моделі земельного устрою країни та її регіонів із врахуванням природних, соціально-економічних, традиційних та інших умов. Вважаємо, що теоретичне і інституційне осмислення розвитку земельного устрою України сприятиме розвитку земельних відносин та економічно-ефективного і екологобезпечного землекористування.

Перспективи подальших розвідок заключаються в науковому обґрунтуванні моделей земельного устрою України та її регіонів для забезпечення сталого (збалансованого) розвитку суспільства.

Література:

1. Земельний кодекс Української РСР (Відомості Верховної Ради (ВВР). 1970. № 29. ст. 205). Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07/conv#Text> (дата звернення 02.11.2020)
2. Волков С.Н. Основы землеустройства. Учебники и учебные пособия для студентов высших учебных заведений. М.: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Государственный университет по землеустройству". 2015. 220 с.
3. Третяк А.М., Третяк В.М. Тенденції розвитку земельного устрою в Україні. Земле-

устрій, кадастр і моніторинг земель. № 1. 2017. С. 4—12.

4. Земельний кодекс 2001 від 25 жовтня 2001 року № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 11.09.2020).

5. Конституція України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 04.11.2020).

6. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: монографія / за ред. Ю.С. Шемшученка. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. — 656 с.

7. Колодій, А.М. Основи конституційного ладу України [текст] / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков. — К.: Либідь, 1997. — 206 с.

8. Конституційно-правові засади становлення української державності / [В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, О.Г. Данильян та ін.]; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Тодики. — Х.: Право, 2003. — 328 с.

9. Орзіх М. П. Сучасний конституціоналізм в Україні. Вступ до українського конституційного права: [монографія] / М.П. Орзіх, А.Р. Крусян. — К.: Алерта, 2006. — 290 с.

10. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. — Х.: Право, 2008. — Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. — 728 с.

11. Погорілко В.Ф. Основи конституційного ладу України / В.Ф. Погорілко. — К.: Ін Юре, 1997. — 20 с.

12. Рудик П.А. Конституційна реформа в Україні: проблеми та перспективи / П.А. Рудик. — К.: Атіка, 2006. — 256 с.

13. Телешун С.О. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики: монографія / С.О. Телешун. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 318 с.

14. Телешун С. Поняття державного устрою України: проблеми теорії і практики / С. Телешун // Право України. — 2000. — № 6. — С. 14—19.

15. Тодика О. Співвідношення конституційного ладу і народовладдя: теорія і практика / О. Тодика // Вісн. Акад. прав. наук України. — 2005. — № 2 (41). — С. 74—82.

16. Тодыка Ю.Н. Конституция Украины — основа стабильности конституционного строя и реформирования общества / [Ю.Н. Тодыка, Е.В. Супрунук]; отв. ред. М. В. Цвик. — Симферополь: Таврия, 1997. — 312 с.

17. Тодыка Ю.Н. Основы конституционного строя Украины: [учеб. пособие] / Ю.Н. Тодыка. — Харьков: Факт, 1999. — 320 с.

18. Бабкін В.Д. Взаємозв'язки філософії права та загальної теорії держави і права / В.Д. Бабкін // Проблеми філософії права. — 2003. — № 1. — С. 54—60.

19. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки населення: монографія / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк; під заг. ред. А.М. Третяка. — Херсон: Грінь Д.С., 2017. — 522 с.

20. Третяк А.М., Третяк В.М. Нова модель земельного устрою в Україні у зв'язку із реформою місцевого самоврядування. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. № 2. — 2017. С. 3—12.

21. Третяк А.М., Прядка Т.М., Гетманьчик І.П. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні. підручник / Третяк А.М., Прядка Т.М., Гетманьчик І.П. — Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. — 420 с.

22. Удосконалення організаційно-економічних підходів формування сільськогосподарського землекористування / Т.М. Прядка, О.В. Камінецька, Т.М. Недашківська та ін. // Social and Economic Aspects of Education in Modern Society: Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference. — Vol. 1. — June 25, 2019. — Warsaw, Poland. — 2019. — P. 18—24.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1970), "The Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07/conv#Text> (Accessed 02 Nov 2020).

2. Volkov, S.N. (2015), *Osnovu zemleustrojstva* [Basics of land management], *Federalnoe gosudarstvennoe byudzhethnoe obrazovatelnoe uchrezhdeniye vusshego professyonalnogo obrazovaniya "Gosudarstvennuy unyversytet po zemleustrojstvu"*, Moscow, Russia.

3. Tretyak, A.M. and Tretyak, V.M. (2017), "Trends in land development in Ukraine", *Zemleustrij, kadastr i monitoring zemel*, vol. 1, pp. 4—12.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "The Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 15 Nov 2020).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 04 Nov 2020).

6. Shemshuchenko, Yu.S. (2001), Derzhavotvorenniya i pravotvorenniya v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy [State-building and law-making in Ukraine: experience, problems, prospects], In-t derzhavy i prava im. V.M. Koreczkogo NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

7. Kolodij, A.M. (1997), Osnovy konstytucijnogo ladu Ukrainy [Fundamentals of the constitutional order of Ukraine], Lybid, Kyiv, Ukraine.

8. Tacij, V.Ya. Todyka, Yu.M. and Danylyan, O.G. (2003), Konstytucijno-pravovi zasady stanovlennya ukrajinskoyi derzhavnosti [Constitutional and legal principles of formation of Ukrainian statehood], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

9. Orzix, M.P. and Krusyan, A.R. (2006), Suchasnyj konstytucionalizm v Ukraini. Vstup do ukrajinskogo konstytucijnogo prava [Modern constitutionalism in Ukraine. Introduction to Ukrainian constitutional law], Alerta, Kyiv, Ukraine.

10. Czvik, M.V. and Petryshyn, O.V. (2008), Pravova systema Ukrainy: istoriya, stan ta perspektyvy: u 5 t. [Legal system of Ukraine: history, state and prospects: in 5 volumes], vol. 1, Metodologichni ta istoriko-teoretychni problemy formuvannya i rozvytku pravovoyi systemy Ukrainy [Vol. 1: Methodological and historical-theoretical problems of formation and development of the legal system of Ukraine], Pravo, Kharkiv, Ukraine.

11. Pogorilko, V.F. (1997), Osnovy konstytucijnogo ladu Ukrainy [Fundamentals of the constitutional order of Ukraine], In Yure, Kyiv, Ukraine.

12. Rudyk, P.A. (2006), Konstytucijna reforma v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Constitutional reform in Ukraine: problems and prospects], Atika, Kyiv, Ukraine.

13. Teleshun, S.O. (2000), Derzhavnyj ustrij Ukrainy: problemy polityky teorii i praktyky [The state system of Ukraine: problems of policy of theory and practice], Lileya-NV, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

14. Teleshun, S. (2000), "The concept of the state system of Ukraine: problems of theory and practice", Pravo Ukrainy, vol. 6, pp. 14—19.

15. Todyka, O. (2005), "The relationship between the constitutional order and democracy: theory and practice", Visn. Akad. prav. nauk Ukrainy, vol. 2 (41), pp. 74—82.

16. Toduka, Yu.N. (1997), Konstytucyya Ukrainy — osnova stablynosti konstytucyonnoho stroya y reformyrovannya obshhestva [The Constitution of Ukraine is the basis for the stability of the constitutional system and reforming society], Tavryya, Symferopol, Ukraine.

17. Toduka, Yu.N. (1999), Osnovu konstytucyonnoho stroya Ukrainy [Fundamentals of the constitutional system of Ukraine], Fakt, Kharkiv, Ukraine.

18. Babkin, V.D. (2003), "Relationships between philosophy of law and general theory of state and law", Problemy filosofiyi prava, vol. 1, pp. 54—60.

19. Tretyak, A.M. Tretyak V.M. and Tretyak N.A. (2017), Zemelna reforma v Ukraini: tendencyi ta naslidky u konteksti yakosti zhyttya i bezpeky naselennya [Land reform in Ukraine: trends and consequences in the context of quality of life and security of the population], Grin` D.S., Kherson, Ukraine.

20. Tretyak, A.M. and Tretyak, V.M. (2017), "A new model of land management in Ukraine in connection with the reform of local self-government", Zemleustrij, kadastr i monitoryng zemel, vol. 2, pp. 3—12.

21. Tretyak, A.M. Pryadka, T.M. and Getmanchyk, I.P. (2017), Istoriya zemelnyx vidnosyn i zemleustroyu v Ukraini [History of land relations and land management in Ukraine], OLDI-PLYUS, Kherson, Ukraine.

22. Pryadka, T.M. Kamineczka, O.V. and Nedashkivska, T.M. (2019), "Improving organizational and economic approaches to the formation of agricultural land use", Social and Economic Aspects of Education in Modern Society: Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference, Warsaw, Poland, vol. 1, June 25, pp. 18—24.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338:439.22:658

В. І. Ткачук,д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва,
Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-5268-9175

Т. В. Швець,к. е. н., доцент, завідувач кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності, Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-5911-7057

М. Ф. Плотнікова,к. е. н., доцент, доцент кафедри інноваційного підприємництва
та інвестиційної діяльності, Поліський національний університет

ORCID ID: 0000-0003-2852-3009

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.12

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ У РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

V. Tkachuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Polissia National University

T. Shvets,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department the Department
of Innovative Entrepreneurship and Investment Activities, Polissia National University,

M. Plotnikova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Innovative Entrepreneurship and Investment Activities, Polissia National University

STRATEGIC INVESTMENT ENTREPRENEURSHIP MANAGEMENT IN THE TERRITORIAL COMMUNITIES DEVELOPMENT

Найбільш актуальним і спірним питанням у сучасному суспільстві є проблеми в області екології. У процесі вирішення екологічних проблем держави витратили колосальні кошти, але екологічна ситуація не покращилася, а людство стрімко втрачає здатність контролювати природні явища. Формування екологічної культури передбачає перебудову світу, створення нової системи цінностей, відмова від споживчого підходу до природи, формування у людини здатності збалансувати свої потреби з можливостями природи. Необхідна відмова від старого антропоцентризму, який проявляється в культурній орієнтації виключно на людину і його потреби. Вона виникла в античності, в класичну епоху. Величезну роль у боротьбі з деградацією навколишнього середовища відіграє екологічна культура як у кожній країні, так і в усьому світі. Альтернативою наявним тенденціям є розвиток зеленого сільського туризму, що спроможний поєднати як практику підприємництва, так і оздоровчі, спортивні, світоглядні, культурні та інші цінності. Пріоритетними напрямками розвитку сільських територій стали біологічні, безвідходні, енергозберігаючі технології. Загальне становлення ноосферної системи освіти і виховання формує цілісне світоглядне сприйняття взаємозв'язків у просторі. Загалом формування гармонійного розвитку людини неможливо без природоцентричного підходу в управлінні процесами виробництва та життєдіяльності. Структурування і гармонізація взаємозв'язків "людина-природа" фактично забезпечується ступінчасто через багатофункціональний розвиток, де сільський туризм є потенційно менш затратною та екологічно орієнтованою формою розвитку територіальних громад, коли формування гармонійних відносин і розвитку особистості на всіх рівнях проходить в процесі взаємодії з навколишнім середовищем. Становлення індивіда відбувається в процесі реалізації цілей і завдань особистісного, сімейного, суспільного і загальнолюдського зростання за відповідального відношення до навколишнього середовища. Екологічна складова цього процесу, реалізована через розвиток підприємництва на сільських територіях є механізмом диверсифікації діяльності.

The most pressing and controversial issues in modern society are problems in the field of ecology. In the process of solving environmental problems, the state has spent huge sums, but the environmental situation has not improved, and humanity is rapidly losing the ability to control natural phenomena. The formation of ecological culture involves the restructuring of the world, the creation of a new system of values, the rejection of the consumer approach to nature, the formation of the human ability to balance their needs with the possibilities of nature. It is necessary to abandon the old

anthropocentrism, which is manifested in the cultural orientation exclusively to man and his needs. It originated in antiquity, in the classical era. Ecological culture plays a huge role in combating environmental degradation both in each country and around the world. In particular, the development of green rural tourism, which can combine both business practices and health, sports, worldview, cultural and other values. Biological, waste-free, energy-saving technologies have become priority areas of rural development. The general form of the noosphere system of education and upbringing forms a holistic worldview perception of relationships in space. In general, the formation of harmonious human development is impossible without a nature-centric approach to the management of production and life processes. Structuring and harmonization of human-nature relationships are provided in stages through multifunctional development, where rural tourism is a potentially less costly and ecologically oriented form of development of territorial communities when the formation of harmonious relations and personal development at all levels takes place in interaction with the environment.. The formation of the individual occurs in the process of achieving the goals and objectives of personal, family, social and human growth with a responsible attitude to the environment. The environmental component of this process, implemented through the development of entrepreneurship in rural areas is a mechanism for diversifying activities.

Ключові слова: багатофункціональний розвиток, екологічні підходи в управлінні, лісовідновлення, менеджмент, підприємництво, сільський туризм, системний підхід, територіальні громади, родове поселення.

Keywords: multifunctional development, environmental approaches in management, reforestation, management, entrepreneurship, rural tourism, system approach, territorial communities, family homestead settlements.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Найбільш актуальним і спірним питанням у сучасному суспільстві є проблеми в області екології. У процесі вирішення екологічних проблем держави витратили колосальні кошти, але екологічна ситуація не покращилася, а людство стрімко втрачає здатність контролювати природні явища. Формування екологічної культури передбачає перебудову світу, створення нової системи цінностей, відмова від споживчого підходу до природи, формування у людини здатності збалансувати свої потреби з можливостями природи. Необхідна відмова від старого антропоцентризму, який проявляється в культурній орієнтації виключно на людину і його потреби. Вона виникла в античності, в класичну епоху. Величезну роль у боротьбі з деградацією навколишнього середовища відіграє екологічна культура як у кожній країні, так і в усьому світі. Альтернативою наявним тенденціям є розвиток зеленого сільського туризму, що спроможний поєднати як практику підприємництва, так і оздоровчі, спортивні, світоглядні, культурні та інші цінності. Формування мотиваційної складової суб'єктів малого та середнього бізнесу в межах локальної економіки щодо гармонізації відносин людини та природи є запорукою довгострокового характеру змін на території.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сільські райони розрізняються за своїми просторовими особливостями. Сільські райо-

ни в Європі відіграють особливу роль в управлінні навколишнім середовищем, збереженні біорізноманіття, регулюванні зміни клімату, охороні повітря, води і ґрунту, а також збереженні ландшафтів. Зусилля з охорони навколишнього середовища, крім очевидних ефектів поліпшення навколишнього середовища і збереження біорізноманіття, також мають економічний аспект, обумовлений такими факторами, як зниження витрат, пов'язаних з втратою екологічних цінностей, створення нових робочих місць у сфері екосервісів і підтримання діяльності фермерських господарств, особливо в охоронюваних районах.

Сільські райони в країнах ЄС вже кілька десятиліть населяються населенням, що мають в основному несільськогосподарські джерела доходу. Частка доходів від сільського господарства продовжує зменшуватися, хоча і більш повільними темпами "як результат" власники фермерських господарств прагнуть диверсифікувати свої джерела доходу і проводять інші стратегії, спрямовані на стабілізацію своїх доходів" [1]. Крім того, спостерігається безперервне і прогресуюче зниження значення аграрного сектору на сільських територіях. Задекларований пріоритет багатофункціонального розвитку сільських територій актуалізовано як у науковій сфері, так і на законодавчому рівні [2—4]. У літературі широко описані та проаналізовані багатофункціональність сільських територій, деагритизація та альтернативні доходи сільського населення [5]. І, якщо у XX ст. соціально-економічний розвиток території

концептуально був обумовлений творчими підходами у сфері підприємництва [6], то становлення процесів на сільських територіях трактувалося як результат підприємництва у сільському господарстві як вузькоспеціалізованій сфері, орієнтованій на економічну ефективність і результативність [7]. Базовою основою такого сектору були підтримка, модернізація і розвиток виробництва. Наразі диверсифікація суспільних процесів в умовах децентралізації та розвитку територіальних громад, забезпечення формування стійких засад локальної економіки пов'язане із несільськогосподарськими видами діяльності на території та характеризується різноманітністю галузей, їх масштабів, що підтверджується досвідом високорозвинених держав-членів ЄС [8; 9] та практикою України. Парадигма ХХІ ст. ілюструє підхід до модернізації теорії та практики у політиці, соціально-економічній та екологічній сфері на основі формування парадигми якісних змін у сільських районах [10]. Інституційно-інтеграційний та інноваційно-інвестицій характер спрямованості еволюційних процесів посилюється тенденціями децентралізації та суспільної трансформації "знизу догори", що формуються [11]. Практика партисипації та публічного управління визначає засоби реагування на зміни на засадах партнерства і співпраці, що визначають рівень добробуту місцевого населення [12; 13]. Досвід КНР та Японії ілюструє результати інноваційного примноження потенціалу територіальних громад ініційованого на державному рівні і підтриманого на місцях, коли примноження потенціалу громади досягається за рахунок і внутрішніх резервів росту [14; 15]. Значні переваги у задоволення суспільних потреб та реалізації громадських ініціатив мають практики екологічного та сільського туризму, які значною мірою ще знаходяться на стадії становлення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є обґрунтування механізмів суспільно-економічного зростання на основі диверсифікації діяльності суб'єктів підприємництва з урахуванням багатофункціональних підходів в управлінні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Навколишнє середовище як фундаментальна основа існування всіх живих істот наразі зустрічається з серйозними екологічними проблемами, зокрема, глобальне потепління, виснаження зонального шару тощо. Управління природними ресурсами (земля, ґрунти, вода,

лісове господарство і т. д.) і природним середовищем (клімат, океани та ін.) має здійснюватися способами, що забезпечують їх безперервне існування і благополуччя, і в той же час ефективно використовують їх для забезпечення добробуту людей. Останні фокусуються на компромісах між синергією екологічних, соціальних та економічних компонент розвитку. Зростання попиту прискорює темпи погіршення стану навколишнього середовища за рахунок виснаження ресурсів, руйнування природних середовищ і забруднення навколишнього середовища. Наслідки перевиробництва створюють додаткову загрозу надмірного антропогенного впливу на середовище. Зростаюче усвідомлення двостороннього взаємозв'язку між впливом на навколишнє середовище та соціально-економічним розвитком, а також екологічні проблеми призвели до розуміння необхідності посилення способів та існуючих програм розвитку технократичного вибору людства у кожній країні.

Екологічна культура як спосіб гармонізації природного і суспільного розвитку віднайшла своє втілення у всіх сферах людського буття, в тому числі у підприємстві. Це такий спосіб свідомої життєдіяльності, при якому природне середовище зберігається на основі більш глибокого пізнання і розуміння його людиною як частини цілого (природи) і цінує всі форми прояву життя. Найбільш ефективним способом формування екологічної культури, здорового та безпечного способу життя є спрямована та організована діяльність, що сприяє активній і успішній соціалізації індивіда, який розвиває здатність розуміти свій стан, знати методи і прийоми раціональної організації повсякденної і рухової діяльності, харчування, особистої гігієни. При виборі стратегії реалізації програми в освітньому середовищі враховуються фізіологічні та психологічні особливості учнів, з формуванням компонентів екологічної культури, здорового та безпечного способу життя учнів і залученням батьків до спільної роботи з дітьми. Споживча поведінка сучасної молоді — одне з найважливіших питань з точки зору маркетингу. Споживча поведінка — це процес відбору, який залежить від цінностей, смаків, звичок, традицій, способу життя, установок і т.д. Процеси споживчої поведінки являють собою різновид складної системи. До їх сутнісних особливостей відносяться велика кількість підпроцесів, вплив різних факторів на ефективність, наявність суб'єктів з різною цілепокладальною і мотиваційною спрямованістю, алгоритм протікання процесів не фіксований і

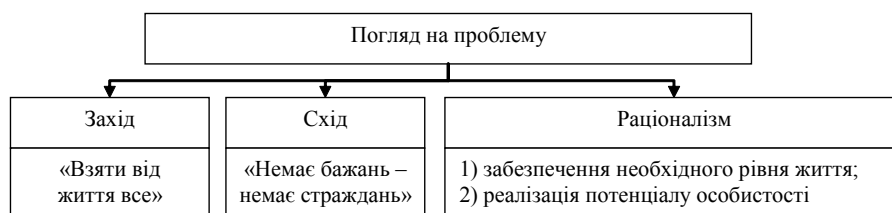

Рис. 1. Вектор розуміння цілей життя людини

Джерело: сформульовано на основі [18; 19].

рівною мірою може бути застосований як до ринкових, так і суспільних процесів.

Підприємництво як чинник економічного розвитку формує внутрішній інституційний капітал, який в подальшому стимулює економіку та суспільство через розподіл наявних ресурсів, забезпечення інноваційної трансформації наявних чи появи нових. Інститутами та теоретичними основами нової інституційної економіки крім широкого спектру політичних, макро-, мікроекономічних і поведінкових, стають оцінки, бачення та очікування як мешканців громад, так і суб'єктів за межами сільських територій. Ключовим фактором успіху і розвитку суспільних формацій стає їх здатність здобувати знання і управляти ними. Знання економічних реалій та умов підприємницької діяльності визначає правильне функціонування як підприємств, так і територіальних громад [16—17]. Визначення конкретних напрямків трансформації окремих сіл з акцентом на несільсько-господарське підприємництво як важливий елемент багатофункціонального розвитку.

Трендом сьогодення стає переїзд духовно слабких особистостей до міст (там з позиції вирішення побутового забезпечення зручніше, фізично легше, веселіше — в сільській місцевості мрією значної кількості молоді є здатність переселитися до міста), а сильні та підприємливі їдуть до сільської місцевості. За статистикою 12,6% мешканців мегаполісів бажають переселитися на постійне проживання в сільську місцевість. Міські мешканці, що втомилися від "дня сурка", коли життя є циклічним "робота — дім — робота — дім", своє життя починають лише на вихідні в час, коли виїжджають на природу, при цьому пів дня проводячи в пробках та дорозі, щоб виїхати й потім ще півдня, щоб вчасно в понеділок повернутися на роботу. В умовах міста нездійсненою мрією часто залишається природна потреба людини жити у власному будинку, міцній родині, при натуральних поживних продуктах харчування й здоров'ї. Перехід від незадоволеності міськими умовами проживання, якістю магазинних продуктів харчування до власного господарства є тенден-

цією сучасності, що підтримується на рівні місцевих та загальнодержавних органів влади. Адже, така діяльність — це створення стійких екологічних систем, робочих місць та гарантія продовольчої й економічної безпеки країни.

Низький курс вітчизняної валюти, бажання пізнавати та працювати, брати відповідальність за своє життя та навколишній простір на себе — ось, що вирізняє сучасних поселенців. Чисельність альтернативних поселень існуючим, зокрема, родових, екологічних, арт-поселень щороку зростає. Наразі в Україні їх налічується близько 100 (в 2001 р. було 1, 2007 — 10). Цілеспрямованість, бажання бачити результати своєї праці, дихати свіжим повітрям, не витрачати час на транспортні переїзди й, головне, по можливості, не залежати від чужої волі та обставин, бути господарем власної долі — це вирізняє поселенців з-поміж груп інших молодих людей (середній вік поселенців 35 років). На відміну від інших вони втілюють свої мрії у життя, формуючи суспільство майбутнього. Наразі актуальним стає відкриття раніше не використовуваних видів енергії, поширення креативних технологій та інноваційних видів діяльності, кардинальна зміна ціннісних орієнтацій людства. І, якщо раніше вважалося неможливим пряме залучення ресурсу (переважали різні форми посередництва), така практика стає все більш проявленою. Показовим у цьому випадку є таке природне явище, як торнадо. Якби торнадо був машиною, він би не міг функціонувати, адже в підручнику написано, що не можна отримати енергію двигуна з тепла навколишнього середовища, але в житті саме так і відбувається. Рухова та енергетична програма природи називається імпульсією, а не вибухом, що як вид енергії часто використовується як рушійна сила у техніці. Це означає, що в природі переважає "всмоктування" замість "тиску". Тиск спрямований всередину системи, а не назовні і є більш ефективним (дієвим) порівняно з технократичними об'єктами, що використовують ефект імпульсії. Аналогічно у соціумі все активніше проявляються елементи самодостатніх соціально-економічних систем,

зокрема локальної економіки, яка за високого рівня стійкості залишається динамічно включеною до глобальних процесів. Має місце пряме наслідування природних процесів, водночас враховуючи те, що для соціальних систем більш характерною є оцінка цілей життєдіяльності (рис. 1). Зокрема, досвід західної системи ілюструє переважаючий характер орієнтації на максимізацію отриманих благ, тоді як для східної — типовими є аскетизм і стриманість [18; 19].

Загалом більш повним з позицій розуміння цілей життя представляється реалізація людського потенціалу у взаємодії з іншими системами планети. Основними інструментами взаємодії як у рамках системи, так і міжсистемної активності є особистісні або колективні інтуїція, розум, стереотипи, культура, інстинкти і божественне провідне начало закладене в кожному та присутнє навколо, зокрема в природі. Механізмом досягнення цілей, як правило, називають передачу повноважень на підставі ієрархічної взаємопідпорядкованої пірамідальної структури або спільний (від слова спільнота або громада, в Україні часто має місце толочка як механізм вирішення проблеми всім поселенням) спосіб їх реалізації. Критерієм ефективності досягнення цілей такої спільноти можна сформулювати як досягнення розкриття творчого потенціалу людини і викорінення експлуатації людини людиною (довгострокова ефективність, часто зростаючий тренд, щодо формування базису спільних благ). Факторами, що перешкоджають розвитку творчого потенціалу є неможливість особистісного розвитку внаслідок збільшення тривалості робочого дня, стримування купівельної спроможності грошової одиниці, підтримка та відтворення у суспільстві деградаційно-паразитичних потреб, усунення небажаних елементів соціальної системи. У цьому ключі роль соціального менеджменту полягає у спрямуванні НТП у русло суспільного розподілу (споживання матеріальних благ на рівні мінімальному та достатньому для постійного духовного зростання). Реалізація цього механізму найбільш ефективно і здійснюється через управління інформаційними потоками.

Зважаючи, що наразі соціальна, в тому числі демографічна, екологічна, економічна ситуація у країні, в тому числі продовольча безпека погіршуються, підвищується необхідність зміни концепції життєдіяльності як локально (у своїй родині, будинку, селі, місті), так і більш масштабно (в країні, світі). І найбільш ефективною з наявних систем соціального устрою стала мо-

дель "Родова садиба", яка ґрунтується на вмінні кожного брати на себе відповідальність за своє життя і особистим досвідом показувати матеріалізацію своїх думок шляхом облаштування Родової садиби як квітучої прекрасної малої Батьківщини. Об'єднані у поселення такі структури являють собою самодостатні стійкі системи життя соціуму, що забезпечує свою життєдіяльність наслідуючи природні взаємозв'язки та взаємозалежності. Таким чином досягається гармонізація людського капіталу у тісній взаємодії і цілеспрямованій природо-доцільній діяльності, що узгоджується з факторами навколишнього середовища і дозволяє досягати синергетичного ефекту.

Фактично являючи собою креативно-інноваційно-інвестиційні центри на сільських територіях, родові поселення створюють передумови розвитку природно-ресурсного потенціалу території. Головним потенціалом розвитку території є їх унікальність та внутрішні мотиваційні чинники саморозвитку, де значущою є роль інфраструктурного забезпечення внаслідок його здатності забезпечувати безперебійність і ефективність виробництва та процесів життєдіяльності, що в кінцевому підсумку впливає на ефективність суспільної праці. Інфраструктура як інтегральний елемент продуктивних сил виявляє здатність обслуговувати господарські процеси (виробнича інфраструктура) й опосередковано визначати її результативність через галузі невиробничої сфери (соціальна інфраструктура). Можна говорити про те, що не лише одна садиба чи їх група займається малим чи середнім бізнесом, у тому числі в галузі туризму, але все поселення приймає гостей. І те наскільки гостинним це буде, наскільки зручними є об'єкти інфраструктури залежатиме враження споживача туристичних послуг та можливість повторних візитів.

Інноваційний характер вирішення питання життєдіяльності та господарювання — це те, що вирізняє родові садиби та родові поселення серед інших категорій організації соціуму. Мешканці родових поселень здійснюють інвестиційно-інноваційну діяльність не вимагаючи повернення чи доходів на свої вкладення. Це принципово новий підхід до механізмів організації населених пунктів на сільських територіях (створення нових інституціональних засад). Об'єктами інноваційної діяльності у випадку реалізації ідеї "Родова садиба" є такі:

1) проєкт Концепції "Родова садиба" реалізується за дорученням Прем'єр-Міністра України від 3.08.2009 р. №43381/1/1-09, яке передбачало включення принципу "Родова садиба" 8-ми

Таблиця 1. Характеристика міського та сільського туризму

Характеристика	Міський туризм	Сільський туризм
1. Просторове розміщення	Малий простір	Великий простір
2. Чисельність населення	Поселення понад 10 000 осіб	Поселення понад 10 000 осіб
3. Вплив природних чинників	Низький ступінь впливу природних чинників	Високий ступінь впливу природних чинників
4. Стан середовища	Штучне середовище	Природне середовище
5. Види діяльності	Діяльність в закритих приміщеннях	Діяльність на відкритому повітрі
6. Розвиток інфраструктури	Розвинена інфраструктура	Недостатньо розвинена інфраструктура
7. Розмір туристичних споруд	Великі за розміром туристичні споруди	Туристично-рекреаційні та оздоровчі структури, малі туристичні споруди
8. Туроператори	Національні компанії	Місцеві підприємці
9. Проживання персоналу від місця роботи	Співробітники можуть проживати далеко від місця роботи	Постачальники послуг, як правило, проживають в місці їх надання
10. Туристичні інтереси компаній	Інтереси компаній-туроператорів підтримуються ними самостійно	Туристичні інтереси підтримуються громадою

міністерствам і відомствам в "Програму сталого розвитку сільських територій до 2020 року", яка на той час розроблялась Міністерством аграрної політики України;

2) земельні ділянки під родовими садибами на 50% являють собою ліс;

3) запроваджено нові підходи в освіті і вихованні і пріоритетом є ноосферна освіта (біо-адекватна методика);

4) поширення технологій органічного землеробства, пермакультурного дизайну, які системно є продуцентами екологічно чистої сільгосппродукції та джерелом доходу населення;

5) активовано потенціал території у питаннях впровадження технічних та технологічних рішень організації забезпечення енергоресурсами (альтернативні види виробництва енергії) та механізмів безвідходної життєдіяльності;

6) системно організовано організаційні рішення у забезпеченні населення на сільських територіях товарами та послугами (споживчі товариства);

7) налагоджено обслуговування виробничого сектору (обслуговуючі кооперативи), створено арт-лі і виробничі структури спільної діяльності;

8) забезпечено управління життєдіяльністю населеного пункту (нового поселення) — організація та реєстрація в установленому порядку громади, як форми громадського управління життєдіяльністю поселення в умовах децентралізації управління проголошеного в країні за активної участі громадських організацій;

9) мешканці родових садиб господарюючи в межах нових населених пунктів активно роз-

вивають наслідництво та селекційну справу, розробляють і впроваджують інноваційні, зокрема, нано-, IT-технології (наразі реалізовано понад 150 видів діяльності, що сприяють життєзабезпеченню та отриманню доходів);

10) створено передумови для здорового способу життя, вирішення житлової та демографічної проблеми.

Тому подальша стратегія розвитку малих та середніх форм підприємництва на сільських територіях пов'язана із реалізацією ідеї "Родова садиба". Туризм як найменш затратна форма малого підприємництва пов'язана із гештальтним підходом. Формування споживчих переваг суспільних благ як мешканцями території, так і фахівцями суб'єктів підприємництва забезпечується за рахунок системного бачення отримувачами цих благ їх довгострокової цінності. Останні є причинами та передумовами об'єднання як окремих осіб, так і цілих корпорацій. Основою такого об'єднання є цілісна світоглядна формація суспільної орієнтації, спроможна змінити споживчі пріоритети та просторову перевагу суб'єктів суспільних відносин.

Зміна суспільно-економічного простору з технократичного на природоцентричний, запровадження ідеї в дію зумовлена створенням образу у свідомості людей, психоемоційний стан яких справляє значний вплив на результат такої енергоінформаційної акції. Тому проведення соціально-екологічної діяльності потребує переходу суспільства на новий свідомий формат існування, наслідком якого стане перетворення Землі на ідеальне середовище існування для людини. Активізація впливу на середовище забезпечується за рахунок створення бренду, торгової марки та рекламного слогану

тощо з використанням денотації (вживання слів у звичному значенні), конотації (вживання вторинних асоціацій, пов'язаних зі словом), полігемії (багатозначності слова), синонімії (одне значення заповдане різними словами). Як наслідок, формується тривігнева модель образу (гешталту). Вказані елементи є рушійною силою внутрішньої структури соціуму, що забезпечує ефективність впровадження мислелорм та їх подальше сприйняття й втілення.

Туризм як тимчасове реальне або віртуальне перебування у місці (або справі) свого захоплення, практично поєднує справу (бізнес) і хоббі. Водночас захоплення може стосуватися будь-якого аспекту чи об'єкту життя людини, бути об'єктом відвідування на постійній, тимчасовій або разовій основі, як з виїздом за межі постійного перебування, так в їх межах, організовано чи неорганізовано, з метою отримати певний ефект (заробіток, прибуток, — отримує, як правило, організатор, інтерес, задоволення, естетичне, психологічне, культурне, освітнє, організаційне оздоровче, духовне чи інше наповнення — отримує, як правило, турист). Водночас варто відмітити, що наразі грань між організатором і туристом тоншає (стирається), а мета, форма методи, засоби і підходи до організації туристичних турів, заходів та форматів — розширюються. Іншими словами, будь-що може бути предметом паломництва і туризму (як явні переваги й об'єкти, так і штучно створені, вигадані, навіяні). Все визначається часом і уподобаннями потенційних відвідувачів. Враховуючи глобальну ситуацію та санітарно-епідеміологічні рекомендації МОЗ та Всесвітньої організації охорони здоров'я все більш актуальним стає поняття віртуальна подорож. Тому розуміння туризму як переміщення з рекреаційною, культурною чи оздоровчою метою стає "вузьким" і таким чином не враховує наявні тенденції і зміни у цій сфері. Характерні відмінності туристичних послуг залежно від статусу населеного пункту наведено у таблиці 1. Природне прагнення людини до гармонії з природою породило бажання побачити та відчути красу рідного краю і планети в цілому.

Геотуризм як сучасна форма туризму наразі отримав значний розвиток у всьому світі, набуваючи міжнародного характеру з боку наукової спільноти. Можна сказати, що люди з давніх часів відвідували так звані "геологічні чудеса", як-от: гори, печери, вулкани, скам'янілості, каньйони і так далі. Слід зазначити, що тільки в останні роки почав розвиватися ринок даного виду туризму зі своїми специфічними і

сучасними особливостями. Родові поселення, розташовані на віддалі від агломерацій часто є наближеними до археологічних та історичних пам'яток, геологічних об'єктів національного та місцевого значення, місць сили тощо, а націленість на збереження традиційної культури народу геологічної та біологічної спадщини робить їх інститутами, які спроможні поєднати рекреаційно-оздоровчу діяльність, освіту та екологічну практику відновлення навколишнього простору. Створюючи низку гео-локацій, зокрема таких як музеї під відкритим небом, центри наукових досліджень та художнього самовираження такі структури сприяють фізичному оздоровленню людини та її вдосконаленню. Можна сказати, що такий туризм є нішевим видом туризму і виник з потреб самих туристів, які стали більше цікавитися рекреаційною діяльністю, відвідувати більш якісні, нестандартизовані місця, які використовують природні та антропогенні ресурси за принципом сталого розвитку, що підтримується ЮНЕСКО. Головною запорукою успіху геотуризму, передусім, є інтерес і обізнаність про геологічну спадщину, місцеві культуру та духовний розвиток. Туристичні процеси, що мають місце носять наукове та освітнє значення, можуть поєднуватися з естетичними / монументальними цінностями, є географічними локаціями з відмінним туристичним потенціалом. Завдяки впровадженню та розвитку такого туризму стимулюються знання про геодезичну різноманітність, геоконсервацію, а також їх значення для сталого розвитку, становлячи основу геоніверситету та геоекології поряд із знайомством із багатою геологічною спадщиною, природними та антропогенними (біотичними та абіотичними) цінностями та підходами, за потреби хорошим перекладом і додатковими послугами (проживання, харчування, рекреаційні заходи, заходи і т. д.). Споживачами послуг можуть бути широкі верстви населення: студенти, які цікавляться освітньою важливістю геологічних і геоморфологічних цінностей територій, вчені, які здійснюють дослідницьку діяльність з метою поліпшення навколишнього середовища, туристи з числа пересічних громадян, які не обов'язково обізнані з питаннями відвідування цих об'єктів, але набуваючи такого досвіду стають каталізаторами позитивних змін у місці свого постійного проживання. Таким чином, геотуризм у родових поселеннях є стратегічною формою інформаційного інвестування, яке через механізм формування гешталту (егрегору) створює позитивне поле для території у свідомості гостей та

мешканців, коли екологічна культура стає своєрідним ідеологічним образом світу, в якому відбивається стан соціально-природних відносин, що характеризують їх гармонійну єдність. Водночас ефективне освоєння людиною природної і соціальної реальності зміцнюється в процесі становлення власної індивідуальної ідентичності.

Вказані підходи цілком є віддзеркаленням євро інтеграційного вибору України. До 2020 року програми регіонального розвитку, що фінансуються з структурних фондів, будуть більшою мірою орієнтовані на кінцевий, вимірний ефект з точки зору охорони навколишнього середовища. Зокрема, німецький досвід, який передбачає трирівневе місцеве співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища, сільського господарства та управління, є корисним для визначення нових тенденцій та моделей дій [20]. Програми розвитку сільських районів є найважливішим джерелом фінансування заходів, які включають у себе управління навколишнім середовищем та його охорону в Німеччині, і вони істотно впливають на розвиток сільськогосподарських і несільськогосподарських функцій, пов'язаних з охороною навколишнього середовища. Крім сільськогосподарського виробництва, все більш популярними напрямками розвитку сільських територій стають туризм, поновлювані джерела енергії та послуги з охорони навколишнього середовища. Метою агроєкологічних програм є надання підтримки фермерам у зміні способу функціонування їх господарств з метою зниженні негативного впливу на природне середовище. Механізмом досягнення мети обрано відновлення або збереження стану середовища існування, розвиток біорізноманіття, забезпечення функціонування сталого сільського господарства, використання ґрунтів і водних ресурсів у такий спосіб, що підвищує їх цінність, захист видів флори та фауни, що знаходяться під загрозою зникнення, ріст культури та духовності населення [21]. Для того щоб зробити сільське господарство рентабельним і дотримуватися стандартів охорони навколишнього середовища, важливо використовувати різні інструменти субсидування, в тому числі прямі сільськогосподарські субсидії та агроєкологічні програми.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Створення стійкого образу на основі світоглядно-інформаційної діяльності є основою

об'єднуючої сили щодо активізації внутрішньої здатності системи до дії та нарощування її потенціалу. Наростаюча тенденція до усвідомлення власної відповідальності за процеси життєдіяльності та господарювання визначають природо- та ресурсозберігаючий вектор інтересів споживачів.

Втілення в життя концепції "Родова садиба" дозволяє реалізувати довгострокову стратегію розвитку України, повертаючи людям свою маленьку Батьківщину й не створюючи навантаження на державні та місцеві бюджети, примножуючи робочі місця, формуючи творчих та креативних людей здатних створювати своє життя разом з однодумцями.

Екотуризмом поряд з геотуризмом та культурним туризмом на сільських територіях являють собою сукупність туристських заходів, пов'язаних з геологічними, геоморфологічними і ґрунтовими явищами і процесами, які спричиняють значний вплив на становлення гармонійних відносин індивіда з навколишнім середовищем, формуючі свідоме відповідальне відношення до навколишнього світу. Саме такий туризм можна визначити як сукупність туристських продуктів, послуг та інфраструктури в межах локальної території з метою популяризації геологічної та геоморфологічної спадщини, культури та духовності, екологічних цінностей в поєднанні з іншими елементами природної та культурної спадщини (археологія, екологія, історико-культурні об'єкти та ін.). Охорона всієї території та примноження її потенціалу як пріоритетний підхід в управлінні родовими поселеннями передбачає забезпечення захисту природи, природоцентричну поведінку з боку індивіда. Реалізація вказаного підходу передбачає отримання коштів з різних джерел: від надання туристичних послуг, як результат отримання грантової допомоги, фінансування з державного та місцевих бюджетів на природоохоронні заходи. Також навіть за дотримання природоохоронної позиції, ліси, пасовища, розведення рідкісних, ароматичних і лікарських рослин можуть бути надійним джерелом доходу. Туризм у цьому сенсі виступає як адекватне джерело доходів коштів для місцевого населення, але в більш широкому контексті. Відволікання туристичної діяльності з метою більш широкого використання інших ресурсів (абіотичних), забезпечить полегшення в цьому напрямку і зниження ризику їх знищення.

Література:

1. Pastusiak R., Jasiniak M., Soliwoda M., Stawska J. What may determine off-farm income?

A review. *Agric. Econ.* 2017. Czech. Vol. 63. P. 380—391.

2. Semenets H., Yakobchuk V., Plotnikova M. Family Homesteads Settlements As The Subjects Of The Public Management In Rural Territories. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 2018. Vol. 40 (4). P. 587—598.

3. Zajac D. Znaczenie pozarolniczej dzialalnosci gospodarczej rolnikow w procesie wie-lofunkcyjnego rolnictwa, obszarow wiejskich. *Monografie i opracowania*. Rzeszow: Uniwersytet Rzeszowski, 2014. Nr. 17. 385 P.

4. Walker K.D., Plotnikova, M. Ecological settlement as a self-government model in rural areas. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40 (3). P. 416—423.

5. Musial W., Wojewodziec T. Bariery przemian agrarnych w rolnictwie polskim — poszukiwanie rozwiazań innowacyjnych. *Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki zywnosciowej w pierwszej dekadzie czlonkowstwa Polski w Unii Europejskiej*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, 2015. P. 91—109.

6. Шумпетер Й. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1982. С. 189.

7. Lans T., Klerkx L., Seuneke P. Agricultural Entrepreneurship. *Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation and Entrepreneurship*. New York: Springer, 2013. P. 2—18.

8. Kłodzinski M. Przedsiębiorczość wiejska na przykładzie województwa Podlaskiego i Warmińsko-mazurskiego. *Czynniki rozwoju obszarów wiejskich w gospodarce opartej na wiedzy*, red. nauk. W. Musiał. Kraków: Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, 2010. P. 69—78.

9. Hyski M. The role and importance of the gmina in tourism policy in Poland. *Proceedings of the International Scientific Conference "Society, integration, education"*, 2018. Vol. VI, Kraków: Uniwersytet Rolniczy w Krakowie. P. 188—199.

10. Ploeg J., D., Renting H., Brunori G., Knickel K., Mannion J., Marsden T., Roest K., Sevilla-Guzman E., Ventura F. Rural Development: From Practices and Policies towards Theory. *Sociologia Ruralis*. 2000. Vol. 40 (4). P. 391—408.

11. Скидан О. В. Устойчивое сельское развитие как приоритет аграрной политики. *Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development*. 2008. № 15 (4). P. 134—142.

12. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади; Швейцарсько-український проект "Підтримка децентралізації в Україні — DESPRO". Київ: ТОВ "Софія-А", 2003. 160 с.

13. Ткачук А.Ф. Місцевий та регіональний розвиток. Участь громадян у місцевому розвитку. Практичний посібник для практичних людей. Київ: ІКЦ "Легальний статус", 2012. 144 с.

14. Yamamoto, K. Has Agencification Succeeded in Public Sector Reform? Realities and Rhetoric in the Case of Japan. *Asian Journal of Political Science*. 2018. Vol. 16 (1). P. 24—40.

15. Kim, W.-J. A Study on the Activation Factors of Voluntary Community Activities in Neighborhood Parks — Based on the People Who Love Chamsaem in Sejong City. *Journal of the Korean Institute of Landscape Architecture*. 2018. Vol. 46 (2). P. 37—51.

16. Якобчук В.П., Присяжнюк О.Ф., Плотнікова М.Ф., Булуй О.Г. Екологічні поселення як механізм управління багатофункціональним розвитком сільських територій. Стратегія інклюзивного сільського розвитку на базі громад: проекти, реалії та європейські перспективи для України: монографія / за ред. проф. Т.О. Зінчук. Київ: "Центр учбової літератури", 2019. С. 316—334.

17. Якобчук В.П., Плотнікова М.Ф. Інноваційні механізми управління розвитком територіальних громад. Економічний та управлінський потенціал соціальної економіки: монографія / за заг. ред. З.І. Галушки. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. С. 223—241.

18. Путь к человечности. Пробуждение. Видео. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=f6g5NBbByJs>

19. Ferguson N. The House of Rothschild: Money's prophets, 1798-1848, 1999. Vol. 1. P. 481-485

20. Prager K., Nagel U. J. Participatory decision making on agri-environmental programs: A case study from Sachsen-Anhalt (Germany). *Land Use Policy*. 2008. No. 25. P. 106—115.

21. Pawlewicz A., Pawlewicz K. Investment expenditures on environmental protection of rural areas based on the example of Warmia and Mazury. *Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum*. 2012. Vol. 11. No. 2: 165—175.

References:

1. Pastusiak, R. Jasiniak, M. Soliwoda, M. and Stawska, J. (2017), "What may determine off-farm income? A review", *Agric. Econ. Czech.*, vol. 63, pp. 380—391.

2. Semenets, H. Yakobchuk, V. and Plotnikova, M. (2018), "Family Homesteads Settlements As The Subjects Of The Public Management In Rural

Territories", Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development, vol. 40 (4), pp. 587—598.

3. Zajac, D. (2014), Znaczenie pozarolniczej dzialalnosci gospodarczej rolnikow w procesie wie-lofunkcyjnego rolnictwa, obszarow wiejskich [Importance of non-agricultural economic activity of farmers in the process of multifunctional agriculture, rural areas], Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszow, Rzeczpospolita Polska.

4. Walker, K. D. and Plotnikova, M. (2018), "Ecological settlement as a self-government model in rural areas", Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development, vol. 40 (3), pp. 416—423.

5. Musial, W. and Wojewodzic, T. (2015), "Barriers of agrarian changes in Polish agriculture — searching for innovative solutions", Problemy rozwoju rolnictwa i gospodarki zywnosciowej w pierwszej dekadzie czlonkowstwa Polski w Unii Europejskiej [Problems of agriculture and food economy development in the first decade of Poland's membership in the European Union], Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa, Poland, pp. 91—109.

6. Schumpeter, J. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija [Theory of economic development], Progress, Moscow, Russia.

7. Lans, T. Klerkx L. and Seuneke, P. (2013), Agricultural Entrepreneurship. Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation and Entrepreneurship, Springer, New York, USA.

8. Klodzinski, M. and Musial, W. (2010), "Rural entrepreneurship on the example of Podlaskie and Warminsko-Mazurskie voivodships", Czynniki rozwoju obszarow wiejskich w gospodarce opartej na wiedzy [Factors of rural areas development in the knowledge-based economy], Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Krakow, Rzeczpospolita Polska.

9. Hyski, M. (2018), "The role and importance of the gmina in tourism policy in Poland", Proceedings of the International Scientific Conference "Society, integration, education", Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Krakow, pp. 188—199.

10. Ploeg, J. D. Renting, H. Brunori, G. Knickel, K. Mannion, J. Marsden, T. Roest, K. Sevilla-Guzman, E. and Ventura, F. (2000), "Rural Development: From Practices and Policies towards Theory", Sociologia Ruralis, vol. 40 (4), pp. 391—408.

11. Skydan, O. V. (2008), "Sustainable rural development as an agricultural policy priority", Management Theory And Studies For Rural Business And Infrastructure Development, vol. 15 (4), pp. 134—142.

12. Ganushhak, Ju. (2003), Reforma teritorial'noï organizacii vladi [Reform of the territorial organization of power], Swiss-Uk LLC "Sofia-a", Kyiv, Ukraine.

13. Tkachuk, A. F. (2012), Miscevij ta regional'nij rozvitok. Uchast' gromadjan u miscevomu rozvitku. Praktichnij posibnik dlja praktichnih ljudej [Local and regional development. Participation of citizens in local development. A practical guide for practical people], ICC "legal status", Kiev, Ukraine.

14. Yamamoto, K. (201), "Has Agencification Succeeded in Public Sector Reform? Realities and Rhetoric in the Case of Japan", Asian Journal of Political Science, vol. 16 (1), pp. 24—40.

15. Kim, W.-J. (2018), "A Study on the Activation Factors of Voluntary Community Activities in Neighborhood Parks — Based on the People Who Love Chamsaem in Sejong City", Journal of the Korean Institute of Landscape Architecture, vol. 46 (2), pp. 37—51.

16. Yakobchuk, V. P. Prysyazhnyuk, O. F. Plotnikova, M. F. Buluy, O. G. and Zinchuk T. A. (2019), "Ecological settlements as a mechanism for managing multifunctional Rural Development", Strategija inkluzivnogo sil's'kogo rozvitku na bazi gromad: proekti,realii ta evropejs'ki perspektivi dlja Ukraïni [Strategy of inclusive rural development based on communities: projects, realities and European prospects for Ukraine], Center for educational literature, Kyiv, Ukraine.

17. Yakobchuk, V. P. Plotnikova, M. F. and Galushka Z. I. (2020), "Innovative mechanisms for managing the development of territorial communities", Ekonomichnij ta upravlins'kij potencial social'noï ekonomiki [Economic and managerial potential of the social economy], Chernivtsi National Center. Yu. Fedkovich University, Chernivtsi, Ukraine.

18. youtube.com (2013), "The path to humanity. Awakening", available at: <https://www.youtube.com/watch?v=f6g5NBbByJs> (Accessed 23.11.2020).

19. Ferguson, N. (1999), "The House of Rothschild", Money's prophets, 1798—1848, vol. 1, pp. 481—485.

20. Prigel, K. and Nagel, U. J. (2008), "Participatory decision making on agri-environmental programs: A case study from Sachsen-Anhalt (Germany)", Land Use Policy, vol. 25, pp. 106—115.

21. Pawlewicz, A. and Pawlewicz, K. (2012), "Investment expenditures on environmental protection of rural areas based on the example of Warmia and Mazury", Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum, vol. 11, no. 2, pp. 165—175.
Стаття надійшла до редакції 09.12.2020 р.

УДК 339.477

В. П. Приходько,

д. е. н., професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин,

Ужгородський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-1354-5195

В. О. Бобрик,

аспірант, Ужгородський національний університет

ORCID ID: 0000-0002-2315-1376

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.22

РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СТРАТЕГІЧНИХ ПЕРСПЕКТИВАХ СТАЛОГО ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО ЄВРОРЕГІОНУ

V. Prikhodko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of International Economic Relations, Uzhhorod National University

V. Bobryk,

Postgraduate student, Uzhgorod National University

DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL COOPERATION IN STRATEGIC PERSPECTIVES OF SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT OF THE CARPATHIAN EUROREGION

Метою статті є дослідження розвитку міжнародного співробітництва у стратегічних перспективах сталого просторового розвитку Карпатського Євро регіону.

У процесі дослідження використовувались: загальнонаукові методи, зокрема: методи узагальнення — для дослідження особливостей розвитку Карпатського Євро регіону; метод систематизації — для визначення закономірностей сталого просторового розвитку транскордонних територій в умовах глобалізації; системний підхід — для обґрунтування основних пріоритетів та напрямів стратегічних перспектив розвитку Карпатського Євро регіону.

Проаналізовано основні тенденції розвитку Карпатського Євро регіону та визначено проблеми, що стримують його інтеграцію у світовий господарський простір. Доведено, що пріоритетним напрямом розвитку Карпатського Євро регіону є перетворення його на новий європейський мегареґіон, який буде активно просувати себе в Європейському Союзі з новими цілями. Запропоновано реалізацію конкретних дій і ініціатив співпраці, що передбачає позиціонування Карпатського Євро регіону в розрізі різних правил ЄС, які спрямовують його структурні елементи, як пріоритетний мегареґіон.

Запропоновано напрями реалізації міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва в контексті стратегічних перспектив сталого розвитку транскордонних територій Карпатського (Центрально-Східного) регіону, що засновані на таких пріоритетах: підтримка євроатлантичної інтеграції України; гармонійний розвиток людських ресурсів; підвищення доступності, розвиток системи громадського транспорту на території Карпатського Євро регіону і зменшення ізольованості транспортно-географічної ситуації; створення конкурентної економічної структури в рамках євро регіону; покращення в галузі охорони навколишнього середовища та охорони природи; комплексний розвиток туризму на території Карпатського Євро регіону; розвиток охорони здоров'я, соціального та культурного середовища; подальше зміцнення зовнішніх зв'язків та підготовка до прийняття підтримки Європейського Союзу.

Наукова новизна полягає у визначенні основних проблем сучасного стану транскордонного співробітництва та обґрунтуванні стратегічних перспектив сталого просторового розвитку Карпатського Євро регіону в умовах міжнародних економічних зв'язків.

Отримані результати дослідження направлені на забезпечення удосконалення сталого просторового розвитку Карпатського Євро регіону з урахуванням тенденцій і закономірностей сучасних міжнародних відносин та процесів глобалізації.

The aim of the article is to study the development of international cooperation in the strategic perspectives of sustainable spatial development of the Carpathian Euroregion.

In the process of research the following were used: general scientific methods, in particular: generalization methods — to study the peculiarities of the development of the Carpathian Euroregion; systematization method — to determine the patterns of sustainable spatial development of cross-border areas in the context of globalization; systematic approach — to substantiate the main priorities and directions of strategic prospects for the development of the Carpathian Euroregion.

The main trends in the development of the Carpathian Euroregion are analyzed and the problems hindering its integration into the world economic space are identified. It is proved that the priority direction of development of the Carpathian Euroregion

is its transformation into a new European megaregion, which will actively promote itself in the European Union with new goals. The implementation of specific actions and cooperation initiatives is proposed, which provides for the positioning of the Carpathian Euroregion in terms of various EU rules that direct its structural elements as a priority megaregion.

The directions of realization of the international economic and scientific and technical cooperation in the context of strategic prospects of sustainable development of cross-border territories of the Carpathian (Central-Eastern) region are offered, which are based on the following priorities: support of Euro-Atlantic integration of Ukraine; harmonious development of human resources; increasing accessibility, development of the public transport system in the Carpathian Euroregion and reducing the isolation of the transport and geographical situation; creation of a competitive economic structure within the Euroregion; improvements in the field of environmental protection and nature protection; complex development of tourism on the territory of the Carpathian Euroregion; development of health, social and cultural environment; further strengthening external relations and preparing for the adoption of European Union support.

The scientific novelty lies in identifying the main problems of the current state of cross-border cooperation and substantiating the strategic prospects for sustainable spatial development of the Carpathian Euroregion in terms of international economic relations.

The obtained results of the research are aimed at ensuring the improvement of sustainable spatial development of the Carpathian Euroregion, taking into account the trends and patterns of modern international relations and globalization processes.

Ключові слова: стратегія, програма, транскордонна територія, сталий просторовий розвиток, міжнародне співробітництво.

Key words: strategy, program, cross-border territory, sustainable spatial development, international cooperation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах сьогодення, коли зростають виклики сучасного глобалізованого світу та пришвидшуються зміни у різних галузях економіки, в Україні вкотре здійснюється спроба впровадити стратегічний підхід до планування територіального розвитку на рівні регіонів. Важливим завданням при цьому визнається врахування положень концепції сталого розвитку та територіальних особливостей. Тобто динамічний характер сучасних трансформацій все більше актуалізує питання сталого просторового розвитку, які є невід'ємною складовою суспільного буття.

Активізація міжнародних економічних зв'язків між державами та їх господарськими комплексами у глобальному масштабі обумовили підвищення наукової і практичної цікавості до участі транскордонних територій у світових економічних відносинах. Оскільки останнім часом постійно зростає увага до масштабів такої економічної діяльності, основних проблем і перспектив їх вдосконалення, то вельми важливим стає формування ефективної стратегії розвитку транскордонних територій.

З огляду на вищевикладене, стратегічні перспективи сталого просторового (територіального) розвитку з метою консолідації зусиль та ресурсів всіх суб'єктів території навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів та наращення їх конкурентоздатності є вкрай важливими сьогодні для України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження теоретико-методологічних і практичних аспектів сталого та

просторового розвитку, а також стратегічних інструментів займалися такі вітчизняні науковці як: І. Ансофф, В. Горбулін, К. Ендрюс, Я. Жаліло, І. Літвінова, Ю. Лопатинський, О. Мартюшева, І. Міняйленко, Л. Морозова, С. Немерцалова, Ю. Павлюк, М. Плетньов, І. Попова, М. Сорока, М. Хвесик, Л. Шевчук та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження розвитку міжнародного співробітництва у стратегічних перспективах сталого просторового розвитку Карпатського Єврорегіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження процесів формування та розвитку Карпатського Єврорегіону, територія якого при значних можливостях мала б бути доволі розвиненою, вказує про суттєві проблеми з якими не вдається впоратися протягом тривалого періоду. Зокрема, сьогодні територія Карпатського Єврорегіону характеризується низкою негараздів і навіть частково депресивністю.

Вирішенням проблем Карпат займається Карпатська конвенція, в яку входять Україна, Польща, Румунія, Сербія, Словаччина, Угорщина і Чехія. Всі ці країни мають тривалі двосторонні міжнародні економічні зв'язки, прийнята Карпатська декларація, що закладає фундаментальні принципи міжнародного партнерства в сфері охорони і стабільного розвитку гірських регіонів у цілому і Карпатського зокрема. Проте до сьогодні прагнення України сформулювати нову модель інтеграції у світо-

вий господарський простір та намагання забезпечити сприяння транскордонному співробітництву між прикордонними регіонами не дозволяє радикально змінити ситуацію.

З 1993 р. Карпатський Єврорегіон став площиною створення першої на пострадянському просторі міжнародної структури транскордонного співробітництва у складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини, Польщі та України. Його інституційний потенціал як всеосяжної платформи транскордонної співпраці характеризується вагомими можливостями, передусім науково-технічними та логістичними, що має стати основою для співпраці в напрямі інноваційного розвитку. Цій меті відповідає розгортання в прикордонних регіонах діяльності мережі державних, комунальних та корпоративних регіональних інноваційних центрів, інвестиційних агентств та агентств регіонального розвитку, створення транскордонного освітньо-наукового кластеру [1, с. 99].

Упродовж 2008—2017 рр. у Карпатському Єврорегіоні у рамках Програм транскордонного співробітництва, що фінансується Європейським Союзом, різними Фондами і посольствами було реалізовано низку проєктів на загальну суму 8,415 тис. грн. Було проведено навчання майже всіх представників органів місцевого самоврядування та виконавчої влади з питань проєктного менеджменту, надано велику кількість консультацій представникам сільських, селищних, міських, районних та обласних рад із питань підготовки проєктів місцевого розвитку [2, с. 9].

Економічному та соціальному розвитку Карпатського Єврорегіону сприяє різноманітна допомога Європейського Союзу. На сьогодні можна виділити три етапи розгортання цієї допомоги.

Перший період припадає на період підготовки нинішніх нових членів ЄС до їх членства у співтоваристві, коли була розроблена масштабна програма допомоги PHARE, що зіграла важливу роль у вирішенні багатьох регіональних проблем у цих країнах. Паралельно з цією програмою для підтримки транскордонного співробітництва зі східноєвропейськими країнами почалася реалізація менш значного у фінансовому відношенні проєкту TACIS й інші інструменти сприяння.

Другий етап почався після проголошення в 2004 році Європейським Союзом "Європейської політики сусідства". Була запропонована нова форма співпраці — Програми сусідства. Незабаром після цього було оголошено, що до кінця 2006 року повинні бути підготовлені знач-

но оновлені форми ТКС — "Нові інструменти сусідства".

Із затвердженням у травні 2009 року нової зовнішньополітичної ініціативи ЄС "Східне партнерство" розпочався третій етап розгортання допомоги ЄС на східному напрямі. Разом з підтримкою конкретних регіонів Європейський Союз через свої структурні фундації всіляко сприяє білатеральному транскордонному співробітництву. На окремих ділянках нового східного кордону ЄС ця співпраця досягла високого рівня, при якому координуються програми економічного і соціального розвитку прикордонних територій, синхронізуються кроки щодо вирішення спільних для партнерів проблем, формуються спільні проєкти для отримання фінансової допомоги ЄС.

Для поліпшення координації і підвищення ефективності ТКС прикордонними регіонами п'яти держав (Підкарпатського воєводства Польщі, Кошицького і Пряшівського регіонів Словаччини, регіону Саболч-Сатмар-Берег Угорщини, Закарпатської області України, регіонів Сату-Маре і Байя-Маре Румунії) на кошти програми TACIS Агентством регіонального розвитку і транскордонного співробітництва "Закарпаття" за участю партнерів із сусідніх країн була підготовлена Стратегія розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні "Карпатія 2004—2011" [3]. У цьому проєкті на основі аналізу великого інформаційного масиву, разом з визначенням пріоритетів, пропонувалися стратегічні, середньо-і короткострокові завдання з їх реалізації.

Загалом фінансова підтримка Європейським Союзом транскордонної співпраці на східному напрямі є важливою і продуктивною. Водночас її механізми потребують вдосконалення, програми — узгодженості, простота процедур розгляду і ухвалення рішень з приводу підготовлених проєктів. Стабільний розвиток Карпатського Єврорегіону, передусім, вимагає високого рівня впевненості в людських ресурсах. Необхідні інтенсифікація діяльності самостійних урядів та орієнтованих на рефляцію установ і створення нових організацій. Існує необхідність зміцнення регіонального транскордонного співробітництва та посилення лобістської діяльності. Крім спільного з ЄС моніторингу, повинні бути розроблені механізми управління програмами та проєктами відповідно до вимог ЄС.

Загалом найважливішою метою стратегічного розвитку Карпатського Єврорегіону є підвищення рівня та якості життя його жителів, збереження миру та формування добрих сто-

сунків між людьми в прикордонній зоні. Цього можна досягти шляхом стабільного розвитку економічних основ та збереження культурних багатств і природних ресурсів, сприяння запровадженню та локальної адаптації політики громадських досягнень і спільної сільськогосподарської політики Європейського Союзу. Відповідно важливим завданням для забезпечення розвитку Карпатського Євроregionу є розробка та реалізація стратегічної програми.

Стратегічна програма регіонального і локального розвитку Карпатського Євроregionу підготовлена відповідно до прийнятих в ЄС методик розвитку. Намічені програми містять проектні пропозиції, які підходять для того, щоб підтримуватися Європейським фондом регіонального розвитку, Європейським соціальним фондом та особливо Фондом громадських ініціатив. Тому пропоновані проекти можуть бути успішними при поданні заявки до вищезгаданих фондів ЄС. Спочатку цього можна досягти зі створенням стратегічної програми, що підтримує змішану стратегію.

У межах стратегічних перспектив сталого просторового розвитку важливим є перетворення Карпатського Євроregionу на новий європейський мегареґіон, який буде активно просувати себе в Європейському Союзі з новими цілями та позиціонуванням в розрізі різних правил ЄС. Передумовою для цього є підготовка та реалізація конкретних заходів. Передбачається розвиток міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва транскордонних територій Карпатського (Центрально-Східного) регіону за такими пріоритетами [4]:

- життєздатна, дієва і конкурентоспроможна економіка та привабливий інвестиційний простір Карпатського Євроregionу;
- чисте довкілля та екологічно дружній Карпатський Євроregion;
- добре сполучення та ефективний прикордонний режим в Карпатському Євроregionі;
- інновації, високі рівні кваліфікації та освіти в Карпатському Євроregionі;
- природна спадщина, місцева культура та історія;
- розвиток транскордонного співробітництва, спрямованого на розвиток громад, охорону здоров'я, підвищення рівня зайнятості та соціальний розвиток Карпатського Євроregionу.

Беззаперечним є факт, що Стратегія сталого просторового розвитку Карпатського Євроregionу є відкритим документом, яка повинна реагувати на зміни у середовищі, покращува-

тись відповідно до потреб жителів, реагувати на законодавчі зміни тощо. Вона базується на принципі, що процес планування лише виграє від того, що розглядатиметься як довгостроковий і буде постійно адаптовуватись та оновлюватись відповідно до змін і потреб суспільства у повсякденному житті.

Стратегія повинна стати документом, який об'єднає всіх активних діячів у Карпатському Євроregionі та зможе підвищити ефективність та прогнозованість транскордонного співробітництва, забезпечить реалізацію сталого просторового розвитку транскордонних територій шляхом формування ефективних інструментів для створення системного і тривалого міжнародного співробітництва. Вона має бути спрямована на посилення ролі Карпатського Євроregionу в транскордонному співробітництві, вироблення нових підходів та інструментів євроregionальної співпраці для потреб національних, регіональних та місцевих органів влади, приймаючи до уваги прикордонне розташування при розробці регіональної політики з проектування та планування транскордонного співробітництва, яке є одним з ключових напрямів діяльності в регіональному розвитку прикордонних територій.

Стратегія повинна використовуватися також як інструмент впровадження активної транскордонної політики щодо підвищення конкурентоспроможності економіки мегареґіону / екології / людських ресурсів. Вона має активізувати дво- та багатосторонні відносини між країнами, регіонами, установами і, в першу чергу, людьми, що живуть на території Карпатського Євроregionу, сприяти реалізації більш високого рівня добробуту жителів цього мегареґіону.

Відомо, що стратегія є важливим кроком для створення ключових умов розвитку, зокрема для відновлення Карпатського Євроregionу як ініціативи співпраці. Поєднання експертів, управлінців, влади і громадськості здатне прийняти низку незворотних та ефективних рішень і діяти згідно завдань, які впливають з цих рішень.

Європейським Союзом визначено низку стратегічних завдань транскордонного співробітництва в Карпатському Євроregionі: сприяння економічному і соціальному розвитку прикордонних територій; спільна робота над вирішенням проблем охорони навколишнього середовища, охорони здоров'я і боротьби з організованою злочинністю; сприяння розвитку ефективних і безпечних кордонів, боротьба з нелегальною міграцією; сприяння людським

контактам; заохочення підприємництва та інвестицій, а також необхідних рівнів кваліфікації та зайнятості населення.

Для повноцінної реалізації стратегічних перспектив сталого просторового розвитку Карпатського Єврорегіону необхідно забезпечити: підтримку євроатлантичної інтеграції України; гармонійний розвиток людських ресурсів; підвищення доступності, розвиток системи громадського транспорту на території Карпатського Єврорегіону і зменшення ізольованості транспортно-географічної ситуації; створення конкурентної економічної структури в рамках єврорегіону; покращення в галузі охорони навколишнього середовища та охорони природи; комплексний розвиток туризму на території Карпатського Єврорегіону; розвиток охорони здоров'я, соціального та культурного середовища; подальше зміцнення зовнішніх зв'язків та підготовка до прийняття підтримки Європейського Союзу.

Для виконання мети і пріоритетів регіонального розвитку Карпатського Єврорегіону завдання повинні бути розділені на окремі програми регіонального розвитку, а потім ці окреслені програми мають бути у деталях розроблені і запроваджені в дію, оскільки європейський регіональний розвиток, по суті, відбувається у формі фінансування програм.

Перша ціль є результатом геостратегічної ситуації Карпатського Єврорегіону, оскільки підтримка євроатлантичної інтеграції України буде найважливішою ціллю єврорегіону в наступні роки. Одна з найважливіших цільових областей уздовж зовнішнього кордону в рамках Європейського регіонального співробітництва розташована у Карпатському Єврорегіоні.

Друга ціль розвитку наполягає на гармонійному зростанню людських ресурсів. Це включає посилення спроможності поселень зберігати населення, покращення якості життя, гармонізацію початкової і середньої освіти з вимогами ринку праці та потребами економіки, "гармонізацію" вищої освіти та науково-дослідної роботи Карпатського Єврорегіону з економікою регіону.

Третя ціль зосереджується на розвитку системи громадського транспорту на території Карпатського Єврорегіону ТКС і зменшенні ізольованості транспортно-географічної ситуації. Для досягнення цього неодмінно слід модернізувати існуючі прикордонні станції та відкрити нові, розвивати основні транспортні дороги, будувати автостради та швидкісні дороги, розбудовувати залізничну мережу регіо-

ну, створювати регіональні аеропорти, активувати регіональний вплив повітряного транспорту та модернізувати відсталі другорядні дорожні мережі по всьому макрорегіону.

Четвертою ціллю розвитку є створення конкурентної економічної структури в макрорегіоні. Для досягнення цього необхідно просувати і стимулювати структурну перебудову економіки, ефективніше використовувати природні ресурси, поширювати технологічно-технічні інновації і розвивати відповідні інфраструктури, удосконалювати та посилювати роботу підприємств, покращити умови їх роботи, розширювати харчову промисловість з особливою увагою до землекористування, поліпшити маркетингову діяльність, розвивати фінансові і ділові послуги, заохочувати інвестиції і зміцнювати торговельно-економічні відносини у рамках Карпатського макрорегіону ТКС.

П'ята ціль розвитку підсумовує найбільш актуальні завдання з охорони навколишнього середовища та охорони природи. В рамках цього особливий наголос повинен робитися на комунальний розвиток (каналізаційні системи, переробка відходів) і на підтримку сільськогосподарських програм з турботою про довкілля.

Шоста ціль полягає у комплексному розвитку туризму на території Карпатського Єврорегіону, оскільки туризм — це індустрія майбутнього і миру, що відіграє зростаючу роль у розвитку економіки та підвищенні добробуту населення.

Сьома ціль залучає проекти з розвитку охорони здоров'я, соціальної та культурної сфер. Це означає поліпшення стану здоров'я жителів, модернізацію системи охорони здоров'я, розвиток регіональної основної системи соціальних послуг, повторне переплетення суспільної мережі, розроблення житлової політики, пристосованої до змінених умов, і забезпечення умов для розвитку культурного життя, перебудову мережі закладів загальної освіти, збереження традицій і культурної спадщини, охорону навколишнього середовища поселень та підтримку неурядових організацій.

Восьма ціль зосереджується на зміцненні зовнішніх європейських зв'язків. Єврорегіону потрібно зміцнювати зв'язки з Європейським Союзом, Радою Європи і Асоціацією європейських прикордонних регіонів (АЄПР), щоб розбудувати двосторонні відносини з іншими єврорегіонами (єврорегіоном Маас-Рейн, Альпійсько-Адріатичною робочою спільнотою) і підготуватися до різноманітних фондів Європейського Союзу, що стануть відкритими після вступу.

З огляду на окреслені пріоритети та цілі, визначені завдання можна зробити наступні виновки [5; 6].

Стратегічним ресурсом цільової трансформації відносин в єврорегіональному співробітництві регіонів є запровадження інноваційних форм взаємодії державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадянського суспільства, імплементація технологій державно-приватного партнерства в єврорегіональному співробітництві регіонів; ущільнення зв'язків системи єврорегіональної співпраці. Локалізація зусиль на цих домінантах активізує процеси покращення якості життя населення, підвищення конкурентоспроможності регіонів, подолання регіональних диспропорцій розвитку та полегшить реалізацію євроінтеграційних прагнень держави.

Існує нагальна необхідність впровадження економічно орієнтованої моделі функціонування Єврорегіонів України, що знайде своє відображення в оптимізації керівних впливів, здійснюваних системою державного управління економічним розвитком регіонів у контексті забезпечення цілеспрямованої загальноекономічної динаміки у позитивному напрямі; вихід на нову якість співробітництва в єврорегіонах, орієнтовану на реалізацію економічних проєктів та створення умов залучення приватних коштів до реалізації єврорегіонального співробітництва.

Перехід на новий рівень управління транскордонними процесами, адаптація його до стандартів Асоціації з ЄС, ЗВТ та в перспективі з членством України в Євросоюзі вимагає від Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКХ України, Міністерства освіти та науки України, обласних адміністрацій та обласних рад: забезпечити галузеву професійну підготовку працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, задіяних у процесах транскордонного співробітництва; розробити дієвий механізм і чіткий порядок дій щодо державної підтримки фінансування транскордонних проєктів; спростити механізм конкурсного відбору транскордонних проєктів та оптимізувати терміни їх розгляду; удосконалити систему отримання запозичень і міжнародної допомоги для фінансування транскордонних проєктів органами місцевого самоврядування; налагодження ефективної співпраці між Державним фондом регіонального розвитку та структурними фондами ЄС щодо спільного фінансування проєктів регіонального роз-

витку в Україні (у т. ч. за рахунок грантів ЄС); налагодження дієвої інформаційно-комунікаційної підтримки процесів міжрегіонального співробітництва на рівні регіонів України та ЄС; вдосконалення національної системи моніторингу та оцінки реалізованих міжнародних проєктів, шляхом забезпечення регулярного, всебічного та доступного для громадськості висвітлення результатів реалізації цих проєктів; зробити правку змін до нормативних актів щодо їх узгодження з міжнародними; впровадити інституційне забезпечення транскордонного співробітництва.

Формування нової політики транскордонного та єврорегіонального співробітництва передбачає реалізацію Кабінетом Міністрів України, Міністерством економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України низки заходів щодо синхронної модернізації інструментів управління регіональним розвитком в Україні.

Запропонована стратегія Карпатського Єврорегіону є фундаментальним, ключовим середньостроковим стратегічним документом, який визначає можливі засоби виконання бачення розвитку Карпатського Єврорегіону, ставить за мету підвищити соціальні, економічні, культурні показники та забезпечення сталого розвитку мегарегіону [4]. Вона передбачає: створення умов для впровадження позитивного досвіду розвитку інтеграційних процесів; формування міжрегіонального конкурентного середовища; створення однорідного соціально-економічного простору на основі поглиблення міжнародної кооперації праці; забезпечення ефективного використання природних ресурсів; узгодження політики регулювання потоків робочої сили; реалізації єдиної транспортної політики; формування спільної фінансової та банківської інфраструктури тощо.

Отже, для ефективної реалізації стратегічних перспектив сталого просторового розвитку Карпатського Єврорегіону необхідно: максимальне залучення до реалізації всіх стейкхолдерів транскордонного співробітництва через поширення практики публічно-приватного партнерства і узгодження основних кроків її імплементації; забезпечити всебічну підтримку на національному і міжнародному рівні та спільне фінансування пріоритетних програм і проєктів Карпатського Єврорегіону підприємництвом, громадськістю, владою різних рівнів і міжнародними донорами; вдосконалити й постійно покращувати координацію політики ста-

лого просторового розвитку, поширювати практику популяризації формування спільного транскордонного простору за допомогою ЗМІ та послідовної PR-політики; забезпечити розбудову спільних інфраструктурних об'єктів, інституційної мережі співпраці.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати проведеного нами дослідження стану та тенденцій розвитку Карпатського Євроregionу в умовах процесів глобалізації світового господарства показали, що сьогодні пріоритетним напрямом є перетворення його на новий європейський мегарегион, який буде активно просувати себе в Європейському Союзі з новими цілями. Запропонована реалізація конкретних дій і ініціатив співпраці, що передбачає позиціонування Карпатського Євроregionу в розрізі різних правил ЄС, які спрямовують його структурні елементи, як пріоритетний мегарегион.

Розроблено напрями реалізації міжнародного економічного та науково-технічного співробітництва в контексті стратегічних перспектив сталого розвитку транскордонних територій Карпатського (Центрально-Східного) регіону, що засновані на таких пріоритетах: підтримка євроатлантичної інтеграції України; гармонійний розвиток людських ресурсів; підвищення доступності, розвиток системи громадського транспорту на території Карпатського Євроregionу і зменшення ізольованості транспортно-географічної ситуації; створення конкурентної економічної структури в рамках Євроregionу; покращення в галузі охорони навколишнього середовища та охорони природи; комплексний розвиток туризму на території Карпатського Євроregionу; розвиток охорони здоров'я, соціального та культурного середовища; подальше зміцнення зовнішніх зв'язків та підготовка до прийняття підтримки Європейського Союзу.

Література:

1. Бобрик В.О. Глокалізаційні трансформації у процесах сталого розвитку Карпатського Євроregionу. Економіка та держава. 2020. № 8. С. 95—100.
2. "Євроregion Карпати — Україна". 10 років спільно для розвитку Карпат. Звіт про діяльність за 2008—2017 роки. 2018. 49 с.
3. Стратегія транскордонного співробітництва "Карпати 2004—2011".: Проєкт Tacis. Ужгород, 2004.

4. Benc V., Dumitru A., Geszteredi A., Kezy B., Kiss G., Kulyk T., Luksha O., Komadi M., Laszlo B.M., Nad'ova M., Nosa-Pylypenko N., Olah C., Pylypenko V., Stankevych-Volosyanchuk O. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond. Carpathian Euroregion, 2015.

5. Приходько В. П. Міжнародна співпраця регіонів в контексті зближення України та ЄС: зовнішньоекономічні, інвестиційні та управлінські аспекти. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1554>

6. Бобрик В.О., Голонич Я. Зовнішньоекономічні аспекти міжнародної співпраці регіонів в контексті зближення України та Європейського співтовариства. Україна в системі європейської інтеграції [Текст]: Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. Ужгород: ТОВ "РІК-У", 2016. С. 157—176.

Referenses:

1. Bobryk, V.O. (2020), "Glocalization transformations in the processes of sustainable development of the Carpathian Euroregion", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 95—100.
 2. Carpathian Euroregion — Ukraine (2018), 10 rokiv spil'no dlia rozvytku Karpat [10 years together for the development of the Carpathians], Uzhhorod, Ukraine.
 3. Tacis (2004), *Stratehiia transkordonnoho spivrobitnytstva "Karpaty 2004—2011"* [Strategy of cross-border cooperation "Carpathians 2004—2011"], Proekt Tacis, Uzhhorod, Ukraine.
 4. Benc, V. Dumitru, A. Geszteredi, A. Kezy, B. Kiss, G. Kulyk, T. Luksha, O. Komadi, M. Laszlo, B. M. Nad'ova, M. Nosa-Pylypenko, N. Olah, C. Pylypenko, V. and Stankevych-Volosyanchuk, O. (2015), *The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond*, Carpathian Euroregion, Uzhhorod, Ukraine.
 5. Prykhodko, V. P. (2020), "International cooperation of regions in the context of rapprochement of Ukraine and the EU: foreign economic, investment and management aspects", *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*, available at: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1554> (Accessed 30 November 2020).
 6. Bobryk, V.O. and Holonych, Ya. (2016), "Foreign economic aspects of international cooperation of regions in the context of rapprochement of Ukraine and the European Community", *Ukraina v systemi ievropejs'koi intehratsii* [Ukraine in the system of European integration], TOV "RIK-U", Uzhhorod, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 17.12.2020 р.*

УДК 339.5:334.012.63

В. П. Пильнова,к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-9777-7451

Т. В. Капелюшна,к. е. н., доцент, доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0001-7490-6751

О. В. Пісковець,к. е. н., доцент кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,
Державний університет телекомунікацій, м. Київ

ORCID ID: 0000-0002-5940-7003

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.29

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ СУБ'ЄКТАМИ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

V. Pylnova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Stock Exchange, State University of Telecommunications, Kyiv

T. Kapeliushna,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activities, State University of Telecommunications, Kyiv

O. Piscovets,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Exchange Activities, State University of Telecommunications, Kyiv

ORGANIZATION OF EXPORT OF GOODS BY SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESS ENTITIES

У статті оцінено зростаючу роль малого і середнього бізнесу в сучасному світі та Україні, безпосередньо. Обґрунтовано підвищене значення активної участі суб'єктів малого та середнього бізнесу в експортних операціях країни. Проаналізовано процеси організації експорту продукції, виробленої суб'єктами малого і середнього бізнесу, визначені деякі їх недоліки та запропоновані способи їх подолання. Приділено значну увагу необхідності розробки гнучких механізмів, що сприяють підвищенню ефективності стратегії управління експортом товарів малого та середнього бізнесу. Розглянуто особливості формування стратегії управління експортом продукції підприємств малого і середнього бізнесу. Проведено оцінку стану малого та середнього бізнесу, розглянуто показники ефективності. Розглянута державна політика розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. Розроблено концепцію формування посередницьких експортних структур, для підвищення ефективності стратегії управління експортом товарів малого та середнього бізнесу. Застосовуючи порівняльний аналіз витрат, при прямому та непрямому експорті, розроблено методику оцінки ефективності взаємодії посередницьких експортних організацій з малим та середнім бізнесом. Обґрунтовано, що рівень ефективності експорту знаходиться в прямій залежності від коливань витрат на експорт. Виділено різні компоненти сукупних витрат на експорт, проведено аналіз їх можливих змін та визначено, за яких умов непрямий експорт буде більш ефективним, ніж прямий. Сформовано та вирішено оптимізаційні задачі з застосуванням показників умовних витрат, при прямому та непрямому експорті. Розроблено концепцію стратегічного управління експортом товарів малого та середнього бізнесу на основі формування посередницьких експортних організацій і систем їх взаємодії з суб'єктами малого та середнього бізнесу. Створено стратегічну карту посередницьких експортних організацій, для здійснення їх діяльності. Розроблено методику оцінки ефективності взаємодії посередницьких експортних організацій з малим та середнім бізнесом і обґрунтовано, що при здійсненні непрямого експорту з посередниками, сукупні експортні витрати менші, ніж при прямому експорті, здійснюваному суб'єктами малого та середнього бізнесу.

The article assesses the growing role of small and medium-sized businesses in the modern world and Ukraine, directly. The increased importance of the active participation of small and medium-sized businesses in the country's export operations has been substantiated. The processes of organizing the export of products produced by small and medium-sized businesses are analyzed, some of their shortcomings are identified and ways to overcome them are proposed. Considerable attention is paid to the need to develop flexible mechanisms to improve the efficiency of the export management strategy for small and medium-sized businesses. The features of the formation of a strategy for managing the export of products of small and medium-sized enterprises are considered. The assessment of the state of the sphere of small and medium-sized businesses is carried out with consideration of specific indicators. The state policy of development of small and medium business in Ukraine is considered. The analysis of the strategy of export activities of small and medium-sized businesses in Ukraine and the issues of its financial support. A concept has been developed for the formation of intermediary export structures to improve the efficiency of the export management strategy for small and medium-sized businesses. Using a comparative analysis of costs for direct and indirect exports, a methodology has been developed for assessing the effectiveness of the interaction of intermediary export organizations with small and medium-sized businesses. It is substantiated that the change in export efficiency is directly dependent on the change in export costs. Various components of total export costs are highlighted, an analysis of their possible changes is carried out and the value of the total indicator of cost changes is revealed, at which indirect export will be more efficient. Optimization tasks were compiled and solved using the indicators of conditional costs for direct and indirect exports. The concept of strategic management of the export of small and medium-sized businesses has been developed on the basis of the formation of intermediary export organizations and systems for their interaction with small and medium-sized businesses. A strategic map of export intermediary organizations has been drawn up and, for the implementation of their activities. A methodology has been developed for assessing the effectiveness of the interaction of intermediary export organizations with small and medium-sized businesses, and it is substantiated that when carrying out indirect exports with intermediaries, the total export costs are less than when directly exporting by small and medium-sized businesses.

Ключові слова: суб'єкти малого та середнього бізнесу, стратегії управління експортом, стратегічна карта, експортні посередники.

Key words: small and medium-sized businesses, export management strategies, strategic map, export intermediaries.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі важливою складовою ринкової економіки є малий та середній бізнес. У багатьох країнах світу малий і середній бізнес забезпечує основну частку ВВП, домінуючи як за питомою вагою в загальній кількості підприємств, так і за обсягами виробленого товару та послуг, що надаються.

Зважаючи на насиченість внутрішнього ринку, попит на якому обмежений, а також через постійно зростаюче прагнення виробників досягати максимальних обсягів продажів, організація експорту виробленої продукції стає ключовим фактором успіху в сучасному бізнесі [5].

Однак малий та середній бізнес часто, через властиві йому численні проблеми, не може самостійно експортувати вироблену продукцію.

У світовій практиці використовуються різні способи експорту, найбільш поширеними з яких є прямий, коли виробник сам експортує вироблену продукцію, без залучення посередників, та непрямий, який здійснюється за допомогою посередників. Практика взаємодії суб'єктів малого і середнього бізнесу з експортними посередниками широко застосовується в різних країнах.

Участь малого та середнього бізнесу в експорті не являється значною в Україні [4]. Під-

приємства малого та середнього бізнесу, крім браку фінансових ресурсів та необхідної достовірної інформації, також стикаються з труднощами в організації експорту.

Учасники зовнішнього ринку, взаємодіючи, постійно вимагають від партнерів удосконалення якості товару, його дизайну, а також здійснення періодичних поставок продукції в стабільно великих обсягах. Для усунення зазначених проблем та активізації участі малого та середнього бізнесу в експортних операціях країни, виникає необхідність створення сучасних посередницьких структур з експорту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організація експорту виробленої продукції та наданих послуг, а також імпорту необхідних ресурсів для малого та середнього бізнесу, поряд з фінансовими, технологічними та іншими проблемами, нині є особливо важливою. Ці проблеми були і залишаються предметом дослідження багатьох учених.

Теоретичним і практичним питанням розвитку малого бізнесу приділяли увагу в своїх працях А.В. Базилюк, М.І. Балашевич, З.С. Варналія, Б. Едвард, І.С. Ковова, Б. Коллас, С. Ніколас, А.О. Пересада, В.П. Пильнова, Н. Сіро-

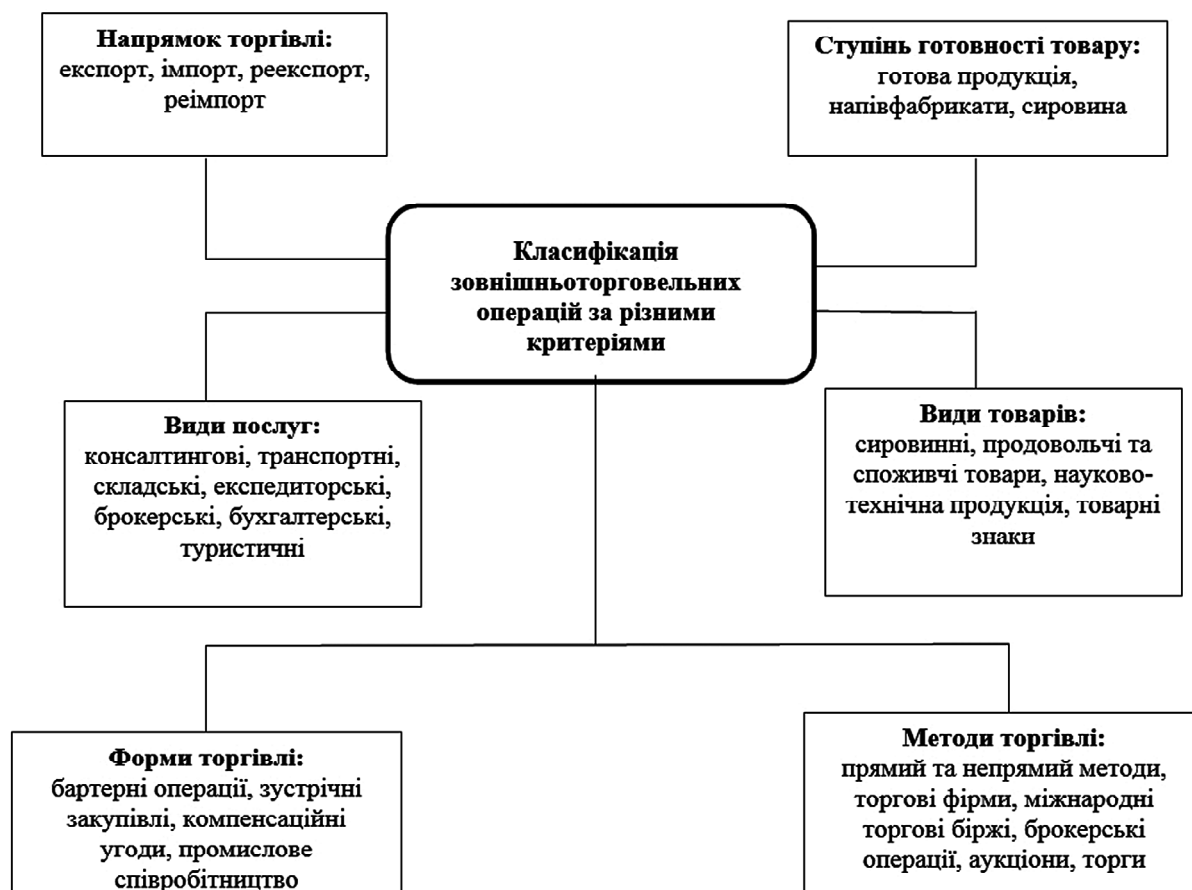

Рис. 1. Класифікація зовнішньоторговельних операцій

поліс, Є.М. Сич, Є.А. Уткін, Р. Холт, В. Хойер, А. Хоскінг, В.І. Щелкунов та ін.

Однак недостатньо розкритими залишаються питання формування зовнішньоекономічних відносин, зокрема експорту товарів суб'єктами малого та середнього бізнесу в сучасних економічних умовах з урахуванням специфіки даного виду діяльності та вказаного сектору економіки.

Науково-теоретична і практична значимість вказаних питань зумовила вибір теми статті та визначила її основні напрями.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є пошук науково обґрунтованого підходу та розроблення рекомендацій для підвищення ефективності стратегії управління експортом товарів малими і середніми підприємствами та активізації їх участі в зовнішньоторговельних операціях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Зовнішня торгівля на сучасному етапі економічного розвитку — це форма міжнародних економічних відносин, що найбільш інтенсивно розвивається. Зростає значення зовнішньо-

торговельних операцій обумовлено, передусім, потребою різних країн реалізувати національну продукцію на зовнішніх ринках, необхідністю отримання певних товарів ззовні і, нарешті, прагненням отримати високий прибуток за рахунок міжнародного розподілу праці [8]. Сучасні зовнішньоторговельні операції дуже різноманітні, тому не можливо запропонувати один критерій для їх вичерпної класифікації. Всі вони повинні розглядатися з різних точок зору: за напрямками торгівлі, видами товарів і послуг, ступенем готовності товарів, застосовуваних методів та організаційних форм торгівлі (рис. 1).

Пріоритетним у зовнішній торгівлі, слід вважати експорт, який завжди був і залишається ключовим питанням національного розвитку. Збільшення обсягів експорту та зміцнення експортного потенціалу країни є одним з найважливіших напрямів економічної політики на сучасному етапі [5].

На експортну діяльність підприємств впливають як стимулюючі, так і стримуючі фактори зовнішнього середовища. До стимулюючих факторів відносять сприятливе географічне розташування країни, економічна інтеграція, платоспроможність населення країни-імпортера,

ступінь кваліфікованості персоналу. До стримуючих чинників можна віднести недостатність фінансових коштів, податкові та митні обмеження, викривленість отримуваної інформації.

Компанії з наявними необхідними ресурсами, можуть здійснювати прямий експорт, безпосередньо укладаючи міжнародні контракти купівлі-продажу із зарубіжними покупцями.

До основних переваг прямого експорту відносяться:

- можливість уникнути несумлінності або недостатньої компетентності посередників;

- постійна присутність компанії-експортера на зарубіжному ринку, що дозволяє враховувати і своєчасно реагувати на зміни, що відбуваються.

До основних недоліків прямого експорту можна віднести:

- значне відволікання кадрових і фінансових ресурсів на організацію самостійної експортної діяльності;

- збільшення обсягу рутинної та раніше незнайомої роботи;

- підвищення витрат від експорту, через недостатність досвіду в галузі міжнародної торгівлі;

- збільшення ризиків, внаслідок економічних, політичних, правових та соціальних змін, а також відмінностей у веденні бізнесу в різних країнах.

Прямі експортні операції зазвичай здійснюють великі підприємства, які володіють необхідними ресурсами та знаннями для виходу на зовнішній ринок.

Аналізуючи світову практику здійснення експортних операцій [3], для малого і середнього бізнесу доцільно використовувати непрямий експорт, як метод реалізації міжнародних бізнес-операцій. Посередники повинні володіти необхідним досвідом і знаннями щодо місцевого ринку та його конкурентного середовища. Вони також можуть надавати клієнтам додаткові послуги, які підвищують шанси товару бути проданим.

До переваг непрямого експорту відносяться:

- швидке отримання вигоди для експортера за рахунок використання досвіду посередника та бізнес-контактів, які останній має на зарубіжних ринках;

- зменшення витрат експортера за рахунок економії додаткових фінансових та кадрових ресурсів при виконанні експортних функцій;

- забезпечення освоєння ринків, недоступних для встановлення прямих контактів.

До недоліків непрямого експорту відносяться:

- виробник-експортер обмежений у безпосередніх контактах із закордонним ринком;

- посередник взаємодіє з різними контрагентами, та може приділяти недостатню увагу товарам експортера, наслідком може стати скорочення обсягів експорту;

- посередник, як правило, нехтує угодами, які вимагають складної та кропіткої роботи, що заважає охопленню потенційно можливої частки ринку.

Попри перераховані недоліки непрямого експорту, часто він є єдиним можливим способом виходу на зовнішній ринок для суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Нині у багатьох країнах світу спостерігається пасивна участь малого та середнього бізнесу в здійсненні експортних операцій. Це пояснюється великою кількістю проблем, які перешкоджають суб'єктам малого та середнього бізнесу для розвитку свого експортного потенціалу, основними з яких є:

- низька конкурентоспроможність продукції малого та середнього бізнесу на зовнішньому ринку;

- неефективний маркетинг продукції малого та середнього бізнесу;

- брак інформації про потреби зовнішнього ринку;

- нестача фінансових коштів для організації експорту;

- низький рівень освіченості підприємців малого і середнього бізнесу;

- ускладнений процес організації експорту;

- незначні для зовнішнього ринку обсяги виробництва;

- відсутність можливості здійснювати періодичні поставки.

Для активізації підприємств малого і середнього бізнесу в експортних операціях, необхідно вжити ряд стимулюючих заходів у різних напрямках [2].

Стимулювання участі малого і середнього бізнесу в експортних операціях посприяло б створенню відповідних механізмів з підвищення ймовірності виходу на зовнішній ринок. Доцільно створювати спеціалізовані посередницькі експортні структури в різних галузях економіки для співпраці з суб'єктами малого і середнього бізнесу та організовувати їх вихід на міжнародний ринок.

Крім політики стимулювання, необхідно розробляти оптимальну експортну стратегію, бо робота на міжнародному ринку характеризується вищим, у порівнянні з внутрішнім ринком, рівнем ризику, через відмінності в культурних, економічних, політичних, правових

умовах, більш високим рівнем конкуренції та вимогами до якості товару, упаковки, маркування, а також більш високим рівнем витрат, пов'язаних з міжнародними маркетинговими дослідженнями та реалізацією продукції [7].

Стратегія експорту — це орієнтування виробництва на задоволення потреб іноземних споживачів. Вона спрямована на розширення експортної діяльності підприємства і передбачає розробку та реалізацію таких заходів, які могли б забезпечити доцільність розвитку цієї діяльності і, знижуючи до мінімуму можливі ризики, збільшити вигоди. При виборі стратегії експорту фірма враховує свій експортний потенціал, вибирає ринки, визначає стратегічні цілі експорту. Стратегія управління експортом визначає принцип здійснення експортних операцій з урахуванням чинного в конкретній країні законодавства. Вибір невірної стратегії або здійснення неефективного управління розробленою стратегією загрожує фінансовими втратами і може завдати серйозної шкоди компанії.

Розробка експортної стратегії дозволяє:

- визначити ставлення компанії до експорту;
- оцінити потенціал товару на міжнародному ринку;
- більш ефективно управляти процесами експорту, передбачити зміни, зосередитися на поставлених цілях та поетапно контролювати досягнуті результати;
- ознайомити з намірами компанії щодо експорту у всіх зацікавлених осіб — власників, інвесторів, покупців, співробітників, залучених до експортної діяльності;
- визначити необхідні для експорту матеріальні, трудові, фінансові та часові ресурси.

У світовій практиці застосовуються такі варіанти експортних стратегій [1]:

Інноваційна стратегія — є варіантом виходу на вже знайомий ринок з новим товаром. Популярність торгової марки на ринку дозволяє більш успішно пропонувати новий товар споживачам, знайомим з іншими товарами цього виробника.

Стратегія диверсифікації при експорті полягає у включенні до виробничої програми підприємства виробів, які утворюють провідну профільну групу товарів, що виготовляються.

Стратегія інтернаціоналізації — освоєння зарубіжних ринків не лише за допомогою експорту продукції, але і за рахунок створення виробничих потужностей за кордоном, що дозволяє, зокрема, зменшувати транспортну складову у вартості продукції при подальшому її збуті на даному ринку.

Стратегія сегментації ґрунтується на виборі сегменту ринку, що характеризується наявні-

стю прихованих можливостей для максимального насичення продукцією, яку виробляє підприємство.

Стратегія кооперації є тісною співпрацею з іноземними партнерами, шляхом створення спільних підприємств і загальної торговельної марки, що дозволяє використовувати переваги, пов'язані зі знанням іноземних партнером особливостей ринку та можливістю використання виробничих площ та трудових ресурсів партнера.

Слід зазначити, що формування стратегії експорту для суб'єктів малого та середнього бізнесу необхідно здійснювати з урахуванням їх експортного потенціалу.

Дуже важливе значення має економічне обґрунтування прийнятих рішень з управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств, яке формується шляхом розрахунку різних показників економічної ефективності [10].

Показники ефекту, визначають як абсолютні величини, що виражають у відповідних грошових одиницях у вигляді різниці між результатами та витратами.

Показники ефективності відображають результат від кожної одиниці витрат.

Для прийняття рішення щодо експорту продукції, показник ефективності експорту $E_{\text{екс}}$ порівнюється з показником ефективності виробництва і реалізації продукції на внутрішньому ринку $E_{\text{вн}}$. Експорт продукції є ефективним, якщо $E_{\text{екс}} > E_{\text{вн}}$.

Показник абсолютної ефективності виявляє чистий дохід від експорту, а показник валютної ефективності експорту, формується на основі зіставлення величин внутрішньої вартості та валютної виручки експортованих товарів.

Експортна стратегія, а також процес її розробки та реалізації, багато в чому залежать від мети експортоорієнтованого підприємства, його фінансових можливостей, експортного потенціалу, а також особливостей конкретної експортної операції. Неефективна експортна стратегія може привести до істотних матеріальних втрат, які особливо відчутні для суб'єктів малого та середнього бізнесу. Процес її розробки та ефективної реалізації є особливо важливим, виходячи на зовнішній ринок [6].

У сучасному світі питання забезпечення активної участі малого і середнього бізнесу в експорті країни набувають особливого значення, в зв'язку з чим виникає необхідність розробити ефективну стратегію управління експортом підприємств малого і середнього бізнесу, з урахуванням вже сформованих у країні механізмів державного регулювання експортних операцій.

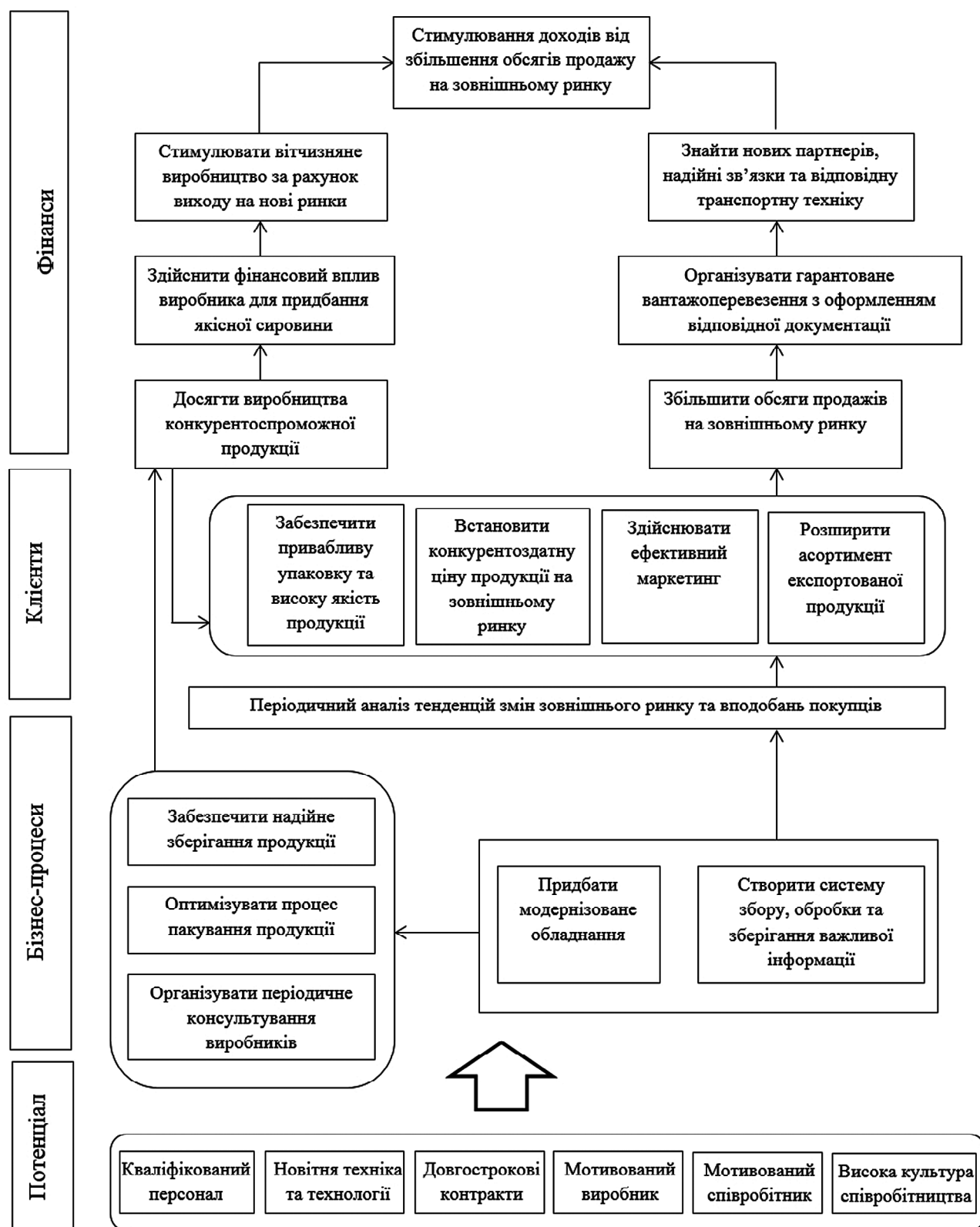

Рис. 2. Стратегічна карта для посередницької компанії-експортера

Для підвищення ефективності експортної стратегії суб'єктів малого і середнього бізнесу та активізації їх участі в зовнішньоторговельних операціях країни, розроблено концепцію посередницьких орга-

нізацій з експорту. В рамках розробленої концепції запропоновано два види посередницьких експортних організацій і схем їх взаємодії з суб'єктами малого та середнього бізнесу.

Перша структура посередництва передбачає створення експортних організацій у формі асоціацій за галузевим принципом. Членами подібних асоціацій можуть стати самі виробники, які, об'єднавшись, збільшать свої можливості, виходячи на міжнародні ринки.

Учасники зовнішнього ринку, взаємодіючи, постійно вимагають від партнерів удосконалення товару, його якості, дизайну, упаковки, а також здійснення періодичних поставок продукції в стабільно великих обсягах. Саме тому у створенні асоціацій в першу чергу буде зацікавлений малий і середній бізнес, якому часто бракує коштів для задоволення перерахованих вище вимог.

Асоціація передбачає об'єднання можливостей декількох суб'єктів малого і середнього бізнесу певної галузі, створення єдиного складу, а також порівняно великі шанси налагодити зв'язки на зовнішньому ринку. Створення подібних асоціацій особливо ефективно, коли є проблема збільшення обсягів експорту конкретного виду продукції, за допомогою використання нереалізованих можливостей відповідної галузі. Асоціація перетвориться в експортного посередника, який повинен буде оформляти всю необхідну документацію, періодично досліджувати зовнішній ринок і налагоджувати взаємозв'язки з іноземними партнерами, а також, в разі необхідності, здійснювати маркетингову кампанію.

Другий вид посередництва, передбачає створення експортної організації у вигляді комерційної фірми, яка може надавати різні експортні послуги суб'єктам малого та середнього бізнесу.

Передбачається, що діяльність таких посередницьких експортних організацій буде здійснюватися в такий спосіб: посередники, будучи комерційними фірмами, взаємодіють з виробниками різних галузей, закупаючи напівфабрикати у останніх та здійснюючи кінцеве виробництво продукції, всі післявиробничі функції — упаковку, складування, зберігання, оформлення необхідної митної документації, після чого здійснюють експорт готової продукції. В цьому випадку посередницькі фірми стають частиною виробничого процесу і перетворюються у виробничо-збутову організацію, а їх діяльність стає найбільш ризикованою та вимагає великих фінансових вкладень. Тому подібні великі торгові посередники повинні мати у своєму розпорядженні відповідні ресурси і, з причини своєї багатофункціональності, розробляти гнучкі стратегії управління.

Залежно від того, в якій виробничій галузі здійснюється взаємодія посередницьких струк-

тур з підприємцями, кожна із запропонованих вище схем може бути найбільш ефективною.

Для функціонування розглянутих посередницьких організацій з експорту, розмір фінансових вкладень буде різним, залежно від кількості та переліку здійснюваних посередниками функцій.

Ефективність запровадження посередницьких експортних організацій наглядно демонструє розроблена стратегічна карта (рис. 2), яка дає можливість послідовно проаналізувати стратегічні цілі організації, розподіливши їх за відповідними перспективами.

Основною метою посередницької експортної організації є стимулювання грошових доходів від збільшення обсягів продажів, шляхом виходу на нові ринки.

Оскільки структури посередницьких експортних організацій припускають багатофункціональність, можливість функціонувати як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, одним з ключових факторів успіху буде наявність висококваліфікованого персоналу [9].

Для організації ефективної діяльності інституту експортного посередництва, в напрямі підготовки професійних фахівців, доцільно було б застосовувати такі сучасні, ефективні методи навчання, як тренінг та коучинг.

Попри те, що зараз важкі часи для економіки та існує безліч проблем, які потребують невідкладних рішень та серйозних фінансових вкладень, фінансування і реалізація розробленої та запропонованої концепції експортного посередництва є внеском у майбутнє, сприяючи розвитку різних галузей, розширенню діяльності та можливостей малого і середнього бізнесу за рахунок активізації їх участі в експортних операціях, а також великих фінансових потоків в економіку в результаті збільшення обсягів продукції, що експортується. Важливо усвідомлювати, що стимулювання експорту та ефективна підтримка малого та середнього бізнесу можуть стати опорною точкою для розвитку економіки країни.

ВИСНОВКИ

Результати основних показників зовнішньоекономічної діяльності в Україні свідчать про те, що в загальному обсязі експорту товарів частка малого та середнього бізнесу незначна, незважаючи на кількісну перевагу суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Пасивна участь малих та середніх підприємств в експортних операціях країни обумовлена, в основному, їх неспроможністю здійснювати самостійний вихід на зовнішній ринок та відсутністю посередницьких експортних структур.

Тому розроблено концепцію стратегічного управління експортом товарів малого та середнього бізнесу на основі формування посередницьких експортних організацій та схеми взаємодії зазначених організацій з суб'єктами малого та середнього бізнесу. Визначено спектр послуг, які ймовірно будуть надавати посередники.

Залежно від переліку послуг, які можуть надаватись експортними посередниками, запропоновано два види комерційних експортних посередників. Одні здійснюють виключно функції транспортування; інші — крім транспортування, здійснюють ряд післявиборничих функцій, таких, як упаковка та складування; закупають напівфабрикати, доопрацьовують їх, здійснюють всі післявиборничі функції та експорт.

З урахуванням функцій, які будуть виконувати експортні посередники, розроблено загальний перелік заходів, необхідних для їх створення.

Результати запропонованої концепції стратегічного управління експортом товарів малого та середнього бізнесу відображені в розробленій стратегічній карті, де послідовно проаналізовані стратегічні цілі експортного посередника, розподілені за відповідними перспективами та визначають, що головною метою посередницької експортної організації є стимулювання грошових доходів від збільшення обсягів продажів, шляхом виходу на нові ринки.

Література:

1. Білоган О.І. Оптимізація структури зовнішньої торгівлі країн Центральної та Східної Європи: дис. ... канд. ек. наук: 08.00.02. Львів, 2015. 221 с.
2. Васильєва Д.В. Актуальні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / Д.В. Васильєва // Механізм регулювання економіки. 2011. № 3. С. 188—196.
3. Воронич К.М. Міжнародний досвід організації малого бізнесу та можливість його впровадження в Україні // Науковий вісник НАТУ України. 2011. Вип. 21. С. 184—189.
4. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Кулицький С. Зовнішня торгівля України: стан, проблеми й перспективи / С. Кулицький // Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 10. С. 39—52.
6. Маркович І.Б. Спеціалізація експортних товарних груп як одна з характеристик торговельного потенціалу держави. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 10 (172). С. 43—50.

7. Перспективы экономики Украины: стратегии развития малого и среднего бизнеса. — Режим доступу: <http://sesp.its.dn.ua/web/sesp/sespRU>

8. Пєнська І.О. Торгівельні орієнтири України на світових ринках. Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. 2013. № 2. С. 5—11.

9. Сазонець О.М. Аналіз динаміки зростання обсягів міжнародної торгівлі послугами / О.М. Сазонець: зб. наук. пр. Черкаського державного технологічного університету // Серія: Економічні науки. Черкаси: ЧДТУ, 2012. Вип. 31. Ч. І. С. 33—38.

10. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні / Т.Л. Вишинська, О.В. Генералов, І.М. Севрук. ScienceRise. 2015. № 3/3 (8). С. 41—45.

References:

1. Bilohan, O.I. (2015), "Optimization of the structure of foreign trade of Central and Eastern Europe", Ph.D. Thesis, Economy, Lviv, Ukraine.
 2. Vasyl'ieva, D.V. (2011), "Actual problems of small business development in Ukraine", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol. 3, pp. 188—196.
 3. Voronyc, K.M. (2011), "International experience of small business organization and its implementation in Ukraine", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 21, pp. 184—189.
 4. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Nov 2020).
 5. Kulyts'kyj, S. (2018), "Foreign trade of Ukraine: state, problems and prospects", *Ukraina: podii, fakty, komentari*, vol. 10, pp. 39—52.
 6. Markovych, I.B. (2015), "Specialization of export commodity groups as one of the characteristics of the trade potential of the state", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 10 (172), pp. 43—50.
 7. Association Socio-economic strategies and partnerships (2014), "Prospects for the Ukrainian economy: small and medium business development strategies", available at: <http://sesp.its.dn.ua/web/sesp/sespRU> (Accessed 25 Nov 2020).
 8. Piens'ka, I.O. (2013), "Trade guidelines of Ukraine in world markets", *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy*, vol. 2, pp. 5—11.
 9. Sazonets', O.M. (2012), "Analysis of the dynamics of growth of international trade in services", *Zb. nauk. pr. Cherkas'koho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 31, no. 1, pp. 33—38.
 10. Vyshyns'ka, T.L. Heneralov, O.V. and Sevruk, I.M. (2015), "The current state of foreign trade in goods in Ukraine", *ScienceRise*, vol. 3/3(8), pp. 41—45.
- Стаття надійшла до редакції 06.12.2020 р.*

УДК 004.9:338.432:332.142.6

А. М. Могилиньська,
к. ф.-м. н., Миколаївський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-4349-3576

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.37

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

A. Mohylnytska,
PhD in Physico-Mathematical Sciences, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolayiv

INFORMATION SUPPORT OF ECOLOGICALLY ORIENTED MANAGEMENT AGRICULTURAL PRODUCTION

У дослідженні розглянуто основні засади та принципи системи інформаційного забезпечення екологоорієнтованого менеджменту аграрного виробництва. Наголошено, що інформаційне забезпечення передбачає створення єдиної інформаційної бази з використанням сучасних інформаційних технологій та інформаційна підтримка засад екологізації.

Обґрунтовано поняття сутності та визначено структуру інформаційного забезпечення з погляду здійснення інформаційної діяльності.

У роботі системно досліджено умови реалізації інформаційного забезпечення екологічного менеджменту з метою формування, поширення та застосування інформаційних ресурсів, що забезпечують створення екологоорієнтованого управління.

Визначено актуальні проблеми та основні задачі інформаційного забезпечення екологічного управління в аграрному секторі. Важливим завданням інформаційного забезпечення екологоорієнтованого управління є інформування населення про екологізацію аграрного виробництва.

Актуальне та достовірне інформаційне забезпечення дасть змогу створити базу для моделювання і розробити сценарій антропогенного впливу на навколишнє середовище; оцінити еколого-економічну ситуацію, мінімізувати екологічні збитки, передбачити ефект від природоохоронних заходів і визначити можливі наслідки.

Agricultural production uses the available natural resource potential in order to obtain competitive agricultural products. Therefore, there is a need to form a systematic approach to the multifunctional economic activity of agricultural enterprises using the ecologically balanced economic development. Such activities based on information support of environmental management because it requires the study, processing and analysis of a wide range of information of various kinds and reduce the likelihood of industrial risk.

In the research performed in this scientific article, the basic principles and principles of the information support system of ecologically oriented management of agricultural production are considered. Emphasis is placed, that information support provides for the creation of a single information base using modern information technologies and information support for the principles of greening.

The concept of essence is substantiated and the structure of information support from the point of view of realization of information activity is defined.

In the work are systematically investigated the conditions of realization of information maintenance of ecological management for the purpose of formation, distribution and application of the information resources providing creation of ecologically oriented management.

The actual problems and main tasks of information support of ecological management in the agricultural sector are determined.

An important task of information support of ecologically oriented management is to inform the population about the greening of agricultural production.

Up-to-date and reliable information support will allow to create a base for modeling and to develop a scenario of anthropogenic impact on the environment; assess the environmental and economic situation, minimize environmental damage, predict the effect of environmental measures and identify possible consequences.

In the course of the research it was established that the information support of environmental management will promote the adoption of correct and effective management decisions.

Ключові слова: екологічний менеджмент, аграрне виробництво, інформація.

Key words: environmental management, agricultural production, information.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах інтеграції в світову економіку аграрної галузі України, питання екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва набуло великої популярності та залежить від ефективного використання природних ресурсів та дотримання вимог раціонального природокористування у процесі сільськогосподарського виробництва. Тому виникає потреба у формуванні механізмів екологоорієнтованого управління аграрним виробництвом, за якого буде забезпечено стабільний еколого-збалансований розвиток галузі.

Однак це ще не є гарантією продовольчої безпеки, яку називають екологічною, на таких територіях потрібний постійний контроль за екологічним станом ґрунтів та якістю сільськогосподарської продукції, а відповідно, формування відповідного інформаційного середовища у сфері розвитку екобезпечного аграрного виробництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На актуальність ролі інформаційного забезпечення в системі екологічного менеджменту, наявних та перспективних інформаційних методів та технологій вказують численні праці О. Веклич, С. Грищенко, Н. Іваницької, В. Кравців, Л. Мельник, Л. Мочалової, В. Припотень, М. Самойлік, Л. Черчик та інші. Вивченню екологічного менеджменту як елементу управління сучасним підприємством присвячені роботи Н. Пахомової, А. Садекова, О. Балацького, Н. Зінавчук, Т. Галушкіної тощо.

Проте залишаються недостатньо розкрити питання щодо інформаційного забезпечення екологічного управління на мікрорівні.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення факторів інформаційного забезпечення екологічного менеджменту для прийняття своєчасних управлінських рішень в аграрному виробництві.

Інформаційні аспекти формування екологоорієнтованого управління вивчалися через дослідження теоретичних, методичних та науково-практичних засад формування і розробки механізмів їх реалізації у системі природокористування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Досягнення інформаційно-комунікаційних технологій та їх науково-технічна привабливість реалізуються людством здебільшого через забезпечення економічних, соціальних і політичних видів діяльності, забуваючи про здійснення природоохоронних заходів та нагальну необхідність гарантування екологічної безпеки людства.

Механізм екологічного менеджменту реалізується шляхом обміну інформацією та поширенням звітів про екологічні аспекти діяльності підприємства, належного документообігу робочих процесів, ефективного аудиту робочих процедур тощо.

Проблема екологоорієнтованого менеджменту в аграрному виробництві проявляється у необхідності врахування та дослідження багатьох сторін звичної виробничої діяльності: екологічного стану господарюючого об'єкту, дотримання екологічної культури землеробства, динаміка формування екологічної складової собівартості, параметри екологічної якості продукції на вимогу ринку, попит на екологічно чисту продукцію тощо.

Тому сьогодні на перший план виходить залучення сучасних інформаційних технологій для забезпечення оптимального функціонування систем екологічного управління в Україні. Бачимо, що необхідно формувати інформаційний простір, сфокусований на екологічних проблемах.

Інформаційне забезпечення екологічного менеджменту стає системою взаємовідносин щодо формування інформації про діяльність аграрних підприємств з врахуванням екологіч-

них принципів їх діяльності, через розповсюдження інформації про проблеми, завдання та досягнення у вирішенні екологоорієнтованих задач і створенні умов для випереджального виявлення проблемних ситуацій і прогнозування розвитку подій.

Інформаційне забезпечення екологоорієнтованого менеджменту представляє собою системний підхід до господарської діяльності, в результаті якого формується база даних про діяльність суб'єктів господарської діяльності та їх участі в реалізації екологічної політики. При цьому аналізується та розповсюджується інформація про вимоги щодо екологоорієнтованого природокористування, вивчаються питання найперспективніших способів й методів мінімізації негативного впливу роботи аграрної сфери на зовнішнє середовище.

Інформаційне забезпечення екологічного менеджменту має забезпечувати такі задачі:

- підготовка інтегрованої інформації про дотримання правил агротехніки, обсяг випуску сільськогосподарської продукції за умов наявних екологічних обмежень, прогнози ймовірнісних наслідків господарської діяльності і рекомендацій про вибір варіантів безпечного функціонування і розвитку підприємства для систем підтримки прийняття рішення;
- імітаційне моделювання процесів, що відбуваються в навколишньому середовищі;
- оцінка ризику для існуючих і проєктованих технологічних процесів;
- накопичення інформації по часовим трендам параметрів навколишнього середовища з метою екологічного прогнозування;
- обробка та накопичення в базах даних результатів локального та дистанційного моніторингу та виявлення параметрів навколишнього середовища найбільш чутливих до антропогенних впливів;
- обґрунтування оптимальної мережі спостережень для корпоративної системи екологічного моніторингу;
- обмін інформацією про стан навколишнього середовища (імпорт і експорт даних) з іншими екоінформаційними системами;
- надання інформації, необхідної для контролю спостережень нормативних вимог, для інформування громадськості тощо.

Важливим аспектом інформаційного забезпечення в управлінні аграрною сферою є інформованість суб'єктів аграрної сфери про екологізацію виробництва та екобезпечні технології, безперервний моніторинг за відповідністю стану земельних ресурсів екологічним нормам та регулювання техногенного навантаження на

агроекосистему, з метою попередження небезпечних відхилень від встановлених показників.

У конкурентній боротьбі лідируючі позиції займають ті підприємства, які оперативніше реагують на зміни в еколого-економічній ситуації, тому система інформаційного забезпечення екологічного управління прийняття управлінських рішень повинна відповідати сучасним умовам діяльності галузі. Вважаємо, що екологічне інформування полягає не лише у забезпеченні доступу до відомостей про стан довкілля, але й у їх збиранні, обробці та зберіганні актуальних даних підпорядкованих вимогам часу.

Інформаційне забезпечення екологоорієнтованого управління виконує ряд функцій, які є визначальними для обґрунтування управлінських рішень та ефективності функціонування системи менеджменту. Визначальними є інформаційно-аналітична, організаційна та контролююча функції. Інформаційно-аналітична підтримка управлінських рішень полягає у вивченні потреб аграрних підприємств у екологічній інформації, впровадження з використанням нових інформаційних технологій довідково-інформаційного забезпечення як одного із способів підвищення рівня екологічної свідомості керівників та створення засад для формування збалансованого природокористування.

Організаційна специфіка інформаційного забезпечення екологічного управління полягає в формуванні довідково-інформаційного фонду аграрної галузі; здійсненні та актуалізації баз банків даних. Недосконалість організації сучасного інформаційного забезпечення в аграрній галузі негативно впливає на якість прийняття управлінських рішень щодо безпечного природокористування, перешкоджає збалансованому розвитку аграрних підприємств. Задачі, що виникають у процесі діяльності носять різний характер та переплітаються між собою, тому екологічні проблеми, як і інші, потребують достовірної та актуальної інформації для їх розв'язання.

Формування інформаційного забезпечення, удосконалення форм і методів збору інформації, її обробки та приведення у вигляд, зручний для використання при роботі аграрних підприємств є важливим аспектом екологоорієнтованого управління. Формування інформації має відбуватися з використанням принципу актуальності, тобто реального відображення ситуації, доведеного до відома суб'єкта управління в найкоротші терміни направленою у майбутнє.

У сфері інформаційного забезпечення та доступу до інформації важливу роль відіграє забезпечення постійної інформованості населення з питань розв'язання місцевих і загальнодержавних екологічних проблем і процесу переходу до сталого розвитку з активним залученням засобів масової інформації.

З підвищенням значення екологічного управління, пов'язаного з гармонізацією життєдіяльності суспільства, спектр його завдань значно збільшується, що спричинює зміну вимог до інформаційного забезпечення щодо пошуку, обробки, аналізу та поширення інформації, що потрібна для прийняття складних екологоорієнтованих управлінських рішень. Також зібрана екологічна інформація має із заданим рівнем достовірності відображати діючі параметри функціонування аграрної сфери. Інформаційне забезпечення екологоорієнтованого управління повинно надавати інформацію, достатню для ефективної реалізації всіх екологічних функцій підприємства.

В інформаційній системі підприємства необхідно передбачити засоби контролю вхідної та вихідної інформації, оформлення даних в інформаційних масивах та контролю цілісності інформаційної бази

Інформаційне забезпечення екологічного менеджменту на всіх етапах виробничої діяльності в аграрній сфері повинні забезпечувати:

- планування діяльності з урахуванням мінімізації негативних впливів на навколишнє середовище;

- впровадження виробничих процесів і обладнання з використанням кращих наявних екологічно безпечних технологій;

- використання технологій, що забезпечують економне витрачання сировини, матеріалів і енергоносіїв, вторинне використання ресурсів та утилізацію відходів;

- систематичну оцінку впливів на навколишнє середовище, виробничий екологічний контроль, дотримання встановленого порядку ліцензування, страхування і сертифікації;

- зменшення ризику виникнення аварійних ситуацій з екологічними наслідками;

- вдосконалення системи управління екологічною безпекою за рахунок своєчасної розробки і актуалізації корпоративних регламентів в області управління виробничими процесами, охороною навколишнього середовища і забезпечення екологічної безпеки, чіткого розмежування характеру, обов'язків і відповідальності працівників за стан навколишнього середовища;

- встановлення, постійний аналіз, дослідна актуалізація цільових і планових екологічних показників з метою досягнення найменшого рівня негативного впливу на навколишнє середовище;

- формування масової екологічної свідомості.

Сьогодні екологія підказує нові орієнтири та напрями аграрного виробництва, вона повинна стати імпульсом нових технологій та нових тенденцій взаємодії виробництва та природи. Але це потребує побудови механізмів управління екологічними процесами. Саме екологічний менеджмент — управління, яке відповідає вимогам та особливостям екологічного виробництва сприяє зниженню екологічних збитків, охороні та відтворенню земельних ресурсів.

Екологічні проблеми тісно пов'язані з соціально-економічними, їх вирішення потребує наявності достовірної, своєчасної та повної інформації про них. Подібна інформація повинна формуватися за принципами відкритості та адекватності.

Необхідність формування й вдосконалення інформаційних систем екологічного управління зумовлюється внутрішніми потребами аграрного виробництва стосовно інформаційного забезпечення процесів прийняття екологічно безпечних управлінських рішень щодо реалізації екологічної стратегії та зовнішніми вимогами щодо екологічних зобов'язань.

Для розвитку інформаційного забезпечення екологоорієнтованого менеджменту в аграрній галузі необхідно системно підходити до формування інформаційного забезпечення з використанням досягнень науково-технічного прогресу, зокрема і при врахування екологічної складової аграрного виробництва. У цих умовах підвищується роль сучасних інформаційних технологій на аграрних підприємствах та залежить їх здатність до адаптації в ринкових умовах господарювання.

ВИСНОВКИ

Сьогодні, коли формуються основні засади екологічного менеджменту, надзвичайно важливим фактором є створення інформаційного забезпечення управління аграрного виробництва, що представляє собою систему, елементи якої здійснюють збір, обробку та оцінку всіх видів інформації, зокрема екологічної, необхідної для прийняття управлінських рішень.

Система інформаційного забезпечення комплексного екологічного менеджменту є невід'ємною складовою системи управління в аграрному виробництві. Достовірна й повна інфор-

мація сприяє ухваленню правильних і своєчасних рішень, при оцінці ефективності здійснюваних природоохоронних програм й окремих заходів, спрямованих на створення оптимальних умов роботи, для запобігання незворотним змінам і збереження генофонду нації.

Література:

1. Вороновська О.В. Обліково-аналітичне забезпечення системи екологічного менеджменту аграрних підприємств / О.В. Вороновська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". — 2009. — № 647: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2683/1/51.pdf>

2. Данилевич Н.М. Система екологічного менеджменту і аудиту на підприємстві: інформаційний аспект / Н.М. Данилевич, М.Я. Яструбський // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. — 2014. — № 797. — С. 363—372. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_51

3. Жорова А.Н. Информационное обеспечение в управлении сельскохозяйственными предприятиями агропромышленного комплекса Украины / А.Н. Жорова, С.И. Тищенко // "Украина — Болгария — Европейский союз: Современное состояние и перспективы" Сборник докладов Международной научной конференции. Т. 1. Варна — Херсон, 2014. С. 323—327.

4. Кірейцева О.В. Екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва / О.В. Кірейцева, Л.М. Сокол // Економіка АПК. — 2017. — № 7. — С. 29. — Режим доступу: <http://eapk.org.ua/contents/2017/07/29>

5. Кобилянська Т.В. Проблеми інформаційного забезпечення екологічної діяльності сільськогосподарських підприємств // Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри: мат. IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ: ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2017. С. 338—341.

6. Котикова О.І. Впровадження екологічно чистого виробництва продукції сільського господарства в Україні / О.І. Котикова, Ю.І. Юрченко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — 2014. — Вип. 2. — С. 37—45.

7. Кочерга М.М. Інформаційний фактор екологічного менеджменту і аудиту в аграрному секторі економіки / М. М. Кочерга // Ефективна економіка. — 2013. — № 2. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_54

References:

1. Voronovs'ka, O.V. (2009), "Accounting and analytical support of the environmental management system of agricultural enterprises", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, vol. 647, available at: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/2683/1/51.pdf> (Accessed 30 Nov 2020).

2. Danylevych, N.M. and Yastrubs'kyj, M.Ya. (2014), "The system of environmental management and audit at the enterprise: the information aspect", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika". Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku, vol. 797, pp. 363—372, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_51 (Accessed 30 Nov 2020).

3. Zhorova, A.N. and Tyschenko, S.Y. (2014), "Information support in the management of agricultural enterprises of the agro-industrial complex of Ukraine", Ukrayna — Bolharyia — Evropejskyj soiuz: Sovremennoe sostoianye y perspektyvy. Sbornyk dokladov Mezhdunarodnoj nauchnoj konferentsyy [Ukraine — Bulgaria — European Union: Current state and prospects. Collection of reports of the International Scientific Conference], vol. 1, Varna — Kherson, pp. 323—327.

4. Kirejtseva, O.V. and Sokol, L.M. (2017), "Environmental aspects of agricultural production", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 29, available at: <http://eapk.org.ua/contents/2017/07/29> (Accessed 30 Nov 2020).

5. Kobylins'ka, T.V. (2017), "Problems of information support of ecological activity of agricultural enterprises", Stratehiia rozvytku Ukrainy: ekonomichnyj ta humanitarnyj vymiry: mat. IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Development Strategy of Ukraine: Economic and Humanitarian Dimensions: Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference], DP "Inform.-analit. ahentstvo", Kyiv, Ukraine, pp. 338—341.

6. Kotykova, O.I. and Yurchenko, Yu.I. (2014), "Introduction of environmentally friendly production of agricultural products in Ukraine", Visnyk aharnoї nauky Prychornomor'ia, vol. 2, pp. 37—45.

7. Kocherha, M.M. (2013), "Information factor of environmental management and audit in the agricultural sector of the economy", Efektyvna ekonomika, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_2_54 (Accessed 30 Nov 2020).

Стаття надійшла до редакції 11.12.2020 р.

УДК 332

М. В. Плетньов,
к. т. н., доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва,
Східноукраїнського національного університету імені В. Даля, Україна
ORCID ID: 0000-0002-8482-9419

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.42

РОЗВИТОК МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В РЕГІОНІ: ВИРОБНИЧИЙ АСПЕКТ

M. Plietnov,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics and Entrepreneurship, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM ENTERPRISE IN THE REGION: PRODUCTION ASPECT

У статті досліджено проблеми розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва на прикладі Донецької області. Встановлено, що у структурі малих підприємств, за видами економічної діяльності, переважають промислові підприємства. Задля розвитку малого і середнього підприємництва проведено SWOT-аналіз сфери виробництва та визначено, що для розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва Донецької області необхідно створювати сприятливі умови задля забезпечення зайнятості населення, підвищення конкурентоспроможності продукції. Виокремлено основні напрями розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва: створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва; популяризація підприємницької культури, розвиток підприємницьких навичок; підсилення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємництва. Надано очікувані результати від реалізації заходів.

The article examines the problems of small and medium business development in the field of production on the example of Donetsk region. It is established that the structure of small enterprises in the Donetsk region, by type of economic activity, is dominated by industrial enterprises. Donetsk Chamber of Commerce and Industry remains a modern and authoritative business institution that provides active support for industrial entrepreneurship in the region. A SWOT-analysis of the production sphere for the development of small and medium enterprises was conducted, and it was determined that for the development of small and medium enterprises in the production sphere of Donetsk region it is necessary to create favorable conditions to ensure employment and increase product competitiveness. The main directions of small and medium business development in the field of production are singled out: creation of a favorable environment for the development of small and medium business; popularization of entrepreneurial culture, development of entrepreneurial skills; strengthening the competitiveness and innovation potential of small and medium enterprises. Within each direction, a set of measures aimed at increasing the level of employment and competitiveness of products by small and medium enterprises of Donetsk region has been identified. Thus, within the first direction, it is envisaged to provide the partial compensation of interest rates on loans provided for the implementation of small businesses projects. Given that one of the main problems hindering the development of entrepreneurship today is the lack of knowledge and practical skills in planning and doing business, the second area will be training seminars, trainings on business planning, business process development. The implementation of the third direction measures will promote the development of innovative types of entrepreneurship, integration of environmental safety ideas and sustainable development into local development, introduction of sustainable management models and environmentally friendly technologies, improvement of existing and creation of new business support infrastructure. It is emphasized that the support of small and medium enterprises in the field of production should be carried out by consolidating the efforts of executive authorities, local

governments, businesses, public associations of entrepreneurs to create conditions for intensifying its investment and innovation activities. The implementation of the proposed measures will allow to obtain the desired results — the indicators of small and medium enterprises of Donetsk region.

Ключові слова: малий і середній бізнес, підприємництва, виробництво, регіон, розвиток, підприємства, напрями, заходи.

Key words: small and medium business, entrepreneurship, production, region, development, enterprises, directions, measures.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток підприємництва (малого і середнього) в регіоні має велике значення для зросту економіки області, у тому числі збільшення валового регіонального продукту. Малий та середній бізнес принципово впливає на підвищенні рівня зайнятості населення регіону та, як правило, є драйвером структурних перетворень і стратегічною ціллю розвитку.

Для визначення стану та перспектив розвитку підприємницького середовища доречно його моніторити та досліджувати тенденції розвитку малих і середніх підприємств, особливо це стосується сфери виробництва. Наявність та розвиток підприємств малого і середнього бізнесу щодо виробництва продукції особливо важливо для Донецької області через промисловому (виробничу) спеціалізацію регіону. Тому актуальним питанням постає аналіз проблем розвитку малого і середнього бізнесу Донецької області в контексті виробництва товарів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематикою розвитку підприємств малого і середнього бізнесу займається багато науковців та практиків: Максименко Н.Д., Варналій З.С., Марчук А.П., Малик І. П., Мононько Г.А., Злупко С.М., Стефанишин О. В., Швайка Л.А., Заболотська І.В. та інші. [1-6] Проте фокус досліджень у кожного науковця різний, що обумовлює необхідність проведення комплексних досліджень за обраним напрямом.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення дослідження проблем розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва на прикладі Донецької області та популяризації Регіональної програми розвитку малого і середнього підприємництва в Донецькій області на 2021—2022 роки.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Станом на 01.01.2020 у Донецькій області відповідно до даних Державної служби статисти-

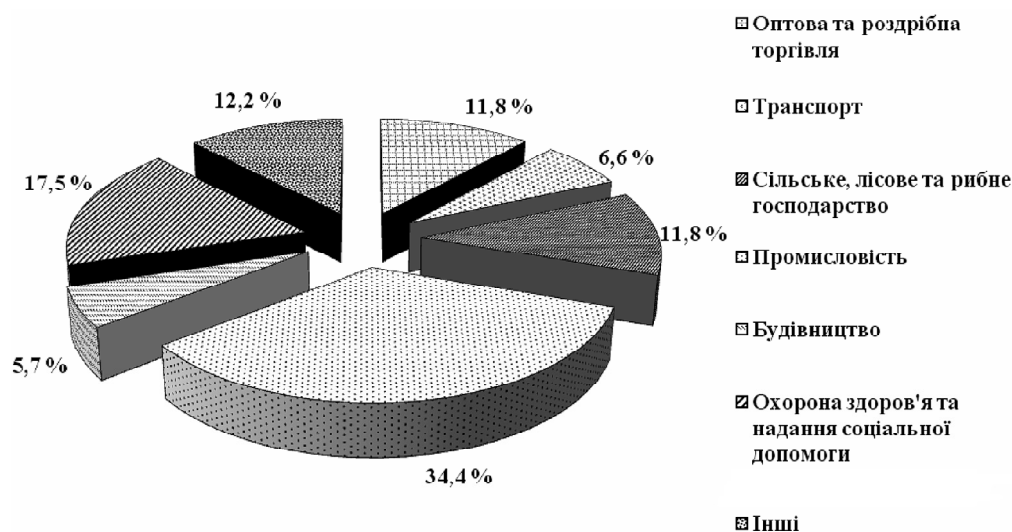

Рис. 1. Структура середніх підприємств за видами економічної діяльності у Донецькій області

**Таблиця 1. Фрагмент SWOT матриці
в частині розвитку малого і середнього підприємництва
у сфері виробництва**

S Сильні сторони (Strengths)	W Слабкі сторони (Weaknesses)
S1 Значна частка малих та середніх підприємств у загальній кількості підприємств області. S3 Багатогалузева структура економіки, досить значна частина підприємств малого і середнього бізнесу задіяні у сфері промислового виробництва. S6 Наявність ланцюжків «сировина – виробництво – збут» у металургійному та енергетичному комплексах, лідерські позиції у виробництві гірничошахтного та металургійного устаткування. S8 Здатність МСП розширяти сферу застосування праці, створювати можливості для підприємницької діяльності населення	W1 Нерівномірність розвитку підприємств малого та середнього бізнесу в територіальному розрізі. W2 Невисока роль малого та середнього бізнесу в економічному розвитку області, обмежена частка підприємств малого бізнесу у сфері виробництва, ризикний рівень конкурентоспроможності малих та середніх підприємств. W3 Промислово орієнтована структура економіки регіону, сконцентрована на виробництві проміжних продуктів базових та видобувних галузей з низьким ступенем переробки сировини, монополія великих підприємств в базових галузях. W4 Відсутність стартового капіталу для започаткування бізнесу, брак коштів для розвитку бізнесу, дефіцит оборотних коштів, низький рівень залучення інвестицій у розвиток. W7 Зношеність основних фондів суб'єктів підприємництва, недостатність та низький технологічний рівень потужностей, зокрема харчової та харчопереробної промисловості. W8 Нечіткість кластерних систем, відсутність регіональної кооперації великого, малого і середнього бізнесу. W10 Брак знань для ведення та розвитку бізнесу, низька юридична грамотність, слабка обізнаність підприємців щодо податкового законодавства. W11 Низький рівень інноваційної активності підприємств малого і середнього бізнесу, відсутність мотивації впровадження інновацій малим бізнесом. W13 Неможливість перевезти обладнання з виробництва чи майстерень або придбати нове обладнання, що залишилися на тимчасово окупованій території. W16 Низький рівень взаємодії між суб'єктами малого і середнього бізнесу у вирішенні проблемних питань. W17 Високий рівень сприйняття корупції бізнес середовищем, знаходження в тіньовому секторі, що не дає можливості розвитку. W18 Недостатній рівень соціальної активності бізнесу, слабка підприємницька ініціатива

Продовження табл. 1

O Можливості (Opportunities)	T Загрози (Threats)
O2 Наявність вільних промислових площадок та споруд, невикористовуваних промислових потужностей, промислових майданчиків. O4 Наявність освітньої інфраструктури, можливість забезпечення підготовки та перепідготовки кадрів для сфери підприємництва, співпраця бізнесу з навчальними закладами регіону, впровадження навчальних програм з організації власної справи, розвиток дуальної освіти. O12 Розвиток інфраструктури підтримки підприємництва, інформаційно-консультаційні та консалтингові послуги, надання професійної допомоги бізнесу у залученні інвестицій. O13 Допомога бізнесу з боку Донецької торгово-промислової палати, Донецького обласного центру зайнятості, використання потенціалу Донецького наукового центру НАН та МОН України. O18 Відсутність тиску з боку місцевої влади, налагоджений відкритий діалог влади з представниками бізнесу, громадськістю, залучення МСП до участі в розробці нормативно-правових актів локального характеру, у т. ч. нормальний протекціонізм для місцевого МСП. O19 Системні дії влади з підтримки, в тому числі фінансової, сектору малого і середнього бізнесу, наявність національної та регіональної програм підтримки підприємництва	T8 Відсутність ефективного адміністрування, нестабільність податкового законодавства, надмірний податковий тиск на підприємців, необґрунтовано висока вартість оренди на землю. T10 Високий рівень неофіційного бізнесу в окремих видах економічної діяльності, що створює конкуренцію легальному бізнесу, наявність корупційної складової. T12 Збереження значної конкуренції з боку великого бізнесу, зниження попиту на послуги малого бізнесу з боку великих підприємств у різних видах економічної діяльності. T14 Розрив технологічних ланцюгів та неспроможність ефективного заміщення сировинних ресурсів внаслідок окупації частини території. T20 Низький рівень державної підтримки розвитку підприємництва, слабка увага з боку влади до участі підприємств в розробці реальних заходів для розвитку малого та середнього підприємництва, недостатнє фінансове забезпечення програм і заходів з підтримки підприємництва

Джерело: [8].

стики України налічувалось 10299 підприємств, з яких 30 — це великі підприємства, що складає 0,3 % від загальної кількості; 578 підприємств це середні або 5,6 %; 9691 підприємств — малі, або 94,1 %, з них 8384 — мікропідприємства, або 81,4 %. У порівнянні з 2018 роком кількість малих підприємств збільшилась на 5,3 %, кількість середніх підприємств — на 14,9% [7; 8].

За видами економічної діяльності у структурі малих підприємств, традиційно переважають промислові підприємства (рис. 1).

На підприємства, що займаються виробничими видами діяльності припадає 34,4 %, які

відносяться до середнього бізнесу. Підприємствами малого бізнесу виробничої спрямованості у 2019 році було реалізовано продукції 13,6 % від загального обсягу реалізації продукції малими та середніми підприємствами регіону, а у 2018 році — 15,0 %. Найбільш вагома частка обсягу реалізації виробленої продукції (48,9 % — 2019 рік, 51,4 % — 2018 рік) належить середнім підприємствам [7; 8].

Сьогодні Донецька торгово-промислова палата сприяє створенню сприятливих умов для розвитку малого і середнього підприємництва, у тому числі і виробничої спрямованості, забезпеченню зайнятості населення, підвищен-

Рис. 2. Основні напрями розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва в Донецькій області

ню конкурентоспроможності продукції малих і середніх підприємств. Донецька торгово-промислова палата об'єднує понад 900 підприємств, або майже 9 % підприємств регіону залишається сучасною та авторитетною бізнес-інституцією та забезпечує активну підтримку виробничого підприємництва в області.

Задля розвитку малого і середнього підприємництва, у тому числі і у сфері виробництва, в Донецькій області розроблено Регіональну програму розвитку малого і середнього підприємництва в Донецькій області на 2021 — 2022 роки [8].

Для її розробки було проведено SWOT аналіз (табл. 1).

У сфері виробництва необхідно постійно створювати сприятливі умови для розвитку малого і середнього підприємництва задля забезпечення зайнятості населення, підвищення конкурентоспроможності продукції, такий висновок було зроблено за результатами SWOT-аналізу.

Сприяння підприємствам малого та середнього бізнесу у сфері виробництва має здійснюватися шляхом захисту прав та інтересів малого та середнього бізнесу, консолідації зусиль органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади, бізнесу, громадських об'єднань задля підтримки та удосконалення бізнес середовища, системи надання адміністративних послуг та видачі документів дозвільного характеру, розширення системи професійної освіти та підготовки кадрів для сфери підприємництва, пошуку нових фінансових інструментів для розвитку бізнесу та залучення міжнародної донорської допомоги, розвитку інфраструктури підтрим-

ки малого та середнього бізнесу, створення умов для активізації його інноваційної та інвестиційної діяльності.

Основні напрями розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва подано на рисунку 2.

I. Створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва: спрощення умов для ведення бізнесу, в тому числі шляхом розвитку електронного урядування та надання максимальної кількості послуг; підняття ефективності реалізації державної регуляторної політики; надання підприємствам малого та середнього бізнесу інформаційно-консультаційної підтримки; запровадження інструментів фінансової підтримки підприємствам малого та середнього бізнесу.

Метою передбачених заходів є підвищення ефективності реалізації державної економічної політики шляхом залучення суб'єктів підприємництва до її реалізації, зокрема, через проведення засідань дорадчих органів при місцевих органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування за участю громадськості; за рахунок спрощення доступу до інформаційних ресурсів та скорочення часу на пошук потрібної інформації буде здійснено підвищення ефективності ведення малого та середнього бізнесу; поліпшення інформованості малого та середнього бізнесу щодо можливостей участі у публічних закупівлях та підвищення потенціалу у використанні резервів публічних закупівель; розширення доступу до фінансових ресурсів.

У рамках реалізації цього напрямку передбачається надання часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проєктів малому та середньому бізнесу. Також запровадження фінансової підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва задля реалізації проєктів у сферах смарт-спеціалізації Донецької області.

II. Популяризація підприємницької культури, розвиток підприємницьких навичок. Заходи цього напрямку направлені на: створення позитивного іміджу регіону, підвищення соціальної відповідальності малого та середнього бізнесу, сприяння розвитку соціальної відповідальності; розповсюдження інформації про позитивні успіхи, історії досягнень та кращі практики впровадження діяльності; стимулювання самозайнятості та зайнятості населення, у тому числі у сільській місцевості; стимулю-

вання розвитку жіночого підприємництва, молодіжного, започаткування підприємницької діяльності вразливими категоріями населення (особливо у населених пунктах з моноструктурною економікою та у сільській місцевості); професійної підготовки та покращення професійних навичок працівників малого та середнього бізнесу; запровадження механізмів обміну кращими практиками та досвідом як всередині регіону, так і за його межами; розширення та зміцнення туристичної та рекреаційної інфраструктури [8].

Враховуючи, що однією із основних проблем, що стримують розвиток малого та середнього бізнесу, сьогодні є недостатній рівень знань та практичних навичок щодо планування та ведення бізнесу, проводитимуться навчальні тренінги з бізнес-планування, семінари задля розвитку бізнес-процесів. Отримання сучасного досвіду, нових навичок, налагодження контактів, започаткування спільних проєктів — це все робота, яка проводитиметься задля сприяння участі суб'єктів підприємництва в програмах обміну міжнародним досвідом. Також проводитимуться заходи, що направлені на організацію навчання за професіями, які сприяють започаткуванню власної справи для безробітних.

Реалізація заходів такого напрямку сприятиме підвищенню кваліфікації управлінських кадрів для сфери підприємництва, навчанню незайнятого населення області основам підприємництва, забезпеченню розвитку ефективного державно-приватного партнерства, розвитку соціального підприємництва, залученню вразливих категорій населення до підприємницької діяльності тощо.

III. Підвищення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємництва. Заходи цього напрямку направлені на: популяризацію індустриальних парків з метою залучення малого та середнього бізнесу для здійснення господарської діяльності на території індустриальних парків; сприяння справедливій трансформації вугільних регіонів на території області та ефективному реформуванню вугільної галузі; інформування суб'єктів малого та середнього підприємництва та екологічна просвіта задля сприяння екологізації підприємництва;

Таблиця 2. Очікувані результати від реалізації заходів

№ з/п	Очікувані результати від реалізації заходів	Вихідні дані на початок 2021 року	Очікувані результати	
			2021	2022
1	2	3	4	5
1.	Кількість малих та середніх підприємств, од.	9500	9650	9850
2.	Кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.	23	24	24
3.	Кількість середніх підприємств, од.	570	575	585
4.	Кількість середніх підприємств на 10 тис. осіб наявного населення, од.	1	1	1
5.	Кількість найманих працівників на малих підприємствах, тис. осіб	41,6	42,8	43,8
6.	Кількість найманих працівників на середніх підприємствах, тис. осіб	133,5	135,8	138,2
7.	Кількість фізичних осіб-підприємців, тис. осіб	54,9	55,4	56,1
8.	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) • малих підприємств, млрд грн • середніх підприємств, млрд грн	32,7 94,9	33,8 97,5	35,4 102,3
9.	Частка продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, послуг) • малих підприємств, % • середніх підприємств, %	8,0 23,1	8,0 23,2	8,1 23,3
10.	Загальна сума надходжень від діяльності суб'єктів малого та середнього підприємництва до бюджетів усіх рівнів, млрд грн	8,0	8,5	9,0

Джерело: [8].

сприяння налагодження зв'язків в межах кластерних та міжгалузевих об'єднань та міжсекторальному співробітництву у форматі "наука — бізнес — влада" та (або); сприяння залученню дітей та молоді до інноваційної діяльності та формування інноваційної культури; стимулювання за рахунок активації ринкових ніш створення нових мікро, малих та середніх підприємств що мають потенціал для розвитку; розвиток інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва; підтримку високотехнологічного та інноваційного підприємництва [8].

Про переваги впровадження моделей сталого споживання та виробництва "зелених практик", інформуватимуться суб'єкти малого і середнього підприємництва, залучатимуться до спільних семінарів, нарад щодо переваг екологізації підприємницької діяльності.

Здійснення заходів даного напрямку сприятиме інтеграції ідей екологічної безпеки та сталого розвитку у місцевий розвиток, розвитку інноваційних видів підприємництва, удосконаленню роботи діючих та створенню нових об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва, впровадженню у господарську діяльність моделей невиснажливого господарювання та екологічно дружніх технологій.

Реалізація вищенаведених заходів буде сприяти поступовому створенню нових робочих місць, зменшенню рівня безробіття та зни-

женню соціальної напруженості у регіоні, збільшенню питомої ваги зайнятих у малому та середньому бізнесі в загальному обсязі працездатного населення області, підвищенню рівня доходів, створенню сприятливого середовища для розвитку конкуренції, підвищенню ефективності підготовки, активізації інвестиційно-інноваційної діяльності малих та середніх підприємств та отриманню запланованих надходжень до бюджетів усіх рівнів, перепідготовки кадрів для сфери малого та середнього підприємництва.

У таблиці 2 подано очікувані результати від реалізації заходів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведені дослідження проблем розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва на прикладі Донецької області дозволили установити, що у структурі малих підприємств за видами економічної діяльності, переважають промислові підприємства. Задля розвитку малого і середнього підприємництва було проведено SWOT-аналіз сфери виробництва та визначено, що для розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва Донецької області необхідно створювати сприятливі умови задля забезпечення зайнятості населення, підвищення конкурентоспроможності продукції. Виокремлено основні напрями розвитку малого і середнього підприємництва у сфері виробництва: створення сприятливого середовища для розвитку малого і середнього підприємництва; популяризація підприємницької культури, розвиток підприємницьких навичок; підсилення конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу малого і середнього підприємства. Реалізація запропонованих заходів дозволить отримати бажані результати — показники розвитку малого і середнього підприємництва.

Література:

1. Максименко Н.Д. Проблеми розвитку малого бізнесу в Україні / Н.Д. Максименко. Вісник НТУ "ХПІ". 2013 № 6 (980), С. 128—131.
2. Варналій З.С. Державна регуляторна політика у сфері малого підприємництва // З.С. Варналій, І.С. Кузнецова. К.: 2019. С. 76—81.
3. Марчук Л.П. Розвиток малого і середнього бізнесу як складова інноваційних перетворень в Україні / Л.П. Марчук. Вісник аграрної науки Причорномор'я. К., 2010. С. 44—53.

4. Малик І.П. Розвиток малого та середнього бізнесу в Україні / І.П. Малик, Г.А. Мохонько // Екон. вісн. Нац. техн. ун-ту України "КПІ": зб. наук. пр. 2012. Вип. 9. С. 29—34.

5. Злупко С.М. Підприємництво: основи, особливості, механізми: навч. посібник / С.М. Злупко, О.В. Стефанишин, Л.А. Швайка. Львів. Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2000. 370 с.

6. Заблоська І.В. Інфраструктурне забезпечення підтримки розвитку малого бізнесу на сході України / І.В. Заблоська. Економіка і право. 2015. № 3 (42). С. 72—76.

7. Державна служба статистики України у Донецькій області. URL: <http://www.donetsk-stat.gov.ua>

8. Регіональна програма розвитку малого і середнього підприємництва на 2021—2022 роки" URL: <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Program-2021-2022.docx>

References:

1. Maksymenko, N.D. (2013), "Problems of small business development in Ukraine", Bulletin of NTU "KhPI", vol.6 (980), pp. 128—131.
 2. Varnaliy, Z.S. and Kuznetsova, I.S. (2019), Derzhavna rehuliatorna polityka u sferi maloho pidpriemnytstva [State regulatory policy in the field of small business], Kyiv, Ukraine, pp. 76—81.
 3. Marchuk, L.P. (2010), "Development of small and medium business as a component of innovative transformations in Ukraine", Bulletin of agrarian science of the Black Sea region, pp. 44—53.
 4. Malik, I.P. Mokhonko, G.A. (2012), "Development of small and medium business in Ukraine", Ekon. spring Nat. tech. University of Ukraine "KPI", vol. 9, pp. 29—34.
 5. Zlupko, S.M. Stefanishin, O.V. and Shvaiika, L.A. (2000), Pidpriemnytstvo: osnovy, osoblyvosti, mekhanizmy [Entrepreneurship: basics, features, mechanisms], Lviv National University. Ivan Franko, Lviv, Ukraine.
 6. Zablolska, I.V. (2015), "Infrastructural support for small business development in eastern Ukraine", Economics and Law, vol. 3 (42), pp. 72—76.
 7. State Statistics Service of Ukraine in Donetsk region (2020), available at: <http://www.donetskstat.gov.ua> Accessed 5 December 2020).
 8. Donetsk Regional State Administration (2020), "Regional Program for Small and Medium Business Development for 2021—2022", <https://dn.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Program-2021-2022.docx> (Accessed 8 December 2020).
- Стаття надійшла до редакції 12.12.2020 р.

УДК 332.33: 504.062

С. М. Смирнова,
к. геол. н., доцент (бвз) кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-9106-7435

Д. В. Стерлев,
викладач кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-9925-4200

О. С. Ткаченко,
магістрант кафедри управління земельними ресурсами,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
ORCID ID: 0000-0001-5279-8745

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.48

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

S. Smyrnova,
PhD in Geology, Associate Professor, Department of Land Management,
Petro Mohyla Black Sea National University
D. Sterlev,
Lecturer of the Department of Land Resources Management, Petro Mohyla Black Sea National University
O. Tkachenko,
Master's student of the Department of Land Management, Petro Mohyla Black Sea National University

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ASPECTS LAND USE MANAGEMENT

Статтю присвячено організаційно-економічним аспектам управління земельними ресурсами. Управління земельними ресурсами є просторовим базисом всіх галузей економіки країни. Система землекористування, яка є однією із найголовніших у різних соціально-економічних формаціях, є недостатньо збалансованою та потребує удосконалення. Саме тому пропонується здійснити перехід системи організаційно-економічного використання земель на засади еколого-безпечного розвитку. Означені трансформації у системі управління землекористування спонукають до структурної перебудови всієї системи землеробства, які потребують здійснення цілого комплексу заходів на національному рівні. Зазначаємо, що регулювання земельних відносин лежить через площину державного управління організаційно-економічного механізму еколого-безпечного землекористування. Наголошуємо, що у процесі сільськогосподарського землекористування повинні поєднуватися не тільки інтереси конкретних землекористувачів, а й всіх учасників земельних відносин.

The article deals with the organizational and economic aspects of land administration. Land administration is the spatial basis of all sectors of the country's economy. Land use in scientific circles is considered as one of the oldest areas of human geological activity, the scale of which in terms of impact and speed of transformation exceeded natural processes. Anthropogenic pressures on natural ecosystems are accompanied by fundamental changes in natural vegetation cover, including the elimination of forests. Land plowing is the reason for the activation of wind and water erosion. Agrochemical measures, including the use of fertilizers and pesticides, as well as drainage, reclamation, irrigation, significantly affect the regime of the hydrogeological state of the regions of Ukraine. Hydraulic reclamation (drainage or irrigation of land) can cause salinization of soils. Excessive anthropogenic exposure can eliminate some ecosystems, which disrupts the balance of the biosphere as a whole, rather than the individual state. The land-use system, which is one of the main ones in various socio-economic formations, is not sufficiently balanced and needs to be improved. That is why it is proposed to implement the transition of the system of organizational and economic use of land to the basis of environmentally sound development. The transformation of land administration has led to the restructuring of the entire farming system,

which requires a range of measures at the national level. As a result, certain organizational and economic efforts will be justified, as they will contribute to increasing agricultural productivity. We note that the regulation of land relations lies through the plane of public administration of the organizational and economic mechanism of ecological and safe land use. We emphasize that the process of agricultural land use should combine not only the interests of specific land users, but also all participants in land relations. The issues of improving the management principles of organizational and economic land use in the conditions of market transformations remain insufficiently developed.

Ключові слова: управління земельними ресурсами, землекористування, організаційно-економічні аспекти управління, деградаційні процеси ґрунтів, еколого-безпечне землекористування, сільськогосподарські угіддя, трансформації у системі управління землекористування.

Key words: land management, land use, organizational and economic aspects of management, soil degradation processes, environmentally sound land use, agricultural land, transformations in land management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні земельний фонд України зазнає структурних трансформацій на шляху становлення ринкових земельних відносин. Земельні ресурси потерпають від багатьох негативних екологічних та економічних факторів, які спровоковані надмірним антропогенним навантаженням, недбалим відношенням до якісних та кількісних змін у стані земель, необґрунтованим встановленням цільового використання земель. Така ситуація спонукає до визначення критеріїв оптимізації землекористування на засадах удосконалення еколого-економічного потенціалу земельних ресурсів та визначення структури земельних угідь.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукові тенденції розвитку управлінських засад землекористування набувають значної актуальності дослідження та пов'язані з організаційним, екологічним та економічним обґрунтуванням раціонального землекористування. У зв'язку з переходом суспільства до ринкових відносин необхідно провести реструктуризацію землекористування в нових умовах господарювання.

Вагомий внесок у розвиток теоретико-методичних та прикладних наукових досліджень у системі землекористування зроблено науковцями у галузі управління земельними ресурсами, зокрема: В'юн В.Г., Гарнага О.М. [3], Горлачук В.В., Гуцуляк Ю.Г., Другак В.М. [4; 5], Лазарева О.В., Сохнич А.Я., Третяк А.М. [1; 4–6; 8] та інші. Вони у своїх працях висвітлювали наукові і методичні основи управління земельними ресурсами, обґрунтовували практичні засади управління землекористуванням.

Ситуація ускладнена тим, що існує достатня кількість наукових фахових видань, які публікують статті щодо формування, розвитку землекористування, але прямого визначення не знайдено. Науковці визначають різноманіття дефініцій терміну "землекористування": "промислове землекористування"; "раціональне землекористування", "система землекористування", однак визначення терміну "еколого-безпечне землекористування" не існує. Проте у працях Третяк В.М. та Лобунько Ю.В. зазначено, що "Природоохоронне землекористування — це територіальний комплекс оптимальних взаємозв'язків ґрунту, організмів і атмосфери через склад і структуру угідь, систему організації і методів використання землі та інших природних ресурсів на різних правах власності як об'єкт права, об'єкт економічних, екологічних та інших земельних відносин визначеної частини єдиного земельного фонду України" [1].

Попри достатню увагу, узагальнення й обґрунтування потребують аспекти управління земельними ресурсами, а також поглибленого дослідження концептуальні положення сучасного землекористування.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Методичні засади управління землекористуванням закладено Конституцією України та Земельним кодексом України. Вони є в основі головних елементів правового механізму управління еколого-безпечного землекористування та реалізуються через підсистемні складові правового, економічного та організаційного регулювання. Тому принципово необхідно зосередити увагу на узагальненні наукових теоретико-методичних наробок з метою економічних засад користування земельною ділян-

Рис. 1. Деградаційні процеси ґрунтів України (% загальної площі)

Джерело: за даними ННЦ "Інституту ґрунтознавства та агрохімії ім. О.Н. Соколовського"

кою та регулювання товаро-виробничої діяльності землевласників й землекористувачів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є узагальнення та розвиток теоретико-методичних засад управління землекористуванням на організаційно-економічних засадах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний стан земельних ресурсів у сільському господарстві не відповідає вимогам збалансованого землекористування, про що свідчить надмірна розораність, втрата економічної родючості, опустелювання, інтенсивні деградаційні процеси. Економічні трансформації земельних відносин України визначають зміни у системі управління сільськогосподарським землекористуванням.

Унікальність земельно-ресурсного потенціалу України не залишає сумніву. Близька 70 % займають чорноземи і лучно-чорноземні ґрунти, які характеризуються високим рівнем природної родючості. Статистичні відомості доводять, що у планетарному вимірі, земельно-ресурсний потенціал України складає 8,8% чорноземних площ Світу. Отже, у сучасних умовах земельних трансформацій збереження, раціональне використання земель на організаційно-економічних засадах є найактуальнішою проблемою національної безпеки України.

Відповідно до ст. 79 Земельного кодексу України [2] можна зробити аналіз дефініцій "землекористування", який дозволяє визначи-

ти його правовий аспект. На законодавчому рівні землекористування визначається у обсязі таких понять [3]:

— земельна ділянка як частина земної поверхні з встановленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами;

— право володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою поширюється в її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться.

Терміну "землекористування" у теоретико-методичних напрацюваннях науковців визначаються наступні дефініції:

— "ефективне (доцільне) землекористування сільськогосподарського призначення", є об'єктом господарської діяльності конкретної фізичної (юридичної) особи, що становить собою земельну площу з визначеними межами і правовим режимом [4];

— "раціональне землекористування сільськогосподарського підприємства" — це земельна ділянка або масив, які надано йому у володіння, постійне користування або оренду, природні і економічні умови, які забезпечують збалансоване й ефективне використання землі, трудових і матеріально-технічних ресурсів [5];

— "екологізація землекористування" — це послідовне впровадження нових форм, методів, техніки та технологій використання земель, виконання управлінських та інших рішень, які дають змогу підвищити ефективність використання земельних та інших природних ресурсів з одночасним збереженням природного сере-

довища та його поліпшення на відповідних рівнях [6].

Аналітичний огляд наявного стану угідь доводить надмірну виснажливість сільськогосподарських угідь за якісними та кількісними показниками. Стабільна динаміка за площею сільськогосподарських угідь не заперечує надмірних темпів експлуатації угідь, що перевищують можливості їх відтворення (рис. 1).

На якісний стан земельних ресурсів впливають негативні фактори, зокрема засоленість, солонцюватість, перезволоженість, кислотність, кам'янистість. Фахівці зазначають, що саме де градаційні процеси є тривожним наслідком високого ступеня розораності ґрунтів на всій території країни. Недосконалість меліоративних заходів призводить до процесів кіркоутворення (38%). Найбільші рівні деградаційних процесів позначаються на втраті гумусу та поживних речовин (до 43%). Використання крупнотонажної сільськогосподарської техніки призводить до преуцільнення на 39 % земельних угідь країни. Інтенсивно розвиваються процеси водної (до 23%) та вітрової (до 11%) ерозії, що впливає на якісний стан сільськогосподарських земель [7].

Зазначено, що регулювання цієї проблеми лежить у площині державного управління організаційно-економічним механізмом еколого-безпечного землекористування, яке має бути орієнтовано на збалансоване та раціональне використання в умовах трансформації земельних відносин України до ринкового типу. Але треба наголосити, що у процесі сільськогосподарського землекористування повинні поєднуватися не тільки інтереси конкретних землекористувачів, а й всіх учасників земельних відносин.

Організаційно-економічні тенденції землекористування повинно задовольняти таким принципам:

- враховувати територіальні особливості певних територій за природно-територіальними та соціально-економічними умовами,
- справляти вплив на подальший розвиток соціально-економічних інтересів конкретних землекористувачів, окремих регіонів, галузей країни загалом;
- наголосити пріоритет екологічних вимог на засадах ефективної організації до просторово-часового виміру;
- визначати оптимальне співвідношення розмірів агроформувань з територіальними особливостями місцевості;
- забезпечувати охорону землі в процесі її використання, підвищення родючості землі і збереження складу земельних угідь;

— раціоналізаторський підхід до якісних складових процесу землекористування за рахунок зниження землемісткості виробництв, до кількісних складових (боротьба з опустелюванням, дегуміфікацією, детоксикацією), внаслідок яких відбувається скорочення придатних для використання площ земельних ресурсів;

— удосконалення технологічних процесів, що впливають на якісний стан земельних ресурсів та знаходяться у прямій залежності від способів землекористування.

Повноцінний ринок земель матиме місце за умови існування відповідного конкурентного середовища та присутності на ньому держави як землевласника, так і регулятора систем оподаткування, зборів, платежів.

Основним завданням держави має стати створення сприятливих умов щодо переходу земель сільськогосподарського призначення до найбільш ефективних землевласників, у тому числі і в економічному плані. Водночас зазначено основні ризики, які виникатимуть при ринковому перерозподілі земель сільськогосподарського призначення між суб'єктами земельних відносин.

Третяк В.М. та Свестюх В.Ю. [8] зазначають, що в аграрній сфері процеси екологізації землекористування йдуть досить повільними темпами. Посилюється деградація земель.

Принципові положення правового механізму еколого-безпечного землекористування закладені Конституцією України та Земельним кодексом України. Вони є в основі основних елементів правового механізму управління еколого-безпечного землекористування. Механізми управління землекористуванням в системі управління земельними ресурсами реалізуються через підсистемні складові правового, економічного та організаційного регулювання.

Економічний механізм спрямований на регулювання товаро-виробничої діяльності землевласників, землекористувачів. Він регулює економічні засади користування земельною ділянкою, визначає економічну політику зміцнення панівних форм земельної власності.

Правова складова системи еколого-безпечного землекористування визначається земельним законодавством та є обов'язковою до виконання. Реалізація правових основ та контроль здійснюються органами державної влади, землевпорядної служби, судовими інстанціями.

Аналіз чинників економічного механізму екологобезпечного землекористування доводить визначальну роль таких чинників:

- Інвестиційно-фінансова привабливість еколого-безпечного землекористування (на-

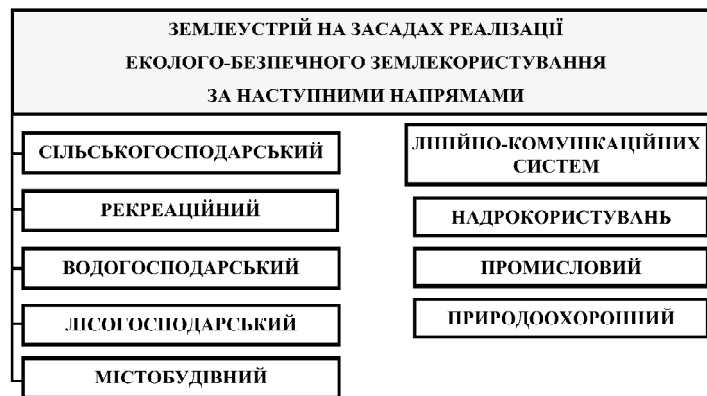

Рис. 2. Землеустрій на позиціях еколого-безпечного землекористування

приклад, органічне землеробство) та кредитна підтримка з боку держави.

— Економічні засади стимулювання та мотивації раціонального та еколого-безпечного землекористування. В основу визначених економічних засад лягають економічні санкції за недбале використання земельних ділянок, зниження вмісту гумусу, погіршення показників стану земель.

— Встановлення диференційних платежів за землю та розмірів орендної плати за земельні ділянки.

— Економічний захист від вилучення земель сільськогосподарського призначення для не-сільськогосподарських потреб, тобто несанкціоновану зміну цільового призначення земель.

Саме тому переважну роль у сфері реалізації економічного механізму відведено системі землеустрою, як сукупності наукових, технічних, організаційно-правових, технологічних засад, що спрямовані на регулювання земельних відносин, складання внутрішньогосподарських проєктів землеустрою, складання техніко-економічних обґрунтувань використання земельних ресурсів, організації використання та охорони земель.

На думку Третьяка А.М. [9], землеустрій заданен реалізувати засади еколого-безпечного землекористування за наступними напрямками: сільськогосподарський, рекреаційний, водогосподарський, лісгосподарський, містобудівний, промисловий, лінійно-комунікаційних систем, землеустрій надрокористувань, природоохоронний (рис. 2).

Землеустрій вибудовую еколого-економічну політику еколого-безпечного землекористування орієнтуючись на Державний стандарт. Терміни та визначення 26640-85 (Lands. Terms and definitions), який визначає термін [10]. "Земля — важливу частина природного середови-

ща, яка характеризується просторовістю, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами і є головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарствах, а також просторовим базисом для розміщення всіх галузей народного господарства".

Тому можна з впевненістю стверджувати, що землеустрій повинен задовольнити потреби еколого-безпечного землекористування на засадах формування концептуально нових стратегічних позицій.

Визначене навантаження повинно бути враховано при нормування допустимих рівнів антропогенного навантаження. Тобто у заданих умовах формується набір варіацій із конкретних ситуативних задач у розрізі категорій земель, який є основою для формування завдань управління земельними ресурсами. За категоріями земель дозволяє визначити функціональну залежність еколого-економічних аспектів використання земель від типу землекористування, діагностика галузевого підходу у землеустрої до класифікації землекористування.

Режим використання земель і процес землеустрою на практиці визначає особливі умови і, який оптимізує сукупність умов землекористування цієї ділянки, а саме вказується характеристика вихідного стану земель, її родючість, умови сервітуту, визначаються заходи поліпшення земельної ділянки та розробляються протиерозійні заходи.

Якісні характеристики земельних ділянок виступають інформативною базою для нарахування земельного податку і встановлення орендної плати на землю. Моніторинг поточних даних щодо стану земельної ділянки та запроєктованих показників у процесі складання проєкту землеустрою можуть слугувати основою задля економічного регулювання аспектів

практичної діяльності окремими землевласниками та землекористувачами.

Економічні заходи раціонального та еколого-безпечного використання земель визначені також на регіональному, обласному рівні. Такий тип проектування рекультиваційних робіт, як правило, зводиться до озеленення і закріплення поверхні від ерозії, а також дотримання санітарно-гігієнічних норм.

До економічних засобів стимулювання раціонального та еколого-безпечного використання земель відносять такі економічні важелі:

- одержання пільг за сплату земельного податку,

- відшкодування землевласникам та землекористувачам фінансових витрат на поліпшення земель з низьким вмістом гумусу,

- звільнення пільгових категорій людей від земельного оподаткування на певний час тощо.

Органи місцевого самоврядування впроваджують програми регіонального розвитку з метою:

- виділення бюджетних коштів на рекультивуацію земель;

- розробку проєктів об'єктів та територій природно-заповідного фонду з метою розширеного планування екологічної мережі;

- виділення фінансових коштів на грошову компенсацію при тимчасовій консервації земель.

Особливу увагу приділяють рекультивації та консервації порушених земель. Тимчасова рекультивація здійснюється на землях, де у перспективі планується зміна їх використання: повторна переробка корисних копалин, будівництво, лісорозведення. Постійна рекультивація здійснюється на землях, де не передбачена зміна попереднього використання земель, як, наприклад, при розробці родовищ корисних копалин.

Рекультивація ландшафтів — це рекультивація земель, яка не обмежується лише локальними заходами стосовно "приведення до ладу" окремих порушених ділянок, а передбачає комплексне перетворення порушених земель у загальній системі заходів щодо оптимізації техногенних ландшафтів. Рекультивація земель на засадах землеустрою визначає планомірний комплекс робіт, спрямованих на відновлення порушених внаслідок господарської діяльності людини земель, у стан придатний для подальшого використання їх у народному господарстві.

Державний стандарт "Охорона природи. Рекультивація земель. Терміни і визначення" трактує рекультивацію як комплекс робіт,

спрямованих на відновлення продуктивності та народногосподарської цінності земель, а також поліпшення умов навколишнього середовища. Розробляються та удосконалюються штрафні санкції за недбале використання земель, втрату родючості ґрунтів, засмічення, заболочення, інтенсифікацію розвитку ерозійних процесів, будь-яких порушень у сфері природоохоронного та, зокрема, земельного законодавства поряд з визначеними пріоритетами економічної політики [11].

Організаційний аспект управління еколого-безпечним землекористуванням спрямований на організаційно-адміністративні методи управління, що базуються на владних, дисциплінарних та відповідальних принципах: розробка стандартних процедур адміністративної дії (правила, рекомендації, регламент); розробка, впровадження та вдосконалення технологій використання і охорони земельних ресурсів; прямі адміністративні вказівки, що вирішують актуальні питання конкретної ситуації; контроль за використанням та дотриманням земельного законодавства.

Тому можна з впевненістю стверджувати, що землеустрій повинен задовольнити потреби еколого-безпечного землекористування на засадах формування концептуально нових стратегічних позицій.

Головним механізмом регулювання земельних відносин та формування еколого-безпечного землекористування виступає землеустрій, що спрямований на максимальний ефект використання бюджетних доходів, підвищення рівня використання земель, збереження функції керування земельними ресурсами.

Еколого-економічний механізм управління земельними ресурсами повинен враховувати становлення змішаного типу землекористувань на мотивах появи агроформувань нового типу. Можна стверджувати, що еколого-економічний потенціал землекористування визначає розвиток України спрямований на формування ринкових відносин. Саме тому виникає необхідність збереження державного регулювання еколого-безпечного землекористування за умови уникнення чіткої антимонопольної спрямованості.

Таким чином, теоретичні аспекти управління землекористуванням орієнтовані на прогнозне забезпечення оптимальних параметрів екологічних і соціально-економічних функцій територій з орієнтуванням на еколого-економічну сутність планування землекористування.

Виникає нагальна потреба забезпечити [12]:

- запровадження з ухилом на ресурсозберігаючі технології землекористування інве-

стиційної пілотної підтримки землекористувачів та землевласників;

— планування умов та порядку страхування діяльності у сфері еколого-безпечного землекористування;

— розвитку конкурентних переваг сільськогосподарських угідь з високим балом бонітету та подальша активація земельного ринку за рахунок залучення до земельних торгів професійних учасників за умови;

— орієнтація на перерозподіл земельних ділянок на засадах раціонального землекористування на еколого-безпечних засадах;

— контроль еколого-економічних засад попередження концентрації земельних масивів у власності недбалих землекористувачів та землевласників;

— розвиток конкурентних переваг раціонального землекористування.

Також слід додати, що ефективно використання земельно-ресурсного потенціалу держави вирішить низку проблемних питань у соціальній, продовольчій, економічній та екологічній сфері, на засадах запровадження зазначених заходів дозволить удосконалити еколого-економічний механізм у сфері сталого землекористування.

ВИСНОВКИ

Методичні засади управління землекористуванням орієнтовані на організаційні, екологічні та економічні тенденції обґрунтуванням раціонального землекористування. Підкреслена нагальність та необхідність проведення реструктуризації землекористування в нових умовах господарювання у зв'язку з переходом суспільства до ринкових відносин.

Науково-практичні засади механізму збереження і відтворення родючості ґрунту повинні спиратися на моніторинг деградованих і малопродуктивних земель.

Організаційні заходи включають послідовне удосконалення науково обґрунтованих документів (концепції, програми державного або регіонального розвитку, схеми планування раціонального землекористування тощо), які спрямовані на збереження функціональних зв'язків у агроландшафтах. Інша низка заходів (агротехнічні, агро меліоративні, гідротехнічні, лісомеліоративні) орієнтована на розробку проєкту внутрішньогосподарського землеустрою.

Планування еколого-безпечного землекористування на засадах постійно прогресуючих технологій та управління якісним станом сільськогосподарських угідь базується на принципі

зумовленого рівнем інтенсифікації, що повинен спиратися на науковий аналіз функціонування агроєкосистем. Саме тому економічний механізм еколого-безпечного землекористування спрямований на регулювання товарно-виробничої діяльності землевласників, землекористувачів. Він регулює економічні засади користування земельною ділянкою, визначає економічну політику зміцнення панівних форм земельної власності.

Література:

1. Третяк В.М. Поняття та сутність природоохоронного землекористування в умовах нових земельних відносин / В.М. Третяк, Ю.В. Лобунько // Землевпорядний вісник. — 2015. № 3. С. 29—33.
2. Земельний кодекс України: Постанова ВР України N 562-XII від 18 груд. 1990 р. // "База даних "Земельне законодавство України" / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12> (дата звернення: 29.11.2020).
3. Гарнага О.М. Основи управління землекористуванням: монографія / О.М. Гарнага. — Рівне: НУВГП, 2014. — 212 с.
4. Третяк А.М. Наукові основи економіки землекористування та землевпорядкування / А.М. Третяк, В.М. Другак. — К.: ЦЗРУ, 2003. — 337 с.
5. Другак В.М. Теоретичні та методичні основи економіки землекористування / В.М. Другак. — К.: ЦЗРУ, 2004 — 129 с.
6. Третяк А.М. Екологія землекористування: теоретико-методологічні основи формування та адміністрування: монографія / А.М. Третяк. — Херсон: Грінв Д.С., 2012. — 440 с.
7. Статистичний щорічник України за 2018 рік: Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf (дата звернення: 30.11.2020).
8. Третяк В.М. Стале (збалансоване) землекористування як фактор підвищення економічної ефективності використання сільськогосподарських земель / В.М. Третяк, В.Ю. Свентух // Землеустрій, кадастр і моніторинг земель. — 2015. — № 4. — С. 24—31.
9. Деякі питання удосконалення управління у сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413/ Урядовий портал // Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (дата звернення: 30.11.2020).

10. Третяк А.М. Управління земельними ресурсами. / А.М. Третяк, О.С. Дорош; за ред. проф. А.М. Третяка. Навчальний посібник. — Вінниця: Нова Книга, 2006. — 360 с.

11. Державний стандарт. Терміни та визначення 26640-85 Lands. Terms and definitions / Кодекс консорціум // Електронний фонд правової та нормативно-технічної документації України. URL: <http://docs.cntd.ru/document/1200023264> (дата звернення: 30.11.2020).

12. ДСТУ 7941:2015. Охорона природи. Рекультивація земель. Терміни і визначення. [Чинний від 2015-22-06]. URL: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=62855 (дата звернення: 30.11.2020).

References:

1. Tretiak, V.M. and Lobun'ko, Yu.V. (2015), "The concept and essence of environmental land use in terms of new land relations", *Zemlevporiadnyj visnyk*, vol. 3, pp. 29—33.

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (1990), "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12> (Accessed 29 November 2020)

3. Harnaha, O. M. (2014), *Osnovy upravlinnia zemlekorystuvanniam* [Basics of land use management], NUVHP, Rivne, Ukraine.

4. Tretiak, A.M. and Druhak, V.M. (2003), *Naukovi osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia ta zemlevporiadkuvannia* [Scientific bases of land use economics and land management], TsZRU, Kyiv, Ukraine.

5. Druhak, V.M. (2004), *Teoretychni ta metodychni osnovy ekonomiky zemlekorystuvannia* [Theoretical and methodological bases of land use economics], TsZRU, Kyiv, Ukraine.

6. Tretiak, A.M. (2012), *Ekolohiia zemlekorystuvannia: teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannia ta administruvannia* [Ecology of land use: theoretical and methodological foundations of formation and administration], Hrin' D.S., Kherson, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2019) "Statistical Yearbook of Ukraine for 2018", available at: https://ukrstat.org/uk/druk/publi-cat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf (Accessed 30 November 2020).

8. Tretiak, V. M. and Sventukh, V. Yu. (2015), "Sustainable (balanced) land use as a factor in improving the economic efficiency of agricultural land use", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 4, pp. 24—31.

9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Resolution "Some issues of improving the management in the field of use and protection of state-

owned agricultural lands and their disposal", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-%D0%BF> (Accessed 30 November 2020).

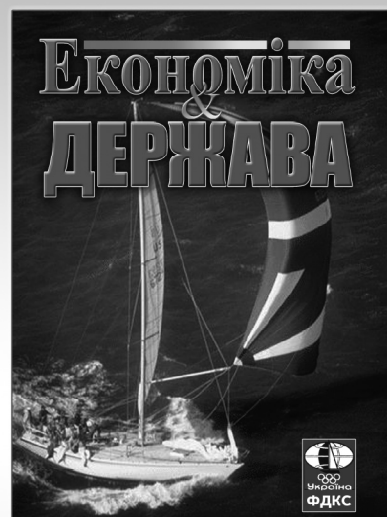
10. Tretiak, A.M. and Dorosh, O.S. (2006), *Upravlinnia zemel'nymy resursamy* [Land resources management], Nova Knyha, Vinnytsia, Ukraine.

11. USSR State Committee for Standards (1985), "Lands. Terms and definitions", available at: <http://docs.cntd.ru/document/1200023264> (Accessed 30 November 2020).

12. Ukrainian Research and Training Center of Standardization, Certification and Quality (2015), "DSTU 7941: 2015. Conservation. Land reclamation. Terms and definitions", available at: http://online.budstandart.com/ru/catalog/doc-page.html?id_doc=62855 (Accessed 30 November 2020).

Стаття надійшла до редакції 15.12.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 502.131.1:339.922.

А. А. Данканич,
аспірант кафедри обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет
ORCID ID: 0000-0002-7461-5249

О. О. Королович,
к. е. н., доцент кафедри обліку і оподаткування та маркетингу,
Мукачівський державний університет
ORCID ID: 0000-0001-5878-0925

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.56

КЛЮЧОВІ ПРОБЛЕМИ ТА ПРИНЦИПИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ

A. Dankanych,
Postgraduate student of the Department of Accounting, Taxation and Marketing,
Mukachevo State University
O. Korolovych,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation and Marketing, Mukachevo State University

KEY CHALLENGES AND PRINCIPLES FOR SUSTAINABLE ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT IN THE DIGITAL TRANSFORMATION IN UKRAINE

Україна, як інші країни-члени ООН, доєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку, шляхом цифрової трансформації. Наразі необхідне прискорення процесів цифрової трансформації для швидшого переходу до сталого розвитку підприємництва. Відтак метою статті є виділення ключових проблем та принципів сталого розвитку підприємництва в умовах цифрової трансформації України. Відповідно до мети завданнями дослідження є: 1) виділення принципів, яких повинні прагнути підприємниці на шляху до сталого розвитку господарської діяльності; 2) виділення системних проблем сталого розвитку підприємництва.

За результатами дослідження констатовано, що виділення загальних принципів сталого розвитку підприємництва пов'язане із необхідністю формування положень, які задають базову модель ланцюга створення вартості в умовах цифрової трансформації. Дія окреслених вихідних положень продукує трансформації у технологічних зв'язках всередині ланцюга цінностей, що перебуває в процесі цифровізації. Виділення приватних принципів сталого розвитку підприємництва пов'язане з особливостями цифрового ланцюга створення вартості. Дія окреслених положень продукує унікалізацію характеристик підприємця, що вигідно відрізняють його від підприємців із нецифровим ланцюгом створення вартості.

Зміст принципів сталого розвитку підприємництва в умовах цифрової трансформації потребує активізації розвитку цифрових інфраструктур, що актуалізує ряд системних проблем, які потребують розв'язання.

Розв'язання проблем та застосування принципів сталого розвитку підприємництва (в умовах цифрової трансформації України) може стати основою переорієнтування національної системи управління процесами підприємництва на сталій розвиток.

Ukraine, like other United Nations member countries, had joined the global process of achieving sustainable development through digital transformation. What is needed now is to accelerate the digital transformation processes to accelerate the transition to sustainable enterprise development. The purpose of the article is to highlight the key problems and principles of sustainable entrepreneurship development in the digital transformation of Ukraine. The objectives of the study are: 1) to highlight the principles to be followed in the pursuit of sustainable development of the entrepreneur; 2) to highlight systemic issues of sustainable development.

The study found that the singling out of the general principles of sustainable business development is linked to the need for regulations that provide a basic model for the value chain in digital transformation. The operation of the delineated entry points produces transformations in technological linkages within the value chain in the process of digitization.

The singling out of private principles for sustainable business development is linked to the characteristics of the digital value chain. The effect of these provisions is to unify the characteristics of the entrepreneur in a way that favorably distinguishes him from those with a non— digital value chain.

The content of the principles of sustainable business development in digital transformation requires the enhancement of digital infrastructures and updates several systemic issues that need to be addressed.

Solving the problems and applying the principles of sustainable entrepreneurship development in the context of digital transformation in Ukraine can become the basis for reorienting the national system of entrepreneurship management towards permanent development. However, to determine the content of such regulated processes, a mathematical evaluation of the shapes and vectors is necessary. They will determine the ultimate manifestation of evolution. They help to identify ways of minimizing the damage to the ability of future generations to meet their own needs and the levels of more responsible entrepreneurial activity (mapping reorientation).

Ключові слова: сталий розвиток, цифровізація, підприємництво.

Key words: sustainable development, digitization, entrepreneurship.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Україна, як інші країни-члени ООН, доєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку, шляхом цифрової трансформації. При цьому за даними Державної служби статистики на початок 2020 р. кількість офіційно зареєстрованих фізичних осіб — підприємців в Україні становила 1885,9 млн осіб (що на 19,8 тис. більше, ніж на початок 2019 року). Кількість офіційно зареєстрованих юридичних осіб — підприємців в Україні становила 1350 млн осіб (що на 52 тис. більше, ніж на початок 2019 р.). Однак у 2020 р. тільки 331,8 тис. займаються цифровим підприємництвом. Наразі необхідне прискорення процесів цифрової трансформації та активізація тих дій, які вже було здійснено. Зокрема:

1) реалізоване визначення стратегічних рамок національного розвитку на період до 2030 року (на засадах принципу "Нікого не залишити осторонь");

2) започатковано інклюзивний процес адаптації цілей сталого розвитку до національної специфіки;

3) реалізоване приєднання до ряду проєктів та ініціатив ЄС.

Крім того, з 2016 р. процеси цифрової трансформації супроводжувалися визначенням першочергових сфер, ініціатив, проєктів "цифровізації" (у межах проєкту "Цифрова адженда України — 2020" [7]), зокрема визначені принципи політики "цифровізації України" та "Цифровий кодекс".

З 2018 р., завдяки схваленню КМУ "Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018—2020 рр." запущена інфраструктура широкопasmового доступу до Інтернету 4G [7].

МЕТА І ЗАВДАННЯ СТАТТІ

Метою статті є виділення ключових проблем та принципів сталого розвитку підприємництва в умовах цифрової трансформації України. Відповідно до мети завданнями дослідження є:

1) виділення принципів, яким повинні слідувати підприємниці у прагненні до сталого розвитку;

2) виділення системних проблем сталого розвитку підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми, показав, що такі науковці: Джоша Кауфман, Мостенська Т.А., Тур О.В., Демків Я.В. та інші присвятили аналізу ключових проблем та принципів сталого розвитку підприємництва значну увагу. На дослідження окреслених науковців спирається і автор цієї статті. Водночас представлено дослідження є ширшим, оскільки аналіз наявних робіт показав, що залишився поза увагою той факт, що наявні передумови для реалізації кожного окремого принципу сталого розвитку підприємництва. Крім того, конкретизація проблем сталого розвитку підприємництва, в умовах цифрової трансформації України, не є достатньою, якщо не виділено можливості, що формуються при їх вирішенні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За результатами досліджень констатовано, що цифрова трансформація підприємництва — це трансформація способів створення цінності підприємцем, досягнута шляхом прийняття та впровадження цифрових технологій, що продукують фундаментальну перебудову підходів до господарської діяльності. Враховуючи принципи політики "цифровізації України" та "Цифровий кодекс", логіку сталого розвитку господарської діяльності (в умовах цифрової трансформації), відмічено потребу у зміні ланцюгів створення цінності на основі цифрових технологій та виділені принципи, які надалі сформулюють вказівки, яким повинні слідувати підприємці у прагненні до сталого розвитку, серед них: загальні принципи; приватні принципи.

Потреба виділення загальних принципів сталого розвитку підприємництва пов'язана із необхідністю формування положень, які задають базову модель ланцюга створення вартості в умовах цифрової трансформації. Серед таких принципів виділено: принцип персоналізованої взаємодії; принцип оптимального використання обмежених ресурсів; принцип взаємозалежності; принцип економічного зростання; принцип онбордингу підприємців; принцип омніканальності взаємодії. Розглянемо докладно загальні принципи сталого розвитку підприємництва:

1. Принцип персоналізованої взаємодії. Передбачає орієнтацію підприємця на цифрові технології, яка має максимально персоналізувати взаємодії з клієнтами за допомогою таких засобів, як: цифрові канали зв'язку, омніканальність, штучний інтелект, роботизація та ін.

2. Принцип оптимального використання обмежених ресурсів. За цим принципом передбачається, що інформаційні технології мають сприяти зведенню до мінімуму використання природних й будь-яких інших ресурсів для доступу до товарів і послуг та у процесах створення цінності.

3. Принцип взаємозалежності. За цим принципом передбачається потреба урахування впливу цифрових технологій на: трансформацію поведінки, установок і цінностей людей, як споживачів, трансформації ринку праці; трансформацію поведінки підприємців у використанні ресурсів.

4. Принцип економічного зростання. Так, передбачено зростання на основі співробітництва за основними формами цифрового підприєм-

ництва та взаємодії підприємців на європейських і світових ринках.

5. Принцип онбордингу підприємців. За цим принципом передбачається, що необхідне перетворення підприємця в залученого користувача більшості цифрових технологій.

6. Принцип омніканальності взаємодії. Передбачається, що необхідне використання платформ взаємодії підприємців з контрагентами та клієнтами.

Загальні принципи виділено, виходячи зі змісту проекту "Цифрова агенда України — 2020" [7]. Дія окреслених вихідних положень продукують трансформації у технологічних зв'язках всередині ланцюга цінностей, що перебуває в процесі цифровізації, зокрема внутрішні, характер зв'язків з постачальниками, споживачами; характер зв'язків щодо виробництва, обігу, виконання допоміжних функцій.

Звичайно, у кожного підприємця цифрова трансформація виглядає по-різному — в залежності від галузі та спрямованості. Однак є потреба виділення приватних принципів сталого розвитку. Вона пов'язана із специфічними особливостями цифрового ланцюга створення вартості, які не просто мають локальний характер прояву конкурентної переваги, а забезпечують фундаментальну перебудову господарської діяльності, щодо її основних елементів і процесів. Наприклад, класичний ланцюг створення цінності підприємця можна узагальнити у нескладних ланках, що, за допомогою матеріальних складових та реальних процесів, додають вартість для споживача кінцевого продукту за одноманітним алгоритмом (наприклад, ланки R&D або науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи; вхідна логістика; виробництво; маркетинг продажів; вихідна логістика; сервіс). Цифровий ланцюг переорієнтовує ланки, що додають цінність на дематеріалізовані (наприклад, R&D САП; е-закупівлі; виробництво CRM, контактне виробництво; е-маркетинг; e-commerce та m-commerce (B2B, B2C); e-сервіс). Так, дематеріалізація способу створення цінності підприємцем — це феномен, яким в умовах цифрової трансформації в Україні можна позначати втрату значущості матеріальних форм в ланцюгу створення цінності. Щодо виділених вище елементів цифрового ланцюга втрату значущості матеріальних форм простежується із впровадженням: (1) PLM-систем; (2) електронних систем для організації комерційних закупівель; (3) автоматизованих виробничих процесів та виробництво продукту за розміщеними на цифрових платформах замовлень клієнтів;

(4) маркетингу на основі електронних технологій; (5) транзакцій, за допомогою комп'ютерних мереж; (6) сервісів за допомогою електронних засобів та платформ. Результат змін передбачає створення цінності з такими складовими: адаптація до очікувань окремого клієнта (або індивідуалізація товарів та послуг); орієнтування на нові сегменти споживачів (омніканальність); пріоритет використання ресурсів (на основі цифрових сервісних платформ, аутсорсинг функцій), а не володіння ними; оцифрування власних функцій.

Так, серед приватних принципів нами виділені: принцип віртуалізації фізичних еквівалентів продуктів і послуг у межах стандартних форм цінності; принцип дематеріалізації діяльності працівників; принцип прискорення всіх циклів створення вартості; принцип максимальної деталізації дематеріалізованих способів створення цінності підприємців. Дія окреслених вихідних положень продукує зростання унікальності характеристик підприємця, що вигідно відрізняють його від підприємців із нецифровим ланцюгом створення вартості.

Розглянемо кожен з окреслених принципів, передумови їх реалізації та очікувані результати від застосування:

— Принцип віртуалізації фізичних еквівалентів продуктів і послуг, у межах стандартних форм цінності. Вартість для споживача кінцевого продукту може створюватися у межах стандартних форм цінності (деякими з них є: продукт; послуга; загальний ресурс; підписка; перепродаж; оренда; посередництво; акумулювання аудиторії; позика; опціон; страхування; капітал [10]). Перелік цих форм не є вичерпним, передбачає функціонування як класичному, так і у віртуальному середовищі. Віртуальні форми мають цінність для споживача у специфічному віртуальному середовищі, інші товари та послуги мають цінність в реальному світі [5]. Передумови для реалізації принципу віртуалізації фізичних еквівалентів продуктів і послуг у межах стандартних форм цінності наведено у таблиці 1.

Можливі результати включають переважно: перехід на поліваріантний характер створення цінності; мінімізацію споживання ресурсів зі створення цінності; створення екологічно прийнятної та безпечної продукції. Наслідок ланцюга дій пов'язаний з тим, що у віртуальному середовищі цінність виникає одночасно з ба-

Таблиця 1. Передумови для реалізації принципу віртуалізації фізичних еквівалентів продуктів і послуг у межах стандартних форм цінності

Форми цінності	Особливості формування вартості
Продукт	Створення реального чи віртуального об'єкта з метою його продажу споживачеві за ціною більшою, ніж витрати на його виробництво і постачання
Послуга	Надання допомоги або послуги певну плату. Можливе створення віртуальних послуг, які нематеріальні за змістом
Загальний ресурс	Створення ресурсу чи блогу із платою за доступ, який має багато користувачів
Підписка	Збір попередніх замовлень на періодично оновлюванні інформаційні та цифрові продукти, продукти споживання і товари
Перепродаж	Пряме постачання товарів від постачальника до покупця. До віртуальних послуг можна віднести дропшипінг та ін.
Оренда	Передача орендарем матеріального чи віртуального об'єкта в оренду третій особі. Серед віртуальних об'єктів в оренду передаються сервери, екаунти, місця у блогах та ін.
Посередництво	Присутність на ринку збуту, який не належить підприємцю, від імені третьої особи. Цінність створюється від здійснення угод та стягнення відсотків
Акумулювання аудиторії	Залучення уваги групи споживачів, об'єднаних якимись особливостями. Цінність формує продаж доступу до аудиторії в формі реклами бізнесу, орієнтованого саме на цю аудиторію
Позика	Надання грошей в борг на певний термін на умовах платності. Для віртуальних об'єктів з цією метою може здійснюватися онлайн кредитування
Опціон	Можливість вчинити певну дію в фіксований термін за плату
Страхування	Відповідальність за ризик тримача страхового полісу, в обмін на періодичні виплати, розмір яких обумовлений заздалегідь. Більшість основних видів страхування доступні клієнтам в електронному вигляді
Капітал	Придбання частки в бізнесі, отримання частки прибутку у вигляді одноразової виплати або на постійній основі. Для віртуальних об'єктів отримання капіталу можливе від цифрових форм бізнесу

Джерело: сформовано на основі [10, с. 69; 1].

жаннями споживачів, у безпосередньому інтерактивному режимі взаємодії з ними.

— Принцип дематеріалізації діяльності працівників. Зміст дематеріалізації визначається нарощуванням кількості виробничих операцій та комунікацій, що ґрунтуються на використанні інформаційних технологій. Водночас відповідно до ілюстрації передумов реалізації принципу дематеріалізації діяльності працівників (табл. 2), вони повинні мати доступ до таких інструментів, які мінімально необхідні для успішного виконання його робочої мети.

Можливі результати включають переважно: нарощування кількості виробничих операцій та комунікацій, що ґрунтуються на використанні інформаційних технологій. Перевагами від таких операцій є економія ресурсів.

— Принцип максимальної деталізації дематеріалізованих способів створення цінності підприємців. Це пов'язане з потребою орієнтації на максимальне різноманіття форм діяль-

Таблиця 2. Передумови реалізації принципу дематеріалізації діяльності працівників

Сфери дематеріалізації	Особливості дематеріалізації	Інструменти для успішного виконання робочої мети	
		Мета	Інструменти
Заміна маркетингу на е-маркетинг	Зміщення функції працівників щодо залучення і утримання клієнтів у Інтернет	Менеджмент	Google Docs , Podio , Trello
		Аналізу та аналітика	Google Analytics , SEM Rush , SimilarWeb)
		E-mail маркетинг	Mailchimp
		Просування продукту чи послуг	Соцмережі
Заміна R&D на R &D САП	Зміщення функції працівників щодо проектування і розробка продукту у цифрові системи	Автоматизація проектування виробу	MCAD (1) EDA або ECAD (2) AEC CAD або CAAD (3)
		Менеджмент	CALS
Заміна вхідної логістики е-закупівлі	Зміщення функції працівників щодо закупівель та продажів у Інтернет, віртуальна логістика	Закупівля й продаж товарів і послуг	Кишенькові пристрої типу мобільних телефонів і особисті цифрові помічники
Заміна вихідної логістики на e-commerce та m-commerce		Розміщення комерційних пропозицій, отримання відомостей від партнерів, постачальників	B2B платформи
		Купівлю фізичних речей чи товарів; і, одержування товару	B2C платформи (Amazon.com , Drugstore.com , Beyond.com .)
Заміна виробництва на виробництво CRM та контактне	Зміщення функцій контролю та організації виробничої діяльності у систему CRM	Контролю виготовлення товарів, зв'язок відповідальних із підрозділами	Корпоративний портал і CRM-система для підприємництва. Платформи для контактного виробництва

Джерело: сформовано на основі [1; 2; 9; 10].

ностей підприємців (конструктів), на які можна "розкласти" ланцюги здійснюваних ними послідовних дематеріалізованих процесів та дій, відповідно до їх спільності. Серед дематеріалізованих способів створення цінності підприємців: розвиток локального місця в Інтернеті, для прямих операцій купівлі-продажу; віддалений продаж з опцією постачання зі складу виробника; послуги збору лідів або їх контактної інформації; послуги на віртуальних площадках, у профільних групах соціальних мереж; забезпечення надійної обробки даних; вилучення доходу з монетизації блогу; створення платформ, робота на них; придбання тематичного трафіку для офферів та його монетизація та ін.

— Принцип прискорення циклів створення вартості. Інтегрований з цифровими технологіями ланцюг створення вартості, за всіма сферами дематеріалізації, прискорює процеси обробки потоків інформації для створення вартості. Закономірно можна: приймати обґрунтовані рішення; адаптувати пропозицію під конкретних клієнтів; прогнозувати поведінку клієнтів.

В Україні наявна трансформація сучасного підприємництва, яке швидко еволюціонує. Під впливом глобалізації економічних зв'язків, віртуалізації діяльності підприємців, стрімкої

деградації середовища, порушення екологічної рівноваги та поступового виснаження природних ресурсів, діяльність фізичних та юридичних осіб — підприємців України все більше зміщується у цифрове середовище та еволюціонує у ньому (змінюючи формат всіх господарських операцій).

Водночас зміст принципів сталого розвитку підприємництва в умовах цифрової трансформації потребує активізації розвитку цифрових інфраструктур, що актуалізує ряд системних проблем, серед яких [9, с. 13—16; 8]:

- 1) цифровізація процесів збору, опису, зберігання та обробка даних;
- 2) розвиток сфери Інтернету речей;
- 3) перехід від "аналогових систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до "цифрової" економіки.

Цифровізація процесів збору, опису, зберігання та обробки даних (через фіксовану інфраструктуру широкосмугового доступу до Інтернету; мобільну інфраструктуру зв'язку, широкосмугового доступу та інфраструктуру супутникового зв'язку).

Основна проблема пов'язана із тим, що дані стають активом, щодо якого наявні ризики кібербезпеки або можливої крадіжки даних. Це крадіжка фізичного носія, крадіжка при доступі до носія, віддалена крадіжка через мере-

Таблиця 3. Системні проблеми та переваги сталого розвитку підприємництва від цифровізації процесів збору, опису, зберігання та обробки даних в Україні

Елемент	Конкретизація проблеми	Можливості розв'язання проблем, згідно з проектом «Цифрова адженда України – 2020»			
		1	2	3	4
Системи збору та обробки даних	Відсутність правил, регламентів, стандартів збору та обробки даних	+	+	-	+
Класифікації, зберігання та використання даних	Відсутність стандартів класифікації, зберігання та використання даних (національний, регіональний, галузевий тощо рівень)			-	+
Системи захисту даних	Відсутність належного захисту інтелектуальної власності, попри процес адаптації вітчизняного законодавства до законодавства ЄС з 2016 р. (необхідне широке впровадження таких інструментів, як електронний підпис, цифрові марки, криптографічного перетворення матеріалів; веб депозитарії (для фіксування об'єктів інтелектуальності власності); обмеження функціональності та терміну користування			+	-
	Відсутність захищеного обміну ідентифікаційними даними (які обробляються в інформаційних системах державних та приватних установ, неузгодженість у виборі ідентифікаторів, верифікації ідентифікаційних даних)			+	-
Цифрові навички	Відсутність у громадян компетенцій роботи з даними, відповідної освіти, професій і т. д			+	+
Фахівці	Брак фахівців з кібербезпеки				

Джерело: сформовано на основі [2; 9; 10; 7].

жу, крадіжка із зовнішніх серверів. Згідно з щорічним звітом про кіберзлочинність (2019 р., Cybersecurity Ventures), атаки хакерів в усьому світі відбуваються кожні 14 секунд. За 2019

р. було вкрадено 14 млрд конфіденційних записів, заведено 2 млрд справ [3].

В Україні, не зважаючи на ратифікацію Конвенції про кіберзлочинність (2005 р.), найбільш частими є випадки незаконного проникнення в комп'ютери, комерційні системи чи мережі, втручання в їх роботу, використання довіреної інформації для власних цілей. Конкретизація системних проблем та переваг сталого розвитку підприємництва від цифровізації процесів збору, опису, зберігання та обробки даних у Україні здійснена у таблиці 3.

Зниження ризику кібербезпеки можливе не тільки на основі чітких правил, регламентів, стандартів збору та обробки даних, класифікації, зберігання та використання даних, захисту даних та розвитку цифрових навичок підприємців. Необхідні:

1) активізація співпраці за програмами та ініціативами, до яких приєдналася Україна, зокрема за e-CODEX "Інформаційний обмін в інтересах електронного правосуддя шляхом онлайн-обміну даними", e-Invoicing (про елект-

Таблиця 4. Системні проблеми та переваги сталого розвитку підприємництва від розвитку сфери Інтернету речей в Україні

Елемент	Конкретизація проблеми	Можливості розв'язання проблем, згідно проекту «Цифрова адженда України – 2020»					
		1	2	3	4	5	6
Активні користувачі	Необізнаність підприємців щодо переваг та цінності технології, відсутність потреби у користувачів					+	
Мережі Інтернету речей	Мережі для Інтернету речей діють у пілотному форматі. Запущені Vodafone (локальна NB-IoT-мережа, IoT-мережа), lifecell (IoT мережа), Київстар (IoT та NB-IoT)	+		+		+	+
	Цифровий розрив мереж		+	+		+	
Частотний діапазон	Лімітований спектр у частотному діапазоні, де повинен працювати стандарт мереж Інтернету речей		+				
Фахівці	Брак фахівців у цій сфері (фахівців, що проєктують, створюють, програмують мікроконтролери, тестують мережі IoT, фахівців з обробки даних та роботи з розумними пристроями)		+	+		+	

Джерело: сформовано на основі [9].

Таблиця 5. Системні проблеми та переваги сталого розвитку підприємництва від повноцінного функціонування до "цифрової" економіки в Україні

Елемент	Конкретизація проблеми	Можливості розв'язання проблем, згідно проекту «Цифрова адженда України – 2020»					
		1	2	3	4	5	6
Дата центри	Не розвиненість цифрових промислових систем	+	+	+	-	-	-
	Не розвиненість сервісної інфраструктури	+	+	-	+	-	-
	Відсутність будівництва нових дата-центрів. Це не рентабельно, а державна підтримка цієї сфери відсутня	-	-	-	+	-	-
Сегменти серверів та сервісів	Більшість компаній, що мають дата-центри є одночасно провайдером Інтернету та інших телекомунікаційних послуг	-	-	-	+	-	-
Спільне користування	Не розвиненість цифрових площадок «спільного користування»	-	-	-	+	+	+
Хмарні послуги	Відсутність вітчизняних постачальників «хмарних» послуг найвищого рівня безпеки (Tier 3,4 згідно з класифікацією Uptime Institute)						

Джерело: сформовано на основі [8; 9].

ронні рахунки та державні закупівлі), ЄС Interoperability Solutions for European Public Administrations 2 (щодо сумісності для державних адміністрацій, бізнесу та громадян), Single Digital Gateway;

2) розширення кількості програм, що готують фахівців у сфері кібербезпеки (зараз мають запрацювати такі програми у Львівській Політехніці та Львівському Державному Університеті безпеки життєдіяльності);

3) адаптація до вітчизняних умов підходу ЄС до розвитку "цифрових" навичок, "цифрової" грамотності, яка має бути визнана однією з ключових компетенцій для повноцінного життя;

4) застосування норм регламенту eIDAS імplementованого в Україні (після ухвалила ВРУ Закону України "Про електронні довірчі послуги" № 2155-VIII" 2017 р.);

5) приєднання до проекту Stork 2.0 (для запровадження транскордонної електронної ідентифікації та автентифікації та використання транскордонної платформи eID STORK 2.0).

Проблемним є розвиток сфери Інтернету речей, як специфічної обчислювальної мережі фізичних предметів із вбудованими технологіями міжпредметної взаємодії та взаємодії із зовнішнім середовищем на основі широкосмугового доступу до Інтернету 4G.

Основна проблема пов'язана із тим, що в Україні число активних користувачів, а також покриття мереж для Інтернету речей обмежені, що проілюстроване за змістом основних проблем та переваг сталого розвитку підприємництва від розвитку сфери Інтернету речей в Україні (табл. 4).

Проблемою є лімітований спектр у частотному діапазоні, де повинен працювати стандарт мереж Інтернету речей. Це не зважаючи на підписання меморандуму між Урядом України із чотирма провідними операторами мобільного зв'язку (Vodafone, Lifecell, Київстар та Інтертелеком на реорганізацію радіочастот у діапазоні 900 МГц. (2019 р.). Крім того повноцінні мережі Інтернету речей діють лише в пілотному форматі. Крім того, технологія Інтернету речей є новою для України, у зв'язку з цим наявний брак фахівців у цій сфері.

Перехід від "аналогових систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до "цифрової" економіки, що мають призвести до розвитку унікальних систем і процесів, що мають сприяти деталізації дематеріалізованих способів створення цінності підприємств (кібервиробництв, кіберсистем та кібермашин) та дематеріалізації діяльності працівників (наприклад Uber, Airbnb, цифровий банкінг і т. п.). Конкретизація системних проблем та переваг сталого розвитку підприємництва від повноцінного функціонування до "цифрової" економіки в Україні представлена у таблиці 5.

Основна проблема пов'язана із тим, що в Україні відсутні розвинені цифрові системи та інфраструктури необхідні для повноцінного функціонування "цифрової" економіки та формування переваг сталого розвитку підприємництва. Це пов'язане з тим, що вітчизняні дата-центри, що розв'язують проблеми швидкісної обробки та масштабування даних сконцентровані переважно на послугах колокейшн (що передбачають розміщення обладнання клієнта

у дата-центрі з високою пропускнуою спроможністю) та обслуговуванні власних потреб. При цьому на вітчизняному ринку тільки 2-а два великих гравців — BeMobile і De Novo, та 10 малих і середніх, що належать компаніям "Адамант", "Воля", "Дата груп", "Дзвін", Wnet, Імена.UA ("Інтернет Інвест"), "Укртелеком", "Білайн", Newtelco Ukraine, LukuNet, "Комстар-Україна". Більшість наявних дата-центрів побудовані без використання новітніх технологій що орієнтовані на турботу про навколишнє середовище. Будувати екологічні та надійні (рівня безпеки Tier 3,4) дата-центри не рентабельно (оскільки середня заповнюваність досягає 60%) та потребує значних вкладень (мінімальний обсяг інвестицій близько \$ 5 млн). Наприклад, у першій черзі дата-центру (що функціонує 10,5 р.) — 220 стійок, вони заповнені на 80%. У другій черзі (що функціонує з 2017 р.) 2920 стійок, які заповнені на 65% (клієнти оплатили розміщення в 1820 стійках, а порожніми є 1100). При цьому державна підтримка цієї сфери практично відсутня. Наразі такими проєктами є екотехнопарк у Новій Каховці Херсонської області, що підтримуватиме 3D-рендеринг, блокчейн і майнінг криптовалют (підтриманий Міністерством цифрової трансформації України і міжнародним технологічним холдингом ТЕСНІА (наразі підписано меморандум про співпрацю) та проєкт компанії H2 для блокчейну (підписано меморандум з НАЕК Енергоатом при Запорізькій АЕС з обсягом інвестицій \$ 700 млн).

Більшість компаній, що мають дата-центри (крім Newtelco Ukraine) є одночасно провайдерами Інтернету та інших телекомунікаційних послуг, що створює проблеми у цілих сегментах серверів. Характерним прикладом є вихід з ладу частини українських сайтів у 2012 р. (у тому числі — EX.UA, Autocenter.ua, All.biz і ряд інших сервісів) у зв'язку із несправностями дата-центру компанії "Воля". Крім того, послуги наявних дата-центрів зосереджені на обслуговуванні власних потреб та не спрямовані на функціональність цифрових площадок "спільного користування" (серед яких хмарні сервіси, цифрові інвестиційні площадки). Закономірно основними постачальниками таких послуг в Україні — іноземні провайдери (Amazon Web Services, Microsoft Azure, Tet). На вітчизняному ринку працюють локальні оператори: De Novo, GigaCloud, UCloud, "Парковий", VoliaCloud, Tucha, але вони не підтримують рівня безпеки Tier 3,4 (згідно з класифікацією Uptime Institute).

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Потреба виділення загальних принципів сталого розвитку підприємництва пов'язана із необхідністю формування положень, які задають базову модель ланцюга створення вартості в умовах цифрової трансформації. Серед таких принципів виділені: принцип персоналізованої взаємодії; принцип оптимального використання обмежених ресурсів; принцип взаємозалежності; принцип економічного зростання; принцип онбордингу підприємців; принцип омніканальної взаємодії. Дія окреслених вихідних положень продукує трансформації у технологічних зв'язках всередині ланцюжка цінностей, що перебуває в процесі цифровізації, зокрема внутрішні, характер зв'язків з постачальниками, споживачами; зв'язки щодо виробництва, обігу, виконання допоміжних функцій.

Потреба виділення приватних принципів сталого розвитку підприємництва пов'язана з особливостями цифрового ланцюга створення вартості, які мають локальний характер прояву конкурентної переваги, щодо видів діяльності. Серед таких принципів нами виділено: принцип віртуалізації фізичних еквівалентів продуктів і послуг у межах стандартних форм цінності; принцип дематеріалізації діяльності працівників; принцип прискорення всіх циклів створення вартості; принцип максимальної деталізації дематеріалізованих способів створення цінності підприємців. Дія окреслених вихідних положень продукує підвищення унікальності характеристик підприємця, що вигідно відрізняють його від підприємців із нецифровим ланцюгом створення вартості.

Зміст принципів сталого розвитку підприємництва, в умовах цифрової трансформації, потребує активізації розвитку цифрових інфраструктур. Однак це актуалізує ряд системних проблем, серед яких: цифровізація процесів збору, опису, зберігання та обробка даних; розвиток сфери Інтернету речей; перехід від "аналогових систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до "цифрової" економіки.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Розв'язання проблем та застосування принципів сталого розвитку підприємництва в умовах цифрової трансформації в Україні може стати основою для переорієнтування національної системи управління процесами підприємництва на сталій розвиток. Однак для визначення змісту таких регульованих процесів необхідна математична оцінка форм і векторів,

що визначать кінцевий прояв еволюціонування та сприятиме визначенню напрямів мінімізації шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби та рівнів ведення більш відповідальної господарської діяльності підприємців (мапінгу перорієнтування).

Література:

1. Демків Я.В. Формування споживчої вартості високотехнологічних товарів / Я.В. Демків // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2008. № 623. — С. 68—73.
2. Експортна стратегія для сектору інформаційних технологій, 2019—2023. Дослідження Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, 2019. — 98 с.
3. Коваленко І.А. Актуальні проблеми захисту й охорони прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет в умовах глобалізації суспільства та сучасних технологій / І.А. Коваленко // Вчені записки ТНУ ім. Вернадського, 2018. — № 3. — С. 52—54.
4. Літавський Т. Захист ІВ у мережі Інтернет: як це теоретично має працювати? / Т. Літавський // Захист ІВ / Авторське право, 2020. — № 12 (718). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/zahist-iv-u-merezhi-internet-yak-ce-teoretichno-mae-pracyuvati.html>
5. Мостенська Т.А. Роль ланцюга створення цінності у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств / Т.А. Мостенська, О.В. Тур // Вісник Черкаського університету. 2018. — № 4. — С. 75—84.
6. На шляху до цифрового суспільства: як Україні не втратити час URL: <http://cpis.org.ua/na-shlyahu-do-cifrovogo-suspilstva-yak-ukra%D1%97ni-ne-vtratiti-chas/>
7. Україна 2030Е — Країна з розвинутою цифровою економікою / Інститут майбутнього. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>
8. Черников А. Утечки данных 2019: статистика, тенденции кибербезопасности и меры по снижению рисков взлома / А. Черников. URL: <https://vc.ru/services/103616-utechki-dannyh-2019-statistika-tendencii-kiberbezopasnosti-i-mery-po-snizheniyu-riskov-vzloma>
9. Josh Kaufman. The Personal MBA: A World-Class Business Education in a Single Volume, Portfolio Penguin, 2012. — 464 p.
10. Taylor Hatmaker. Virtual Goods: the next big business model URL: <https://techcrunch.com/2007/06/20/virtual-goods-the-next-big-business-model/>

2007/06/20/virtual-goods-the-next-big-business-model/

References:

1. Demkiv, Ya.V. (2008), "Formation of consumer value of high-tech goods", Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika", vol. 623, pp. 68—73
 2. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), Eksportna stratehiia dla sektoru informatsijnykh tekhnolohij, 2019—2023 [Export strategy for the information technology sector, 2019—2023], Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
 3. Kovalenko, I.A. (2018), "Actual problems of protection and protection of intellectual property rights on the Internet in the context of globalization of society and modern technologies", Vcheni zapysky TNU im. Vernads'koho, vol. 3, pp. 52—54.
 4. Litavs'kyj, T. (2020), "IP protection on the Internet: how should it theoretically work?", Avtors'ke pravo, vol. 12(718), available at: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/zahist-iv-u-merezhi-internet-yak-ce-teoretichno-mae-pracyuvati.html> (Accessed 30 Nov 2020).
 5. Mostens'ka, T.L. and Tur, O.V. (2018), "The role of the value chain in ensuring the competitiveness of enterprises", Visnyk Cherkas'koho universytetu, vol. 4, pp. 75—84.
 6. Dzhun, A. (2019), "Moving towards a digital society: how Ukraine should not to lose a chance", available at: <http://cpis.org.ua/na-shlyahu-do-cifrovogo-suspilstva-yak-ukra%D1%97ni-ne-vtratiti-chas/> (Accessed 30 Nov 2020).
 7. Institute of the Future (2020), "Ukraine 2030E — a country with a developed digital economy", available at: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (Accessed 30 Nov 2020).
 8. Chernykov, A. (2020), "Data breaches 2019: statistics, cybersecurity trends and measures to reduce the risk of hacking", available at: <https://vc.ru/services/103616-utechki-dannyh-2019-statistika-tendencii-kiberbezopasnosti-i-mery-po-snizheniyu-riskov-vzloma> (Accessed 30 Nov 2020).
 9. Kaufman, J. (2012), The Personal MBA: A World-Class Business Education in a Single Volume, Portfolio Penguin, London, UK.
 10. Hatmaker, T. (2007), "Virtual Goods: the next big business model", available at: <https://techcrunch.com/2007/06/20/virtual-goods-the-next-big-business-model/> (Accessed 30 Nov 2020).
- Стаття надійшла до редакції 11.12.2020 р.

УДК 330.142; 330.14.014

Т. В. Коломієць,

асистент кафедри економіки, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

ORCID ID: 0000-0001-5241-4107

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.65

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ДЛЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Т. Kolomiets,

Assistant of the Department of Economics, Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia

INTERRELATION BETWEEN THE DEVELOPMENT OF MATERIAL AND TECHNICAL BASE AND INTELLECTUAL CAPITAL FOR INNOVATIVE ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Мета статті — обґрунтувати необхідність подальшого розвитку аграрного сектору на засадах інноваційності та встановити взаємозв'язок між розвитком матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу для інноваційної діяльності аграрних підприємств.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичні методи пізнання процесів і явищ, монографічний метод (аналіз проведених досліджень щодо питань інновацій у сільському господарстві, визначення факторів, що підсилюють та стимулюють інновації у сільському господарстві), порівняння (зіставлення різних підходів до класифікації інновацій в агросекторі), аналізу (дослідження динаміки обсягу та питомої ваги капітальних інвестицій у сільське господарство, визначення структури і динаміки руху основних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах), абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У статті розглядаються питання визначення сутності та необхідності впровадження інновацій в аграрному секторі. Виділено основні фактори, що сприяють стимулюванню інновацій у сільському господарстві. Розглянуто основні підходи до класифікації інновацій в аграрному секторі. Охарактеризовано сучасний стан технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств, що наразі наближається до критичної межі. Проведено аналіз, який свідчить про тенденцію їх скорочення впродовж останніх років. Державні інвестиції в науково-дослідні роботи в сільському господарстві розглядаються як важливий політичний важіль для підтримки довгострокового зростання продуктивності праці в цьому секторі. Підкреслено наявність взаємозв'язку між темпом росту доходу підприємств, віддачею від інтелектуального капіталу та інвестиціями в основний капітал.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо інноваційної діяльності аграрних підприємств. Встановлено, що інноваційна діяльність на підприємстві неможлива без сформованого та накопиченого інтелектуального капіталу як певного базису, що дозволяє здійснювати постійний процес пошуку, адаптації та імплементації в господарську практику досягнень науки.

Практична значущість. Визначено основні напрями інноваційного розвитку аграрних підприємств через призму необхідності формування та систематичного накопичення інтелектуального капіталу підприємства як фундаментальної основи проведення інноваційної діяльності підприємства аграрного сектору економіки та підвищення його конкурентоспроможності.

The purpose of the article is to establish the need for further development of the agricultural sector on the basis of innovation and to establish the relationship between the development of material and technical base and intellectual capital for innovation of agricultural enterprises.

Research methodology. The research used dialectical methods of cognition of processes and phenomena, monographic method (analysis of research on innovation in agriculture, identification of factors that enhance and stimulate innovation in agriculture), comparison (comparison of different approaches to the classification of innovation in the agricultural sector), analysis (study of the dynamics of the volume and share of capital investment in agriculture, determining the structure and dynamics of the main types of equipment in agricultural enterprises), abstract-logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions).

Research results. The article considers the issues of defining the essence and necessity of innovations in the agricultural sector. The main factors contributing to the stimulation of innovations in agriculture are highlighted. The main approaches to the classification of innovations in the agricultural sector are considered. The current state of technical support of agricultural enterprises, which is currently approaching the critical limit, is described. The analysis is conducted, which

indicates a tendency to reduce them in recent years. Public investment in agricultural research is seen as an important political lever to support long-term productivity growth in the sector. The relationship between the growth rate of corporate income, return on intellectual capital and investment in fixed capital is emphasized.

Elements of scientific novelty. Theoretical provisions on innovation activity of agricultural enterprises have been further developed. It is established that innovative activity at the enterprise is impossible without the formed and accumulated intellectual capital as a certain basis, which allows to carry out a constant process of search, adaptation and implementation in economic practice of scientific achievements.

Practical significance. The main directions of innovative development of agricultural enterprises through the prism of the need to form and systematically accumulate intellectual capital of the enterprise as a fundamental basis for innovative activities of the agricultural sector and increase its competitiveness.

Ключові слова: інновації, економічний розвиток, сільськогосподарський сектор, НДДКР, інноваційний розвиток підприємства, державні інвестиції, класифікація інновацій, інтелектуальний капітал, матеріально-технічне забезпечення.

Key words: innovations, economic development, agricultural sector, R & D, innovative development of the enterprise, public investment, classification of innovations, intellectual capital, material and technical resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний тип зростання економічно розвинених країн характеризується активним впровадженням у більшості ключових сфер діяльності основних засад економіки знань, в якій питома частка ВВП формується такими видами діяльності, що пов'язані зі створенням, акумулюванням, передачею, поширенням, використанням і збереженням інформації та знань. Така парадигма економічного розвитку ставить перед українськими підприємствами нові завдання та виклики. Ці завдання вимагають науково обгрунтованих рішень, тому виникає потреба у формуванні та ефективному впровадженні адекватних сучасним реаліям стратегій розвитку інновацій підприємств, що є "критичною" умовою підвищення конкурентоспроможності продукції та сталого розвитку підприємств.

Інновації в сільському господарстві відбуваються у відповідь на вимоги підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору, враховуючи посилення соціального та політичного тиску на боротьбу з наслідками кліматичних змін та забезпечення харчової безпеки. Завдяки інноваціям у сільському господарстві відбувається пошук нових рішень для підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання в цій галузі, а також для забезпечення сталого розвитку сільського господарства загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вивчення інноваційної активності, умов організації та управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств висвітлено в дослідженнях провідних вітчизняних вчених, а

саме В.Г. Андрійчук, А.П. Гайдуцький, О.І. Даций, А.В. Дейнеко, Г.М. Калетнік, М.Ф. Кропивко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.І. Яновська та інші. Однак досі не вивченою вважається проблема встановлення взаємозв'язку розвитку матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу для інноваційної діяльності аграрних підприємств за допомогою теоретичного апарату та емпіричних досліджень.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження є обгрунтування необхідності подальшого розвитку аграрного сектору на засадах інноваційності та встановлення взаємозв'язку між розвитком матеріально-технічної бази та інтелектуального капіталу для забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для сільськогосподарського підприємства інновації — це не такий вже й неосяжний обрій, а швидше за все умова забезпечення конкурентоздатності — в сучасних умовах господарювання. Інноваційний процес для агропідприємства — це постійний процес пошуку, адаптації та імплементації в господарську практику результатів досліджень і розробок у вигляді нових сортів рослин, порід і видів тварин і кросів птиці, нових або поліпшених продуктів харчування, матеріалів, нових технологій у рослинництві, тваринництві та переробній промисловості, нових добрив та засобів захисту рослин і тварин, нових методів профілактики та лікування тварин і птиці, нових форм організації та управління різними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, що дозволяють

підвищити ефективність виробництва. Іншими словами, сутність інноваційної діяльності зводиться до використання і комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок, випуску на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг, і, як наслідок, — формування стійких конкурентних переваг підприємства і отримання додаткового прибутку.

Для підвищення ефективності функціонування підприємства стратегія його інноваційної діяльності повинна передбачати:

1) організацію взаємодії внутрішніх і зовнішніх елементів системи розвитку підприємства, що дозволяє здійснювати аналіз ринку нововведень, відбір проєктів з числа альтернатив і взаємна зацікавленість між реципієнтом інновацій та організацією-розробником;

2) найбільш повне і своєчасне задоволення потреб ринку;

3) підвищення конкурентоспроможності підприємства за показниками якості продукції та ефективності виробництва, досягнення балансу між стабільністю (використання традиційних технологій) і зусиллями щодо впровадження нової технології.

На практиці найбільш застосовуваними напрямками інноваційного розвитку є [1, с. 37]:

— впровадження енергозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергоресурсів;

— впровадження безвідходних та маловідходних технологій;

— впровадження комплексних інформаційних технологій;

— використання принципово нових матеріалів та ресурсів;

— розробка і впровадження наукоємних технологій;

— підготовка висококваліфікованих кадрів;

— проведення якісних змін капіталу та фінансової структури підприємства;

— впровадження нової організації праці та виробництва;

— створення систем науково-технологічного, інформаційного, кадрового, маркетингового забезпечення інноваційного розвитку;

Таблиця 1. Фактори, що підсилюють та стимулюють інновації у сільському господарстві

1. Харчова безпека з орієнтацією на енергоефективність	Населення світу може зрости майже до 10,5 мільярдів до 2100 року. Тому попит на їжу, ймовірно, збільшиться навіть більше, ніж передбачає зростання населення. Необхідне поліпшення ефективності використання ресурсів, для того, щоб відігравати певну роль у відкритій глобальній системі торгівлі. Наявність у деяких країнах високого відсотку родючих сільськогосподарських ґрунтів, винятковий рівень ноу-хау, достатня доступність води та привабливий клімат
2. Зміна клімату, що впливає на наявність води, використання енергії та тваринництво	Підвищення температури та зміна погодних умов можуть спричинити повені, посуху та хвороби, і все це впливає на виробництво продуктів харчування та безпеку харчових продуктів. Вони також призводять до ризиків, пов'язаних з отримання доходів фермерів
3. Екологічний вплив необхідно зменшувати за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів у циркулярній економіці	Аграрний сектор та продовольчі системи також стикаються з основними проблемами, пов'язаними з навколишнім середовищем та біорізноманіттям. Хімічна революція 20 століття призвела до створення сільськогосподарської системи, яка, по суті, базується на великих витратах викопної енергії, синтетичних добрив, пестицидів та антибіотиків. Інтенсивне використання ґрунтів та монокультур без належного управління ґрунтами призводить до таких проблем, як виснаження органічної речовини та ґрунтової біоти, надмірне ущільнення, спричинене важкими механізмами, ерозія та поширення певних бактерій, грибів та бур'янів. Потрібно приділити більше уваги питанням, пов'язаним з біорізноманіттям, ландшафтом та природокористуванням
4. Здоровий спосіб життя, що вимагає здорового харчування та зеленого середовища	Більшість хронічних захворювань, я-от: діабет 2 типу, серцево-судинні захворювання, певні типи раку та ожиріння, пов'язані з прийомом їжі та способом життя. Багато споживачів в ЄС їдять більше м'яса, ніж рекомендується, і не їдять достатньо фруктів та овочів. Ці виклики не є прямим результатом проблем, створених сільським господарством, але агросектор може бути частиною їх вирішення. Сільське господарство у містах та околицях може сприяти створенню здорового навколишнього середовища та способу життя. Цифрові інновації в харчових продуктах (включаючи розведення сільськогосподарських культур та персоналізоване харчування) можуть зробити здоровий раціон доступнішим
5. Сільські райони стикаються з різними проблемами	Сучасні тенденції демографії, урбанізації та збільшення розмірів агропідприємств призводять до зменшення населення в сільській місцевості. Крім того, в сільських регіонах населення згущується в у великих поселеннях. Це призводить до питань щодо життєвоважливої інфраструктури (наприклад, широкосмугового зв'язку для точного землеробства та електроенергії для машин майбутнього). Це також надає можливості переорієнтувати регіональні стратегії на біоекономіку, виробництво енергії та збереження біорізноманіття

Джерело: [5].

— впровадження прогресивних систем управління.

Як слушно зауважив Тоффлер Е., "жодна з проблем, з якими стикається американський бізнес, не є більш важливою і менш вивченою, ніж проблема нововведень" [2]. Враховуючи той факт, що аграрний сектор наразі забезпечує стійкість вітчизняної економічної системи, вивчення можливостей та перспектив інноваційної діяльності в галузі є одним з нагальних питань.

Згідно з дослідженням, проведеним А. Бугарою [3], існує три основні напрями інновацій на сільськогосподарських підприємствах:

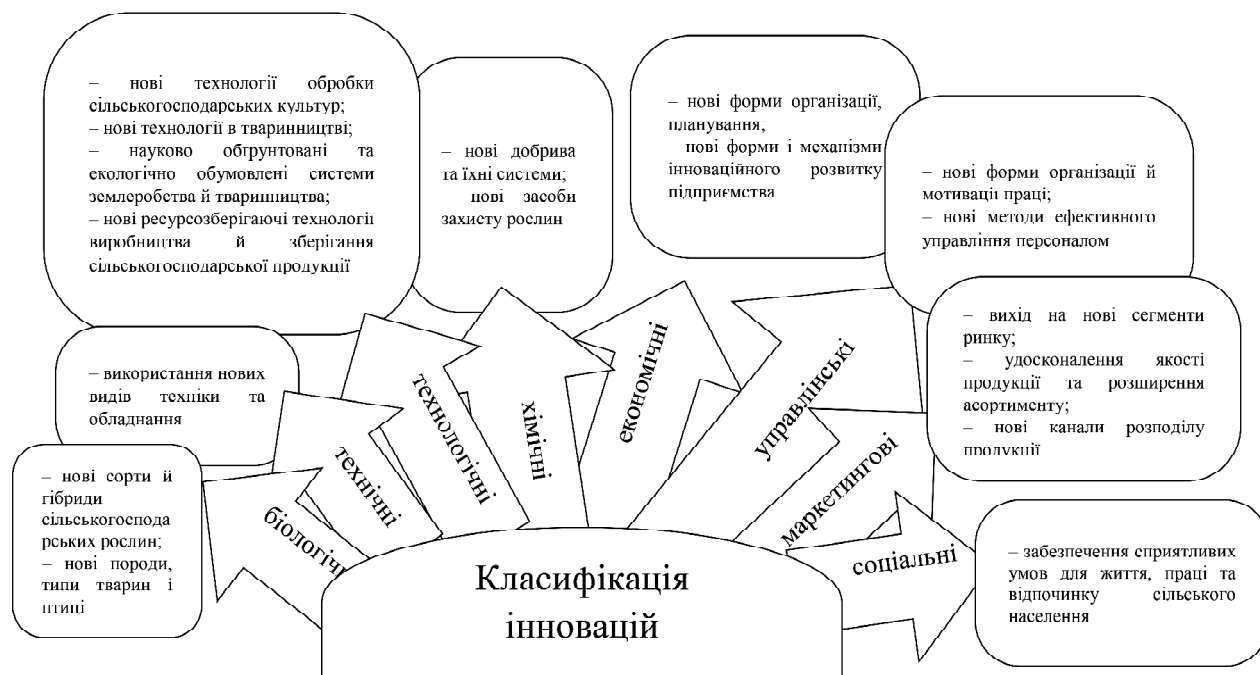

Рис. 1. Класифікація інновацій за предметом та сферою застосування в агросекторі

Джерело: побудовано на основі [6].

1) інновації за людським фактором — навчання висококваліфікованих людей для використання нових машин, обладнання та технологій;

2) інновація біологічного фактора — розробка та освоєння інновацій, що впливають на родючість земель, підвищення продуктивності тварин та врожайність нових та наявних культур.

3) інновації техногенного фактора — спрямовані на вдосконалення технологічного та технологічного потенціалу сільськогосподарського підприємства.

На думку Грідіна О.В. [4], інноваційні технології в аграрному бізнесі можуть бути зумовлені шляхом розвитку компонентів внутрішнього середовища та наявного ресурсного потенціалу. До переліку інноваційних технологій, що можуть бути впроваджені у сільськогосподарських підприємствах входять:

— впровадження нових агротехнологій у рослинництві;

— передові технології застосування продуктивних порід худоби або нових сортів культур, які є більш продуктивними і більш стійкими до хвороб і несприятливих кліматичних проявів;

— використання біотехнологій, що дозволяють одержувати нові, більш корисні та значно якісніші продукти;

— використання нових технологій вирощування, переробки та зберігання сировини;

— застосування нових методів сільськогосподарської діяльності, спрямованих на поліпшення економічних, соціальних, організаційних, технологічних або екологічних показників агробізнесу;

— енергозберігаючі технології, екологічні інновації, які відповідно дозволяють підвищити продуктивність, ефективність, мінімізувати витрати і забезпечити безпеку навколишнього середовища.

Дослідження Філіппа Могена, президента Національного інституту агрономічних досліджень (Франція) та Луїзи О. Фреско, президента Університету і досліджень Вагенінгена (Нідерланди) [5], показують основні глобальні причини, що стимулюють сільськогосподарські інновації (таблиця 1).

Погоджуємося з О. Донець щодо класифікації інновацій за предметом і сферою застосування в сільському господарстві (рис. 1).

Основними напрямками використання інноваційних технологій у рослинництві є селекція, генна інженерія, органічне землеробство, мікрозрошення, IT і нанотехнології; у галузі тваринництва — біотехнології, племінна робота, системи годівлі, техніко-технологічне забезпечення, ресурсозберігаючі технології.

Однак практичні реалії вітчизняного агросектору показують різке зниження показників інноваційної активності, збільшення тенденції зниження творчої діяльності підприємств у сфері нових технологій і нових видів продукції.

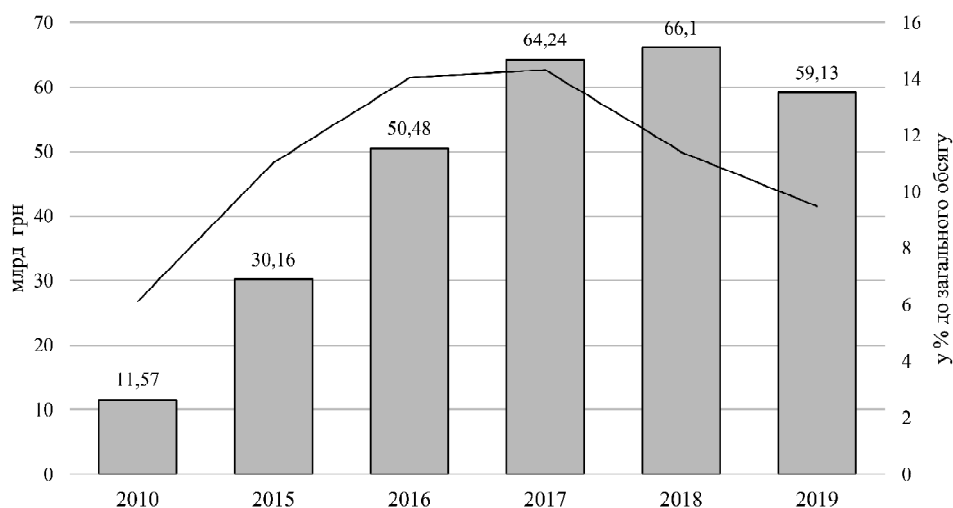

Рис. 2. Динаміка обсягу та питомої ваги капітальних інвестицій у сільське господарство, млрд грн

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної статистичної служби України.

Інноваційною діяльністю займається незначна кількість аграрних підприємств, переважна ж більшість із них взагалі в короткостроковій перспективі не ставлять перед собою таких завдань, посилаючись на нездоланні, в сучасних умовах, складності пошуку фінансування.

Низький рівень інноваційного розвитку і техніко-технологічної оснащеності промисловості України обумовлює зниження ефективності виробництва, екстенсивний економічний розвиток, за якого приріст ВВП досягають в основному за рахунок кількісного збільшення факторів виробництва (тобто ресурсів) за майже незмінної технологічної бази.

Протягом 2010—2018 рр. обсяг капітальних інвестицій в сільське господарство показував тенденцію до зростання: з 11,57 млрд грн у 2010 році до 66,1 млрд грн у 2018 році. Однак за підсумками 2019 року їх обсяг знизився до менш ніж 60 млрд грн (див. рис. 2). Одними з найбільш вагомих причин інвестиційного спаду були несприятлива аграрна політика, скорочення бюджетної підтримки товаровиробників, звуження можливостей залучення інвестицій і неприйнятні для потенційних вкладників капіталу ризики інвестування. У структурі капітальних інвестицій за видами економічної діяльності питома вага вкладень в агросектор варіювалася в межах 6,1—14,3% протягом 2010—2017 рр., тоді як починаючи з 2018 року частка таких інвестицій почала зменшуватися і наприкінці 2019 року сягнула 9,5%. — Розглянувши джерела фінансування капітальних інвестицій, стає зрозуміло, що найбільше зацікавлені в цьому безпосередні власники бізнесу.

Понад 90,8% усіх інвестицій — це власні кошти підприємств та організацій, 8,5% кредити банків та позики. Частка держави становить 0,43%.

Важливим є те, що сучасний стан технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств наблизився до критичної межі, оскільки 85—90 % технічних засобів, що залишилися, відпрацювали свій нормативний ресурс. Через зношеність і технічну несправність до 25 % сільськогосподарської техніки не використовується. У цілому аграрії забезпечені засобами механізації на 50—60 % від технологічної потреби. У результаті зменшення кількості техніки та зниження рівня її технічної готовності призвели до зростання навантаження на технічні засоби у 1,5—2 рази, що значно подовжує строки виконання агротехнічних робіт та зумовлює втрати врожаю [7, с. 82].

Аналіз фактичної структури і динаміки руху наявних основних видів техніки у сільськогосподарських підприємствах України свідчить про тенденцію їх скорочення впродовж останніх років (табл. 2) як через відсутність достатнього фінансового ресурсу для оновлення, так і через чималу частку використання засобів застарілих моделей зі значним фізичним і моральним зношенням.

Інноваційний розвиток аграрної сфери неможливий без достатнього фінансового забезпечення. Державні інвестиції в НДДКР є важливим важелем політики для підтримки довгострокового зростання продуктивності праці в цьому секторі. У більшості країн з високим рівнем доходу сільське господарство забезпе-

**Таблиця 2. Динаміка наявності основних видів
сільськогосподарської техніки в сільськогосподарських
підприємствах у 2010–2019 рр., шт**

	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2019 р. до 2010 р., %
Трактори	151287	127852	132686	129272	128727	130529	-13,72
Вантажні та вантажно- пасажирські автомобілі	104307	83567	85417	81158	78054	78678	-24,57
Причепи та напівпричепи	86748	66570	67928	65239	63220	64800	-25,30
Плуги	49758	47336	49306	49072	49900	51447	3,39
Культиватори	72998	69474	71659	70100	70505	71633	-1,87
Борони	238160	193950	192029	181386	161132	160004	-32,82
Машини посівні та для садіння	75888	69322	71290	70343	68950	70536	-7,05
Машини для захисту сільськогосподарських культур	15107	18739	20227	20727	22220	23487	55,47
Комбайни і машини, в т.ч.							
зернозбиральні	32750	26735	27366	26801	26287	26524	-19,01
кукурудзозбиральні	2548	1634	1534	1523	1496	1477	-42,03

Джерело: сформовано автором на основі даних Державної статистичної служби України.

чує більший відсоток державних витрат на дослідження, ніж частка сільського господарства в економіці, як на національному, так і на сукупному рівнях. Економічні дослідження виявляють, що інвестиції, здійснені в сільськогосподарські НДДКР та застосування промислових ресурсів у сільському господарстві, були головними факторами успішного переходу від залежного від ресурсів до зростання сільськогосподарського виробництва у другій половині 20 ст. Державні інвестиції у сільськогосподарські НДДКР, поряд із поширенням технологій з інших країн та приватного сектору, є важливими джерелами нових технологій, що сприяють зростанню сільськогосподарських інновацій. Освіта фермерів, лібералізована торгівля та зміни в сільськогосподарській структурі також сприяють підвищенню ефективності та продуктивності сільського господарства [8].

Зрозуміло, що будь-яка інновація складається з матеріальної основи та інформаційної складової. Процес застосування нового сорту, техніки чи технології потребує людського інтелектуального ресурсу, без якого неможлива ефективна імплементація новацій. Для багатьох підприємств відсутність сформованого інтелектуального ресурсу стає перешкодою для ведення інноваційної діяльності.

Для підприємця, що вкладає в бізнес свій час, сили й інвестиції, інтелектуальний капітал набуває життєво важливого значення. Підприємство, що не користується знаннями свого персоналу, не зацікавлене в успіху і інноваціях. Одна з причин, чому підприємці не використовують інтелектуальний капітал, полягає в тому, що вони не бачать віддачі від застосування розумової енергії у вигляді прибутку на

вкладений капітал. Особливістю цього виду капіталу є часовий лаг між інвестиціями в нього і віддачею, однак при цьому варто зауважити, що можливий позитивний ефект від інвестицій в інтелектуальний капітал має синергетичний ефект.

Дослідження науковців [9] вказують на взаємозв'язок між темпом росту виручки і віддачею від інтелектуального капіталу, а також інвестиціями в основний капітал. При цьому розмір підприємства і галузь не мають статистично значимого впливу на залежну змінну. Результати, отриманими в [10] у 1980-х роках, казують на те, що частка матеріальних активів

становила близько 62% від ринкової капіталізації компаній в межах розвинутих ринків. Однак на початку 2000-х років їх частка впала до 16%. За даними Світового банку наразі лише 16% економічного зростання обумовлені розвитком фізичного капіталу, 20% природним капіталом, решта 64% пов'язані з людським капіталом, реалізованим у вигляді інновацій. В епоху інформаційної економіки до 40% валового національного продукту розвинених країн отримують у результаті застосування ефективної системи нововведень.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене, можна резюмувати таке:

— вітчизняний аграрний сектор, маючи значний ресурсний потенціал, використовує здебільшого матеріальні ресурси для розвитку. Іншими словами, екстенсивний тип розвитку сільського господарства України унеможливає подальший його розвиток на засадах інноваційності та сталості. Це в свою чергу знижує конкурентоспроможність підприємств в умовах інформаційної економіки;

— матеріально-технічна база галузі потребує значного оновлення, що є вкрай важливо для подальшого її розвитку. Сільгоспвиробники віддають перевагу закордонній техніці, врахувавши співвідношення "ціна-якість". Однак значний диспаритет цін на готову продукцію та вартість придбання нової техніки стає значною перешкодою для оновлення технічного парку підприємства;

— в умовах пандемії агросектор може стати "рятивним колом" для економіки України, зважаючи на існуючий потенціал виробницт-

ва для забезпечення не лише вітчизняної продовольчої безпеки, а й закордоном. Якщо при цьому впроваджувати у виробництво результати досягнень науки, то галузь сільського господарства може стати "економічним оазисом", що формує стабільний дохід для бенефіціарів;

— існування широкого спектру напрямів інноваційної діяльності в сільському господарстві дозволяє підприємцям обрати найбільш оптимальний в залежності від сфери діяльності підприємства. Однак значна кількість підприємців користується традиційною системою формування доходу в галузі, не застосовуючи жодних новацій, і тим самим втрачаючи можливість отримання додаткового прибутку;

— інноваційна діяльність на підприємстві неможлива без сформованого та накопиченого інтелектуального капіталу як певного базису, що дозволяє здійснювати постійний процес пошуку, адаптації та імплементації в господарську практику результатів наукових досліджень.

Література:

1. Інноваційний розвиток підприємства: навчальний посібник / За ред. П. П. Микитюка. — Тернопіль: ПП "Принтер Інформ", 2015. 224 с.

2. Тоффлер Э. Изменяющаяся структура бизнеса. США — экономика, политика, идеология. 1993. № 2 (278). — С. 53.

3. Грідін О.В. Інноваційний розвиток аграрних підприємств-виробників зерна: дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Грідін О.В. Сум. нац. аграр. ун-т. Суми, 2019.

4. Бугара А.Н. Инновационная деятельность в сельском хозяйстве. Агропродовольственная экономика. 2016. № 9. С. 17—22.

5. Mauguin, P. (2018). EU Agriculture and Innovation: What Role for The Cap? EU Agriculture and innovation: What role for the CAP?, INRA and WUR, 32 p.

6. Донець О. Інновація та її особливості в аграрному секторі економіки України. Економічний аналіз. 2013. Т. 12 (1). С. 92—97. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_12\(1\)_19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2013_12(1)_19)

7. Шлапак М.А. Розвиток асоціаційних форм використання сільськогосподарської техніки: дис.... канд. екон. наук: 08.00.04 / Шлапак Максим Анатолійович; Житомир. нац. агрокол. ун-т. — Житомир, 2019.

8. Pardey P.G., Alston J.M., Chan-Kang C. Public agricultural R&D over the past half century: an emerging new world order, Agricultural Economics. 2013. Vol. 44 (1). 103—113.

9. Быкова А.А., Молодчик М.А. Влияние интеллектуального капитала на результаты деятельности компании // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 8: Менеджмент. 2011. № 1. С. 27—55.

10. Molnar M.J. Executive Views on Intangible Assets: Insights from the Accenture (EIU Survey Research Note no 1 "Intangible Assets and Future Value"), 2004, London/Dublin: Economist Intelligence Unit/Accenture.

References:

1. Mikityuk, P. (2015), Innovative development of the enterprise. Textbook. Ternopil: PE "Printer Inform", 224 p.

2. Toffler, E. (1993), "Changing business structure". USA-economics, politics, ideology, vol. 2 (278). P. 53.

3. Hridin, O. V. (2019), "Innovative development of agricultural enterprises producers of grain". Abstract of PhD. Dissertation, Economics and Management of Enterprises, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture of Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

4. Bugara, A.N. (2016), Innovative activity in agriculture. Agri-food economy, vol. 9, 17—22.

5. Mauguin, P. (2018), "EU Agriculture and Innovation: What Role for The Cap? EU Agriculture and innovation: What role for the CAP?", INRA and WUR, 32 p.

6. Donets, O. (2013), "The essence of economical category "innovation" and its characteristics in the agricultural sector of economy of Ukraine". Economic analysis. vol. 12, 92—97.

7. Shlapak, M. A. (2018). "Development of associative forms of agricultural machinery use". Abstract of PhD. Dissertation, Economics and Management of Enterprises, Zhytomyr National Agroecological University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Zhytomyr, Ukraine.

8. Pardey, P.G. Alston, J.M. and Chan-Kang, C. (2013), "Public agricultural R&D over the past half century: an emerging new world order", Agricultural Economics, vol. 44 (1): 103—113.

9. Bykova, A. A. Molodchik, M. A. (2011), "Impact of intellectual capital on the company performance", Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta, Ser. 8. Menedzhment, vol. 1, pp. 27—55.

10. Molnar, M.J. (2004), "Executive Views on Intangible Assets: Insights from the Accenture" (EIU Survey Research Note no 1 "Intangible Assets and Future Value"), London, Dublin: Economist Intelligence Unit/Accenture.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2020 р.

УДК 657

Я. Д. Малкіна,
аспірант кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах
та економічного аналізу, ДВНЗ "Київський національний економічний
університет імені В. Гетьмана"
ORCID ID: 0000-0002-3307-9398

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.72

АНАЛІЗ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ БАНКІВ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ЙОГО ОПТИМІЗАЦІЇ

Ya. Malkina,
Postgraduate student of the Department of Credit and Budget Institutions Accounting
and Economic Analysis, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ANALYSIS OF THE TAX BURDEN OF UKRAINIAN BANKS AND DIRECTIONS OF ITS OPTIMIZATION

У статті вивчено теоретичні положення методики визначення податкового навантаження. Його можна розглядати як прояв реакції на високий рівень податків та зборів, що гальмує розвиток економіки. Водночас збільшення рівня податкового навантаження на банківські установи впливає двояко: прямолінійно, коли банк виступає платником податків, та опосередковано, шляхом зміни кількості податкових процедур, пов'язаних з клієнтами, прискорення розвитку економіки загалом.

У роботі проведено аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми, на які спирається автор, виділено невирішені раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Визначено, що подальше дослідження потребує уточнення факторів, які впливають на податкове навантаження. Внесено пропозиції щодо додаткового дослідження складової, пов'язаної з оцінкою неподаткових зобов'язань. Її варто назвати "соціальна складова податкового навантаження".

У роботі проаналізовано міжнародну методику оцінки та присвоєння рейтингу простоти сплати податків, як основної складової податкового навантаження в Україні. За останні п'ять років Україна зміцнила свої позиції рейтингові позиції шляхом зменшення загальної ставки податкового навантаження та спрощення облікових процедур щодо податкових розрахунків.

Загалом оптимізація податкового навантаження на банки України стосується трьох основних напрямів: зміни суми нарахованих податків та зборів, скорочення витрат часу на організацію системи розрахунків та удосконалення методології обліку податкових розрахунків. Їх реалізація можлива на рівні держави та галузі (власне банківського сектору) або у частині внесення змін до внутрішньої політики банку. Увага приділена саме дослідженню останніх.

Було також виставлено, що на вітчизняні банки покладено навантаження, оскільки банк виступає як посередник у процесі сплати податків та зборів своїх клієнтів. Розроблено рекомендації у частині оптимізації рівня податкового навантаження, на основі вітчизняного та закордонного досвіду. Вони стосуються зменшення відповідальності у процесі податкових розрахунків.

The article examines the theoretical provisions of the methods of determining the tax burden. The tax burden can be studied as a reaction to the existence of high level of taxes and fees in economy that slows down its development. Moreover, increasing the level of the tax burden has a twofold effect on banking institutions: direct, when the bank acts as a taxpayer, and indirect, by changing the number of customer-related tax procedures and economic development acceleration in general.

The paper provides the analysis of research studies and publications that include the solution to this problem on which the author relies; the formerly unsolved aspects of the problem are emphasized. It is established that further research needs to clarify the factors that affect the tax burden. Suggestions for further improvements of the tax burden analysis related to the assessment of non-tax liabilities are put forward. It should be called "the social component of the tax burden".

The paper analyzes the international methodology of assessment and assigning the ease of paying taxes index as the main component of the tax burden in Ukraine. Over the past five years, Ukraine has strengthened its position by reducing the overall tax burden and simplifying accounting procedures for tax calculations.

In general, the tax burden optimization on Ukrainian banks concerns three main areas: changing the amount of charged taxes and fees, reducing the time spent on the organization of the settlement system, and improving the

methodology of accounting for tax settlements. It can be implemented at the level of the state and the sector (actually the banking sector) or in terms of making changes to the internal policy of the bank. The focus is on the studying of the latter.

It has been identified that domestic banks are burdened, as the bank acts as an intermediary in the process of paying taxes and fees to its customers. Recommendations have been set up in terms of optimizing the level of tax burden, based on domestic and foreign experience. They concern the reduction of liability in the process of tax calculations.

Ключові слова: податкове навантаження, банки України, напрями оптимізації, складність сплати податків.

Key words: tax burden, banks of Ukraine, directions of optimization, complexity of tax payment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Ефективне функціонування банківської системи України — якісний індикатор належного рівня податкового навантаження в країні. Сукупність усіх регламентованих законодавством податкових платежів загалом становлять податкове навантаження банків. Актуальними залишається питання розробки якісної системи адміністрування податкових розрахунків, як доповнення до організації обліку операцій з оподаткування, яке призначене забезпечити мінімально можливий рівень податкового навантаження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Суттєвий вклад у дослідження оподаткування підприємств внесли вітчизняні науковці. Зокрема це стосується праць І. Лохвицької, О.В. Ковалова, Н. Троц, Я. Дропа, І. Чабан, І. Цимбалюк, А.М. Соколовська, О.В. Коновалова, А.Н. Сергєєва, Ю.М. Кушнірчук, В.Ф. Савченко. Ґрунтовно досліджено вплив на результати діяльності платників запровадження податкових вимог, введено поняття ефективності податкової політики, описано його складові.

Запровадження поняття "податкове навантаження", "податковий тиск" у вітчизняну практику оподаткування пов'язано із результатами багатьох зарубіжних досліджень науковців. Серед найбільш відомих — роботи С. Фишера, Р. Дорнбуша, Ш. Бланкарта. Аспекти надлишкового податкового тиску розглядаються у працях А. Гарберга, П. Самуельсона, Дж. Стіґліца, А. Соколова.

Активно також вивчалися питання оподаткування та оцінки рівня податкового навантаження у розрізі окремих структур, що узагальнено дослідженнями І.О. Селіверстова, Т.В. Скупова, Т. Богославець, Н. Ткачук, А.П. Ткачик, у тому числі стосовно банківсь-

ких установ (І.Я. Чугунов, Н.І. Версаль, Н.Г. Євченко, О.С. Лемішовська, В.В. Лашак, В.І. Островецький, В. Папава, О.Г. Сербина, А.М. Соколовська).

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є з'ясування теоретичних аспектів визначення податкового навантаження банків, обумовлення його рівня в Україні у порівнянні з іншими країнами, а також у вивченні існуючих напрямів оптимізації податкового навантаження банків України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Податкове навантаження належить до фінансово-бюджетних показників і залежить від обсягу фінансових надходжень до бюджетів різних рівнів та темпами економічного зростання. Нерідко податкове навантаження ототожнюється з терміном "податковий тягар" і трактується як рівень економічних обмежень платника податку [2]. Н. Троц пропонує розрізняти "податкове навантаження" та "загальний рівень оподаткування", хоча у зарубіжній практиці вони якщо не ототожнюються, то доповнюють один одного [3]. Важливо визначитись із методами міжнародної оцінки та питаннями непрямого впливу податкового навантаження на вітчизняні банки як агенти податкового середовища.

Податкові зобов'язання є лише складовими податкового навантаження банку, оскільки до останніх також відносять сплату зборів та інших платежів до бюджету. Залишається необґрунтованими питання складу платежів, які слід враховувати до податкового навантаження. Т.І. Єфименко запропоновано розрахунки за мито додати до складових податкового навантаження [1]. Фактично, рекомендовано врахувати неподаткові платежі, як то соціальні збори, в системі оцінки податкового навантаження, виокремити їх. Внески та збори — важливі, вони відіграють значну роль у процесі ве-

дення бізнесу в країні. Проте їх ніяк не можна назвати "податковими". Тому з метою удосконалення термінів, що використовуються під час аналізу податкового навантаження запропоновано використовувати словосполучення "соціальна складова податкового навантаження".

Податкове навантаження на банки України є результатом податкової політики на всіх рівнях її прояву. Оскільки банківська система держави залежить від рівня оподаткування клієнтів — користувачів банківськими послугами, при розгляді податкової політики важливо також оцінити стан соціально-економічного розвитку країни. Н.Г. Євченко [4] пояснює "податкове навантаження банку" як вартісний вираз усієї сукупності податків, зборів та інших обов'язкових платежів, які повинен сплатити банк. Таким чином, враховуючи опосередкований вплив соціально-економічного середовища на рівень діяльності банківської системи, податкове навантаження банків України слід трактувати як фінансовий показник бюджетної політики, у вигляді податків, зборів та інших платежів, який водночас певною мірою стримує ділову активність як безпосередньо банківських установ, так і користувачів банківськими послугами.

Прийняття управлінських рішень у процесі діяльності банківських установ прямо залежить від податкового навантаження в країні. Оптимальний загальнодержавний його рівень визначається відповідно до ставок оподаткування, які мають забезпечити покриття державних витрат та формування ефективних умов розвитку економіки. Певна річ, підвищення ставок податку призведе до зростання податкових надходжень до бюджету. Водночас це зростання може негативно вплинути на результати діяльності, закриття тих суб'єктів господарювання, які не витримали тиску високих ставок оподаткування, та активізацію тіньового сектору. Загалом такі ситуації описуються як Лафферів ефект, а графічне її зображення заведено вважати кривою Лаффера [5]. Це — перший індикатор, показник ефективності оподаткування. Основа ідея його побудови полягає у тому, що за нульовою та стопроцентною ставками усередненого сукупного податку податкові надходження до бюджету дорівнюють нулю (мінімальні), а на деякій точці Лаффера

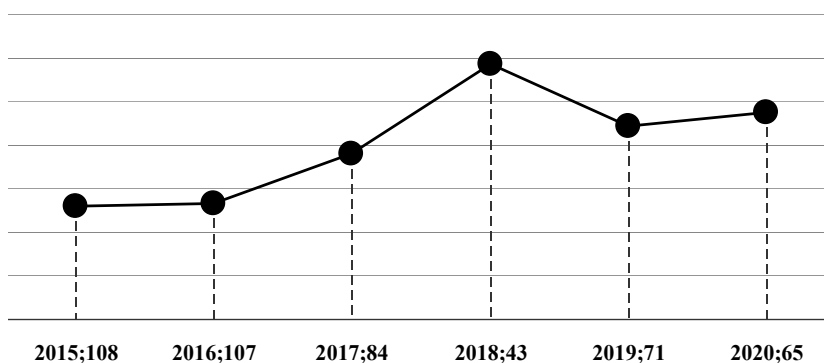

Рис. 1. Динаміка зміни рейтингу складності сплати податків України за період 2015–2020 років

Джерело: побудовано автором, за даними [6].

ці надходження досягнуть свого максимального значення, що буде оптимальним рівнем податкового навантаження або тиску.

Відомим також є показник "tax incidence" (в перекладі "дія податків"). Він показує зміну в економічному добробуті суспільства через оподаткування. Показник загалом універсальний та застосовується для розрахунку податків як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні, зокрема й для оцінки результатів діяльності банківських установ. Показник визначає величину податкового тягаря та низку додаткових ефектів, пов'язаних із податковою системою. Дослідження "tax incidence", кривої Лаффера розширює аналіз податкового навантаження за межі порівняння лише номінальних податкових ставок (метод "statutory tax rate") різних країн. Оцінка методом "overall tax score" допомагає визначити загальну дію податків. Вітчизняні дослідники (Лоханова Н., Троць Н., Богатирьова Є.М.) не раз зверталися до рейтингів щодо умов ведення бізнесу "Doing Business", що передбачає експертну оцінку "Paying Taxes" [6]. Динаміку зміни рейтингових оцінок наведено на рисунку 1 (дані на рисунку представлено у наступній послідовності: рік, значення показника).

У 2020 році Україні присвоєно 65 позицію у рейтингу щодо складності сплати податків зпоміж 190, що дозволяє об'єктивно оцінити місце якісного рівня оподаткування у розрізі інших країн світу, отримати орієнтири, обґрунтувати шляхи вдосконалення. Найвищий показник було зафіксовано у 2018 році на рівні 43 місце рейтингу. Розглянемо систему факторів, що впливають на результати рейтингу. Дослідження податкового навантаження представлені Світовим банком спільно з компанією Price Waterhouse Coopers¹ проводяться у розрізі таких складових:

¹ Методологію розрахунку представлено на офіційному сайті "Doing business. Джерело: <http://www.doingbusiness.org/Methodology/Paying-Taxes>

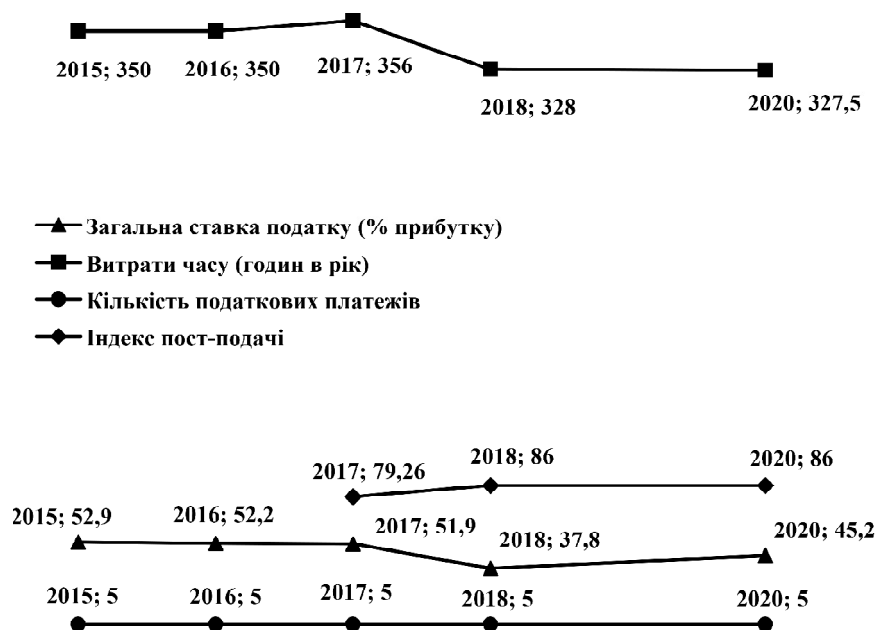

Рис. 2. Динаміка зміни структурних складових рейтингової оцінки простоти сплати податків України

Джерело: побудовано автором, за даними [6].

1) загальна ставка податку, що розраховується у відсотках до прибутку;

2) витрати часу, необхідні для проведення податкових розрахунків;

3) кількість податкових платежів за рік (середнє значення);

4) індекс пост-подачі або індекс "після подання", призначенням якого є оцінити легкість повернення податкового кредиту (зокрема з податку на додану вартість) та виправлення даних у Декларації на прибуток установ [6].

Динаміка рейтингових оцінок України у розрізі структурних складових у період з 2015 по 2020 роки представлено на рисунку 2 (дані на рисунку представлено у наступній послідовності: рік, значення показника).

На рисунку 2 ілюстровано, що позитивних зрушень у період з 2015 по 2020 рік було досягнуто у частині: 1) зменшення часу на ведення обліку на 6,43% за останні 5 років; 2) зменшення загальної ставки оподаткування з 52,9% до 45,2%, а отже, майже на 15%. Кількість платежів залишилась без змін і є незначною у порівнянні з іншими країнами: 8 платежів в Естонії, Чехії та Словачії, а в Румунії, згідно з даними експортної оцінки "Paying Taxes 2020", нараховано взагалі 14.

Четверту складову, індекс пост-подачі, було введено у 2017 році. У 2020 році він становить 86 балів із 100 можливих. Цікаво, що за результатами індексу, Україна отримала кращі показники ніж у Польщі (76,4), Угорщині (63,9), Румунії (76,8). А ось прикладом для подальшо-

го розвитку індексу можуть слугувати такі країни Балтики, як Литва (97,5), Латвія (98,1) та Естонія (99,4).

На основі аналізу зрозуміло, що протягом останніх років позиції України на міжнародній арені дещо підвищилися, що пояснюється простою бізнесу та оподаткування. Це, зокрема, стосується запровадження європейської інтеграції України та відкриття системи рахунків IBAN. Проте у порівнянні зі США чи Китаєм податкову політику України логічно оцінити як таку, що частково перешкоджає провадженню бізнесу в державі. Недостатній рівень розвитку банківської системи пояснюється недоступністю сервісів щодо купівлі акцій та облігацій на світових фондових ринках у

реальному часі, використання системи розрахунків PayPal, також існує складність у використанні та обміні електронних валют.

Вивчення податкового навантаження банків України логічно вважати галузевим рівнем дослідження або секторальним. Національний банк України, як головний банк банків, в податковій системі виступає: 1) платником податків, зборів та інших обов'язкових платежів до бюджетів країни як і інші банки України; 2) представницьким органом, що взаємодіє з фінансовими та податковими органами, опрацьовує ефективні інструменти та методи розрахунку податкових обов'язків, надає рекомендації щодо їх обліку та термінів сплати, контролює діяльність банків України, здійснює аналіз і прогнозування економічної ситуації в країні на макрорівні, розраховує податкове навантаження з метою підтримання належного рівня розвитку банківського сектору.

Дослідження проблемних питань за результатами аналізу розрахунків за податковими зобов'язаннями дозволяє визначити потенціал розвитку та сформулювати напрями пошуку подальшого вдосконалення банківських розрахунків та зменшення податкового навантаження на банківські установи загалом. Проблеми, що виникають у процесі банківських розрахунків за податковими зобов'язаннями потребують заходів із вдосконалення організації обліку банку. Потенційними напрямками для удосконалення податкового навантаження,

зокрема, є такі:

1 — низькі технічні потужності;

2 — недосконалість розробок програмного забезпечення та АБС;

3 — недостатня кваліфікація працівників;

4 — тривалий час виконання розрахунків;

5 — законодавчі обмеження діапазону діяльності банківських установ.

Зниження рівня оподаткування банківської діяльності можливе у розрізі трьох рівнів впливу: зниження податкового тиску з боку держави на етапі встановлення та розрахунку обсягу податків, зборів та інших податкових платежів, що підлягають сплаті банками; спрощення процедури їх обліку і контролю; роз'яснення методів розрахунку, інформування щодо використання можливих пільг та інших варіантів зниження встановленого рівня оподаткування. Характеристику напрямів оптимізації податкового навантаження банківських установ України представлено в таблиці 1 у розрізі наведених складових.

Організація розрахунків з бюджетами в Україні передбачає використання податкових пільг, можливість розстрочення або відстрочення сплати грошових зобов'язань та податкового боргу, про що йдеться у ст. 100 ПКУ. У зарубіжних країнах використовується практика передавання податкової заборгованості з метою зменшення податкового навантаження, зокрема з огляду на пропорційну систему оподаткування. Загальна ставка податку на прибуток залежить від результатів діяльності, зростає пропорційно до бази розрахунку податку. У такому разі "дроблення бізнесу" спрямовується на мінімізацію вартісного виміру податкового навантаження за рахунок групи компаній, між якими розподіляється сукупний результат. Економія

Таблиця 1. Напрями оптимізації існуючого податкового навантаження банківських установ України

Напрями оптимізації	Рівні оптимізації		
	Державний рівень	Галузевий рівень	Внутрішня політика банку
1. Зниження податкового обтяження	Зміна ставок банківськими установами в частині податкових зобов'язань спрямованих на надання пільг	Розробка рекомендацій для банків щодо формування «пільгового поля». Розробка рекомендацій, пропозицій, програм уряду зниження податкового тиску та спрощення податкових процедур банків як податкових агентів	Використання пільг для виконавців довгострокових договорів (контрактів), зокрема, зі сплати податку на прибуток та податку на додану вартість; купівля державних облігацій. Використання технологічних парків при розрахунках за експортно-імпортними операціями, які звільнені від сплати мита при ввезенні в Україну нового устаткування, обладнання та комплектуючих, а також матеріалів, які не виробляються в Україні
2. Спрощення системи податкових розрахунків	Удосконалення процедур розрахунку шляхом надання листів-роз'яснень ДПСУ, додатків з прикладами. Становлення інституту медіації у податкових правовідносинах	Удосконалення процедур розрахунку через розробку інструкцій та роз'яснень НБУ щодо обліку та аналізу. Налагодженої систем взаємодії банківських установ з податковими органами, організація податкових консультацій	Відтермінування сплати податків і ефективне використання тимчасово вивільнених коштів з метою отримання прибутку Передача податкових зобов'язань іншим особам - платникам податків, зменшення податкових зобов'язань. Наразі передача податкових зобов'язань третім особам заборонена (мова йде про дроблення бізнесу)
3. Удосконалення методології бухгалтерського обліку податкових розрахунків	Оновлення механізму податкових кредитів	Надання рекомендацій комерційним банкам щодо ведення розрахунків за податковими зобов'язаннями. Фінансова допомога або кредитування проєктів комерційних банків України, що пов'язані з автоматизацією взаєморозрахунків з податковими органами	Впровадження належного рівня програмного забезпечення для оптимізації податкових розрахунків. Використання інвестиційних фондів, що спрямовані на зниження суми податкових зобов'язань установи. Інвестиції в цінні папери та інші фінансові інструменти. Належна оцінка податкових ризиків, якісний аналіз та планування податкового навантаження майбутніх періодів

Джерело: розроблено автором.

шляхом зменшення податкових зобов'язань за податком на прибуток має переважувати над витратами трудомісткості ведення обліку розрахунків за податковими розрахунками та іншими представницькими витратами.

Фінансовий результат платника зростає в сумі штрафних санкцій, наявних при погашенні податкового боргу, проте такі санкції не застосовуються за умови розстрочення нарахованих податків. Побудована модель фінансових результатів платників податків у разі вкладення вивільнених коштів на банківський депозит засвідчує позитивний фінансовий результат установи, що отримала відстрочення податко-

вих зобов'язань [8]. Відстрочені зобов'язання перед бюджетом регулюється по-різному. За наявності сумнівів щодо відстрочення та несплати податкових зобов'язань у США та Канаді, здійснюється примусове стягання податкової заборгованості зняттям коштів з фізичних рахунків відповідальних осіб за сплату податкових зобов'язань [9, с. 167]. Наразі запровадження такої системи у Європі неможливе через низку факторів, зокрема ліберальних принципів та прав громадян.

Широкого поширення у практиці інвестиційних та інших банків набуло використання фінансових інструментів та інвестиційних фондів для цілей вдосконалення порядку розрахунків за податковими зобов'язаннями банку. Це дозволяє: по-перше, зменшити суму бази оподаткування та перенести термін оплати банківських розрахунків податку на прибуток, податку на додану вартість та інших податків; по-друге, удосконалити механізми перевірки сплати та розрахунків податкових зобов'язань клієнтів банку, власне платників, (пов'язане з програмуванням та автоматизованими перевітками), спростити систему обліку, аналізу результатів оподаткування безпосередньо фінансової установи. Серед варіантів інвестування, які дозволяють мінімізувати загальне податкове навантаження на банк доцільним може бути використання венчурних капіталів та проектне фінансування.

Певна річ, оптимізацію на державному та галузевому рівнях банкам України, слід сприймати однозначно. Водночас внутрішня політика банку, опис методик обліку, розробка сучасного АБС та якісна його робота має вдосконалюватися безпосередньо банківськими установами. Побудова ефективної системи податкового менеджменту забезпечить обґрунтованість управлінських рішень, спрямованих на формування і підвищення ефективності фінансового потенціалу банку, регулювання його взаємовідносин із державою в процесі перерозподілу доходів і наповнення державного бюджету. Цілі податкового менеджменту не зводяться до абсолютної мінімізації податкових платежів, а передбачають обрання найбільш ефективного варіанту їх сплати в процесі запровадження альтернативних напрямів ведення фінансово-кредитної та господарської діяльності.

Варто запровадити четвертий напрям оптимізації податкового навантаження на банківські установи, який орієнтований на спрощен-

ня розрахункових процедур власне банківських установ. На прикладі практики, що існує в республіці Франція, запропоновано податкові зобов'язання перед бюджетом стягувати виключно методом автоматичного списання [10]. У Франції така операція прямого списання коштів з рахунку називається оплатою по Мандату (прямий переклад з французької "Mandat"). Платник податків лише має забезпечити наявність коштів у сумі податкового зобов'язання на поточному рахунку банку (рахунок, де зареєстровано Мандат) у десятиденний строк після подання податкової звітності. Податкові зобов'язання списується без втручання платника податковими органами самостійно.

У процесі впровадження системи прямого списання податкових зобов'язань, вітчизняні банки, зможуть значно зменшитися ризик невчасної сплати, як платники податків, та будуть звільнені від додаткової податкової відповідальності у процесі розрахунків за податковими зобов'язаннями клієнтів банку [11].

ВИСНОВКИ

Дослідження величини податкових розрахунків, витрати часу на ведення бухгалтерського обліку податкових розрахунків, кількість податкових платежів за рік допомагає сформувати повноцінну оцінку податкового навантаження банків України для цілей його оптимізації. Виокремлено такі основні напрями оптимізації податкового навантаження банківських установ України:

- налагодження системи взаємодії банківських установ з податковими органами, податкові консультації;

- зміна ставок, зниження податкового навантаження та надання пільг банківським установам у частині оподаткування;

- удосконалення процедури повернення із бюджету податкового кредиту;

- своєчасне впровадження програмного забезпечення належного рівня для оптимізації податкових розрахунків.

Визначено, що сучасні процеси оптимізації податкового навантаження здебільшого орієнтовано на скорочення платниками часу на ведення бухгалтерського обліку і формування звітності. З цією метою запропоновано впровадити систему прямого стягнення податкових зобов'язань з поточних рахунків платників податків, як це застосовується в країнах ЄС.

Література:

1. Динаміка податкового навантаження в Україні в контексті реалізації податкової реформи / за ред. Т.І. Єфименко, А.М. Соколовської. — К.: ДНУ "Академія фінансового управління", 2013. — 494 с.
2. Дропа Я. Податкове навантаження та його вплив на економіку України / Я. Дропа, І. Чабан // Формування ринкової економіки в Україні. — 2009. — Вип. 19. — С. 213—218.
3. Троць Н.М. Фінансові інвестиційні ресурси та їх податкове стимулювання / Н.М. Троць // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 11. — С. 86—91.
4. Євченко Н.Г. Податкове навантаження як показник ефективності оподаткування банківської системи / Н.Г. Євченко // Збірник наукових праць Соціально-економічних досліджень в перехідний період. Ринкові перетворення в Україні в умовах світових інтеграційних процесів: зб. наук. праць / НАН України, Інститут регіональних досліджень; ред. акад. НАН України М.І. Долішній. — Львів, 2005. — Вип. 6 (LVI). — С. 409—414.
5. Папава В. Лафферів ефект у посткомуністичній економіці // Економіка України, 2003. — № 9. — С. 51—59.
6. Paying Taxes // The Doing Business (проект Світового банку): веб сайт. URL: <http://www.doingbusiness.org>. (дата звернення: 23.11.2020).
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-30.htm (дата звернення: 02.09.2020).
8. Валігура В.А. Фіскальні технології управління податковим боргом у контексті його оптимізації / В.А. Валігура, Н.М. Михальчук // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Економіка. — 2011. — Вип. 16. — С. 12—21.
9. Трубіна М.В. Списання безнадійного податкового боргу: зарубіжний досвід / М.В. Трубіна // Протидія мінімізації сплати податків: світовий досвід та практика України: збірник матеріалів II науково-практичного круглого столу. — Ірпінь: НДІ фіскальної політики, 2019. — С. 187.
10. Waserma F. Les finances publiques France: Decouverte de la vie publique. Edition 9. 2018. p. 230.
11. Laval D. Les Francais et le paiement des factures // Rapport Payboost. URL: <https://www.payboost.com/a-propos/blog/articles/les-francais-et-le-paiement-des-factures-41-43.html> (дата звернення: 02.09.2020).

References:

1. Yefymenko, T.I. and Sokolovs'ka, A.M. (2013), *Dynamika podatkovoho navantazhennia v Ukraini v konteksti realizatsii podatkovoi reformy* [Dynamics of the tax burden in Ukraine in the context of tax reform], Akademiia finansovoho upravlinnia, Kyiv, Ukraine.
 2. Dropa, Ya. and Chaban, I. (2009), "Tax burden and its impact on the economy of Ukraine", *Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini*, vol. 19, pp. 213—218.
 3. Trots, N.M. (2012), "Financial investment resources and their tax incentives", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 11, pp. 86—91.
 4. Yevchenko, N.H. (2005), "Tax burden as an indicator of the efficiency of taxation of the banking system", *Sotsial'no-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyj period. Rynkovi peretvorenennia v Ukraini v umovakh svitovykh intehtatsijnykh protsesiv*, vol. 6, pp. 409—414.
 5. Papava, V. (2003), "The Laffer effect in the post-communist economy". *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 51—59.
 6. The official side of the Doing Business: project by The World bank (2015—2020), "Data: Paying Taxes", available at: <http://www.doingbusiness.org> (Accessed 23 November 2020).
 7. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Tax Code of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (Accessed 02 September 2020).
 8. Valihura, V. A. and Mykhal'chuk, N.M. (2011), "Fiscal technologies of tax debt management in the context of its optimization", *Naukovi zapysky [Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia"]*, vol. 16, pp. 12—21.
 9. Trubina, M.V. (2019), "Write-off of bad tax debt: foreign experience", *Protydiia minimizatsii splaty podatkiv: svitovij dosvid ta praktyka Ukrainy: zbirnyk materialiv II naukovo-praktychnoho kruhloho stol* [Conference Proceedings of the VII scientific-practical round table], NDI fiskal'noi polityky, Irpin, Ukraine, p. 187.
 10. Waserma, F. (2018), *Public finances [Les finances publiques]*, 9nd ed, Decouvert de la vie publique, France.
 11. Laval, D. (2017), "Les Francais et le paiement des factures", *Rapport Payboost*, available at: <https://www.payboost.com/a-propos/blog/articles/les-francais-et-le-paiement-des-factures-41-43.html> (Accessed 02 September 2020).
- Стаття надійшла до редакції 09.12.2020 р.

УДК 336.143

А. Ю. Жаріков,
аспірант кафедри фінансів, Київський національний
торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7690-8459

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.79

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

A. Zharikov,
Postgraduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

INSTITUTIONAL PRINCIPLES OF FORMING THE SYSTEM OF BUDGET AND TAX REGULATION

У статті показано, що бюджетно-податкове регулювання одна з форм економічного регулювання держави. Значимість цієї форми зростає, оскільки динаміка грошових фондів, розвиток фінансового ринку в останні десятиліття істотно випереджали динаміку товарних потоків і розвиток товарного ринку. Визначено, що держава як провідний учасник і регулятор інвестиційного процесу формує й бере під контроль основний з інвестиційно-фінансових інститутів — державний бюджет розвитку. Навколо останнього утворюється й розвивається мережа інвестиційно-фінансових інститутів, які також належать державі. Важливим є ефективне забезпечення інвестиційних інтересів держави як найбільшого власника й розпорядника фінансових фондів; зазначена місія реалізується за допомогою комплексу відповідних інструментів інвестиційно-фінансового регулювання. Рівень адаптивності фінансових систем країн, що розвиваються, значно нижче, ніж цей показник у країнах з розвинутою економікою, що обумовлено недостатнім розвитком функціонуючих фінансових інститутів. Інституційні зміни постають як процес, спрямований на підвищення інституційної ефективності економічних систем шляхом удосконалення інституційної архітектури та інституційних форм, заданих типом інституційної матриці суспільства. Важливим збереження базових інституцій та цивілізаційних цінностей суспільства в умовах економічних перетворень. Методи, інструменти, важелі бюджетного регулювання визначають можливість кількісного і якісного впливу інституту бюджету на соціальне та економічне середовище. Розробка та проведення науково-обґрунтованої, виваженої, послідовної бюджетної стратегії сприятиме забезпеченню підтримки макроекономічної стабільності в країні, реалізації завдань суспільного розвитку. Інституційна архітектура податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни визначає найбільш оптимальні співвідношення: фіскальної, економічної та соціальної функцій податків, кожного з податків у структурі валового внутрішнього продукту. Показано, що бюджетна система є одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, оскільки у процесі його складання здійснюється розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення суспільно значимих завдань. Бюджетна політика у сфері державних видатків досить вагомий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних перетворень при обмеженості фінансових ресурсів держави.

The article shows that budget and tax regulation is one of the forms of economic regulation of the state. The importance of this form is growing, as the dynamics of monetary funds, the development of the financial market in recent decades have significantly outpaced the dynamics of commodity flows and the development of the commodity market. It is determined that the state, as the leading participant and regulator of the investment process, forms and takes control of the main investment and financial institutions — the state development budget. A network of investment and financial institutions, which also belong to the state, is formed and developed around the latter. It is important to effectively ensure the investment interests of the state as the largest owner and manager of financial funds; this mission is implemented through a set of appropriate tools for investment and financial regulation. The level of adaptability of the financial systems of developing countries is much lower than this figure in countries with developed economies, due to the insufficient development of functioning financial institutions. Institutional change appears as a process aimed at increasing the institutional efficiency of economic systems by improving the institutional architecture and institutional forms given by the type of institutional matrix of society. It is important to preserve the basic institutions and civilizational values of society in conditions of economic transformation. Methods, tools, levers of budget regulation determine the possibility of quantitative and qualitative impact of the budget institution on the social and economic environment. The development and implementation of a scientifically sound, balanced, consistent budget strategy will help ensure the support of macroeconomic stability in the country, the implementation of social development. Institutional architecture of tax

regulation of socio-economic development of the country determines the most optimal ratios: fiscal, economic and social functions of taxes, each of the taxes in the structure of gross domestic product. It is shown that the budget system is one of the main tools of state regulation of socio-economic processes, as in the process of its compilation is the development of the main directions of formation and use of budget funds, based on the need to solve socially significant problems. Fiscal policy in the field of public expenditure is a very important tool for influencing socio-economic development, especially in the transitional stage of economic transformation with limited financial resources of the state.

Ключові слова: бюджет, податки, бюджетна система, податкова система, бюджетно-податкове регулювання, бюджетна політика, податкова політика, інституційні засади, економічний розвиток.

Key words: budget, taxes, budget system, tax system, budget and tax regulation, budget policy, tax policy, institutional principles, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В основі формування архітектури податкового регулювання має бути закладена його мета: створення інституційних умов ефективного функціонування податкового механізму та досягнення дієвого впливу податкових важелів на розвиток країни через регулювання економічного зростання та соціального розвитку, забезпечення відповідних співвідношень оподаткування, їх єдності, досягнення та підтримки оптимальних значень інституційних показників, визначення та досягнення індикаторів інституційних змін у податковій системі країни. Архітектура сучасного податкового регулювання має розвиватися, виходячи із ієрархії домінуючих суспільних потреб, при цьому враховувати фінансову природу та призначення податків. У рамках забезпечення стратегічних потреб суспільства необхідно виділяти фінансові, економічні та соціальні цілі податкового регулювання. З метою забезпечення послідовності, системності та ефективності бюджетної політики важливим є формування довгострокової бюджетної стратегії із визначенням результативних показників реалізації її основних напрямів. Доцільним є поглиблення взаємозв'язку річного та перспективного бюджетного планування. В сучасних умовах, при розробці перспективних напрямів бюджетної політики необхідним є врахування здійснення переорієнтації економіки на переважно ендогенні чинники економічного зростання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених у сфері розвитку бюджетно-по-

даткових відносин можна назвати праці А. Афонсо [8], Дж. Б'юкенена, Дж. Джаллеса [8], П. Самуельсона, Дж. Стігліца. Питання бюджетно-податкової політики досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої [1; 9], Л. Козарезенко [5], В. Макогон [6,10], А. Нікітішина [2], І. Лютого, М. Пасічного [1; 3; 9], О. Самошкіної [7], Л. Сідельникової [4], І. Чугунова [1; 5—7; 9; 10] та інших.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є розкриття сутності формування системи бюджетно-податкового регулювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Формування інституціональних засад системи бюджетно-податкового регулювання базується на підході до держави як до певного набору економічних відносин. До складу останнього входять відносини із забезпечення поточних, перспективних суспільних потреб, відносини, що виникають у процесі діяльності держави. Застосування такого інституційного підходу дозволяє виділити основні інститути бюджетно-податкового регулювання держави. Місія першого із зазначених інститутів полягає у забезпеченні ефективного державного управління бюджетними коштами. Другий основний інститут бюджетно-податкового регулювання держави носить інвестиційно-фінансовий характер. Його місія полягає у забезпеченні ефективного державного управління грошовими фондами і державними інвестиціями. Третій основний інститут бюджетно-податкового регулювання держави — це незалежний аудит. Держава має потребу в незалежному аудиті з

метою забезпечення вірогідності фінансової звітності державних підприємств, а також підприємств, у капіталі яких держава володіє частками або пакетами акцій. Бюджетно-податкове регулювання сучасної держави виходить як із традиційних, устояних принципів, норм, стандартів, процедур і структур здійснення цього виду державної діяльності, так і з нових реалій суспільних відносин, які склалися у перші десятиліття нинішнього століття: послідовної лібералізації економіки і соціальної сфери, що вимагає застосування якісно нових інструментів державного регулювання; динамічного розвитку так званих віртуальних суспільних відносин, в основі яких процеси соціальної інформації; інтенсивного розвитку публічних процесів і структур, діяльність сучасної соціальної держави. Інституційні основи формування системи фінансово-бюджетного регулювання держави встановлюються на основі реалізації підходів нової інституційної теорії. Базовий елемент даної теорії — інститути, що упорядковують взаємодію між суб'єктами, дозволяючи вирішити протиріччя, які виникли внаслідок обмеженості ресурсів; тим самим інститути визначають головні результати економічної системи і основний напрям її розвитку.

Бюджетно-податкове регулювання одна з форм економічного регулювання держави. Значимість цієї форми зростає, оскільки динаміка грошових фондів, розвиток фінансового ринку в останні десятиліття істотно випереджали динаміку товарних потоків і розвиток товарного ринку. Фінансове регулювання з боку сучасної держави виходить як із традиційних, устояних протягом багатьох років принципів, норм, стандартів, процедур і структур здійснення цього виду діяльності держави, так і з якісно нових реалій суспільних відносин, які склалися за останні десятиліття. Державне фінансове регулювання економіки в його традиційному розумінні є складовою частиною управлінських функцій держави у фінансовій системі, зокрема облік, аналіз і контроль. Особливістю фінансово-бюджетного управління держави є те, що в нього містяться параметри, за якими фіксуються відхилення фактичних даних від нормативних. Інститути, як деякі стійкі структурні утворення, впорядковують процес взаємодії між економічними суб'єктами, дозволяючи ефективно вирішувати протиріччя, які виникають внаслідок обмеженості ресурсів і розбіжностей приватних інтересів у ході конкуренції. Інститути, як деякі вбудовані регулятори й стабілізатори соціально-економічного

розвитку, визначають основні результати економічної системи. В основі будь-якої економічної системи лежать два фундаментальних інститути — влада й власність. Поняття трансакційних витрат має основне значення в новій інституціональній теорії, оскільки самі інститути пояснюються її представниками не з позицій улагоджування конфлікту між інтересами різних суспільних класів, а з погляду одержання економії на трансакційних витратах. Інститут фінансового регулювання певним чином пов'язаний з фундаментальним інститутом власності, оскільки бюджетно-податкове регулювання має справу з фондами, фінансовими результатами руху капіталу конкретних власників. Але у ще більшому ступені інститут фінансового регулювання пов'язаний з фундаментальним інститутом влади [6].

Інститут незалежного аудиту, за визначенням, не належить державі. Однак він, за необхідності, стає інститутом фінансового контролю держави в умовах функціонування державних підприємств. Інституціональна єдність фінансового регулювання повинна відповідати економічній єдності конкурентного поля взаємодії економічних суб'єктів. Економічний зміст ефективного функціонування інституту фінансового регулювання полягає у зниженні витрат від нецільового руху відповідних фінансових потоків. Стратегія подальшого розвитку інституту фінансово-бюджетного регулювання бюджетних видатків зводиться до концентрації ресурсів і повноважень на вирішення завдань бюджетно-податкового регулювання, сформульованих у полі фінансового забезпечення поточних соціальних потреб. Ставиться стратегічне завдання з тими ж фінансовими ресурсами одержати більш високий соціально-економічний результат за рахунок зниження обсягів нецільового використання фінансових ресурсів. Інститут фінансового регулювання створений відповідно до потреб розвитку інвестиційного процесу, у якому держава відіграє значну роль. Держава може виступати в декількох ролях: власник інвестиційних товарів; власник інвестиційних грошей; законодавець на інвестиційному правовому полі; практичний адміністратор інвестиційного ринку. Функція фінансового регулювання торкається всіх зазначених ролей, але найбільше відноситься до формування, розподілу й використанню інвестиційних фондів держави. Початок цього століття характерний процесом інтенсивної взаємодії, зрощування фінансових і інвестиційних відносин. Одним з істотних результатів такого процесу стали інвестиційно-фінансові інститу-

ти, які забезпечують узгодження й взаємне упорядкування базових процесів: акумуляції вільних фінансових ресурсів та інвестування таких ресурсів.

Держава, як провідний учасник і регулятор інвестиційного процесу, формує й бере під контроль основний з інвестиційно-фінансових інститутів — державний бюджет розвитку. Навколо останнього утворюється й розвивається мережа інвестиційно-фінансових інститутів, які також належать державі. Бінарний характер інвестиційно-фінансових інститутів визначає особливості відповідного інституту регулювання держави. У рамках такого інституту регулювання поєднуються функції, структури, процедури, стандарти як фінансового, так і інвестиційного регулювання. Місія цього інституту полягає в ефективному забезпеченні інвестиційних інтересів держави як найбільшого власника й розпорядника фінансових фондів; зазначена місія реалізується за допомогою комплексу відповідних інструментів інвестиційно-фінансового регулювання. Рівень адаптивності фінансових систем країн, що розвиваються, значно нижче, ніж зазначений показник у країнах з розвинутою економікою. Це передусім обумовлено недостатнім розвитком функціонуючих фінансових інститутів. Інституційні зміни постають як процес, спрямований на підвищення інституційної ефективності економічних систем шляхом удосконалення інституційної архітектури та інституційних форм, заданих типом інституційної матриці суспільства. Важливим збереження базових інституцій та цивілізаційних цінностей суспільства в умовах економічних перетворень. Основою внутрішньою причиною таких змін є ускладнення функціонування та розвитку сучасних економічних систем, зокрема науково-технологічні зрушення, залучення нових ресурсів у економічну діяльність, посилення соціальної спрямованості та врахування екологічних обмежень економічного розвитку. Зовнішні причини або фактори інституційних змін виявляються в умовах глобалізації, коли менш розвинені держави інтегруються в структури вже сформованих міжнародних економічних зв'язків та формують цільові параметри перетворень, орієнтуючись на інституційні моделі, характерні для розвинених держав. Наслідки таких інституційних перетворень є у достатній мірі суперечливими у зв'язку з недостатньою конкурентноздатністю запозичених інституцій і можуть супроводжуватися загостренням соціальних, економічних та екологічних проблем у цих країнах. Таким чином, су-

часні інституційні трансформації, що відбуваються під впливом ендегенних та екзогенних чинників, є складними та багатоплановими перетвореннями, які не завжди призводять до підвищення інституційної ефективності економічних систем [1].

Методи, інструменти, важелі бюджетного регулювання визначають можливість кількісного і якісного впливу інституту бюджету на соціальне та економічне середовище. Водночас кількісний вплив характеризується обсягом і показниками перерозподілу валового внутрішнього продукту через бюджетну та податкову систему. Основною метою бюджетного регулювання є розробка і проведення збалансованої бюджетно-податкової політики, спрямованої на активізацію економічного зростання. Реалізація заходів бюджетного регулювання має визначатись з урахуванням циклічності динаміки економіки та рівня стійкості системи державних фінансів. Важливою складовою бюджетного регулювання повинна стати орієнтація державних закупівель на придбання високотехнологічної продукції вітчизняного виробництва. Одним із важливих заходів бюджетного регулювання є виділення видатків бюджету на модернізацію транспортної, телекомунікаційної, енергетичної та житлово-комунальної інфраструктури з метою забезпечення сприятливих умов для підвищення ефективності економічної діяльності [9].

Важливим є впровадження середньострокового індикативного планування в діяльність головних розпорядників бюджетних коштів. Ступінь державного регулятивного впливу, вибір напрямів, форм і методів визначаються у залежності від існуючого етапу соціально-економічного розвитку країни, історично сформованого суспільного бачення щодо обсягу втручання у процеси перерозподілу централізованого державного фінансового фонду. Використання регулюючої моделі розвитку економіки впливає на посилення ролі бюджетного регулювання соціально економічного розвитку, підвищення ефективності та результативності відповідних бюджетних механізмів. Розробка та проведення науково-обґрунтованої, виваженої, послідовної бюджетної стратегії сприятиме забезпеченню підтримки макроекономічної стабільності в країні, реалізації завдань суспільного розвитку. Бюджетна стратегія повинна виходити із розуміння можливостей бюджету щодо виконання пріоритетів суспільного розвитку, забезпечувати передбачуваність умов формування бюджетів на всіх рівнях бюджетної системи. Формування ефективного ме-

ханізму бюджетного регулювання дозволить збалансувати бюджетну систему та сприятиме розвитку фінансових, перерозподільних відносин на макро- і мікрорівні, вирівнюванню соціально-економічних диспропорцій. Розвиток суспільства зумовлює необхідність підвищення ефективності боргової політики у системі державного регулювання економіки [10].

Важливою характерною ознакою інституційної архітектури податкового регулювання є гармонійність, яка забезпечується злагодженістю функціонування і розвитку її складових елементів з правилами, нормами, повноваженнями, вимогами, стандартами з відповідними інституціями, установами. Адаптивність визначає систему податкового регулювання як адаптивний механізм, який має пристосовуватися та змінювати функціонування у системі державного регулювання, відповідно до інтересів суспільства, стратегічних завдань, існуючих і виникаючих викликів та суперечностей, зміни фінансово-економічної ситуації, економічної циклічності. Доцільним є посилення впливу податкової політики на економічний розвиток, забезпечення адаптивності та когерентності податкового регулювання економічних процесів в умовах економічних перетворень. Вагомим завданням є посилення податкового впливу на соціально-економічний розвиток країни. Податкова політика має формувати сприятливі умови для економічного зростання. Зазначене потребує виваженого підходу до використання фіскальної функції оподаткування в умовах необхідності забезпечення сталого економічного розвитку. Податкове регулювання виступає важливим інструментом інституційного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Цілісність системи податкового регулювання повинна забезпечуватися внутрішньою єдністю та взаємопов'язаністю таких його складових, як планування, прогнозування, аналіз, облік, контроль, управління, координація, регулювання, адміністрування, фінансування. Така цілісність дозволить забезпечити стійку роботу системи податкового регулювання. Вилучення ж певного елемента із системи матиме наслідком порушення її інституційної рівноваги. Інституційна архітектура податкового регулювання соціально-економічного розвитку країни визначає найбільш оптимальні співвідношення: фіскальної, економічної та соціальної функцій податків, кожного з податків у структурі валового внутрішнього продукту.

Виходячи із стратегічних потреб суспільства та беручи до уваги домінуюче фіскальне

призначення податків, першочерговою метою податкового регулювання є забезпечення держави податковими надходженнями, які необхідні для фінансування вагомих суспільству видатків. У стратегії податкового регулювання така мета має бути пріоритетною та включає забезпечення державного бюджету та місцевих бюджетів податковими надходженнями, виходячи із суспільних потреб; зменшення тіньової економіки, за рахунок покращення сплати податків і зборів на базі побудови оптимального оподаткування їх платників; збільшення частки податків у бюджетних доходах, не допускаючи надмірного податкового навантаження; зміцнення державних фінансів за рахунок збільшення податкових надходжень; удосконалення структури системи оподаткування, підвищення рівня сплати бюджетоутворюючих податків. Фіскальна збалансованість виступає фундаментальним принципом макроекономічної стабілізації [2].

Вагомий вплив на інституційні співвідношення в системі податкової та бюджетної політики, навіть в короткостроковій перспективі, має розмір мінімальної заробітної плати. Соціальна політика регулювання її розміру впливає на елементи та механізми податкового регулювання, співвідношення інституційних показників системи загальнодержавного та місцевого, прямого та непрямого оподаткування. Визначено вплив зміни такої соціальної гарантії як мінімальна заробітна плата на податкового регулювання, прямі та зворотні зв'язки такого впливу з податковими надходженнями бюджету. Прямий зв'язок ідентифікується тоді, коли зростання мінімальної заробітної плати призводить до зростання податкових надходжень бюджету від того чи іншого податку, в механізм розрахунку якого вбудовано цей інституційний показник державної соціальної політики. Зокрема, показник розміру мінімальної заробітної плати впливає на механізм визначення переліку платників та ставки податку на прибуток підприємств. Соціальна політика збільшення соціальних гарантій — мінімальної заробітної плати, впливає на фіскальну та соціальну функцію в податковому регулюванні. Соціальна політика, через встановлення розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи, який вбудований у інституційні елементи та механізми податкового регулювання, впливає на бюджетну політику. Розмір такого базового державного соціального стандарту, як прожитковий мінімум для працездатної особи має зворотний зв'язок із розміром податкових надходжень бюджету від податку на дохо-

ди фізичної особи. Для прикладу, зростання цього соціального стандарту може мати наслідком зменшення податкових надходжень бюджету по податку на доходи фізичної особи, бо збільшується сума податкових соціальних пільг, гранична сума, яка обмежує надання таких пільг, сума деяких витрат платника податку, яка включається до податкової знижки.

Для податкових надходжень бюджету від єдиного податку зв'язок буде навпаки прямий: зростання прожиткового мінімуму для працездатної особи збільшує надходження податку, фіксовані ставки встановлюються радами об'єднаних територіальних громад, міськими радами у межах до десяти відсотків розміру прожиткового мінімуму. Соціальна політика збільшення соціальних стандартів (життєвого мінімуму для працездатної особи), впливає на фіскальну та соціальну функцію, в податковому регулюванні збільшуючи фіскальний потенціал єдиного податку та системи відповідальності за порушення податкового законодавства. Адаптивність та когерентність у формуванні і розвитку інституційної архітектури податкового регулювання має забезпечувати її адекватність та взаємозв'язки заходів і впливу регуляторної політики стратегії сталого розвитку країни. Розбалансування механізмів адаптивності та когерентності інституційної архітектури сучасного податкового регулювання, недовірність навіть одного елемента, зменшення його регулюючого потенціалу, може стати причиною порушення фіскального балансу, стати причиною, яка стримує соціально-економічний розвиток країни.

Важливою передумовою достатньо високих темпів соціально-економічного розвитку країни є його стабільне фінансове забезпечення, яке має досягатися шляхом забезпечення інституційної координації податкової та бюджетної політики, що дозволяє запобігати непередбачуваним фіскальним розривам, забезпечувати оптимальне співвідношення дохідних та видаткових бюджетних складових у коротко, середньо та довгостроковій перспективі, цілісність політики економічного регулювання. Зазначеного можливо досягти за умови розвитку системи бюджетно-податкового планування, виконання дохідної та видаткової частини бюджету як цілісного фінансового механізму.

ВИСНОВКИ

Інститути можна представити як результат процесів, які відбувалися у попередніх періодах часу і тому вони відповідають, передусім, минулому середовищу. Стійка сукупність базових

інститутів, що визначають еволюційний розвиток наступних інституційних структур є інституційною матрицею, що реалізує концепцію системи раціональних структурно-функціональних перетворень. Бюджетна рівновага важлива, насамперед, між запланованими та фактичними показниками, зокрема як співвідношення дохідної та видаткової частини бюджету, дефіциту бюджету, державного боргу до валового внутрішнього продукту. Відповідна рівновага необхідна між фінансово-бюджетними та соціально-економічними показниками країни та у розрізі адміністративно-територіальних одиниць, результативними показниками бюджетних програм, досягненням відповідної суспільної мети та бюджетними видатками розпорядників бюджетних коштів. Інституційна рівновага не означає тільки статичної рівноваги, має бути також стійка динамічна рівновага, зокрема бюджетна збалансованість важлива передусім у середньостроковій перспективі. Дефіцит бюджету є активним інструментом впливу на економічний розвиток у короткостроковому періоді. Бюджетна система повинна мати низку важелів, за допомогою яких держава має можливість здійснювати розподільчі і перерозподільчі функції. Зазначені важелі повинні бути систематизовані в якості певних елементів бюджетного механізму, які включають розробку нормативно-законодавчих документів стосовно бюджетного планування, регулювання, фінансування, звітності, бюджетного контролю. У перерозподілі вартості між сферами суспільної діяльності, територіями, окремими групами громадян для задоволення суспільно необхідних потреб полягає основна регулююча роль бюджетної системи. Необхідність забезпечення узгодженого функціонування всіх елементів бюджетної системи і важливість своєчасного вирішення наявних суспільних проблем призводять до того, що бюджетний процес виступає як об'єкт державного регулювання. Від ступеня оптимізації обсягів і структури дохідної та видаткової частини бюджету залежить рівень економічного зростання держави. Бюджетна система є одним з основних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, оскільки у процесі його складання здійснюється розробка основних напрямів формування та використання бюджетних коштів, виходячи з необхідності вирішення суспільно значимих завдань. Бюджетний механізм має забезпечувати бюджетне регулювання держави, відображати певну спрямованість бюджетних відносин на виконання економічних і соціальних завдань на

конкретному етапі розвитку держави. Бюджетна політика у сфері державних видатків досить вагомий інструмент впливу на соціально-економічний розвиток, особливо на перехідному етапі економічних реформ при обмеженості фінансових ресурсів держави. Перспективне бюджетне планування як одна з основних складових державного регулювання економічного і соціального розвитку дає змогу підвищити керованість бюджетного процесу та якість розробки і реалізації бюджетної політики.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Нікітішин А.О. Податкова політика в умовах економічних перетворень. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 480 с.
3. Пасічний М.Д. Фінансова політика держави. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2019. 440 с.
4. Сідельникова Л.П. Фіскальний потенціал податкової системи у механізмі регулювання економічного розвитку. Приазовський економічний вісник. 2019. № 5 (16). С. 317—323.
5. Чугунов І.Я., Козарезенко Л.В. Державне фінансове регулювання розвитку людського потенціалу. Вісник КНТЕУ. 2017. № 3. С. 116—132.
6. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник КНТЕУ. 2018. № 5. С. 5—18.
7. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С. 103—121.
8. Afonso A., Jalles J. Fiscal composition and long-term growth. Applied Economics. № 46 (3). 2014. pp. 349—358.
9. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.
10. Chugunov I., Makohon V. Fiscal strategy as an instrument of economic growth. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5. № 3. pp. 213—217.

References:

1. Chuhunov, I.Ya. Kanieva, T.V. and Pasichnyj, M.D. (2018), Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Fiscal policy in the system of economic regulation], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

2. Nikitishyn, A.O. (2019), Podatkova polityka v umovakh ekonomichnykh peretvoren' [Tax policy in the context of economic transformation], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

3. Pasichnyj, M.D. (2019), Finansova polityka derzhavy [Financial policy of the state], Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t., Kyiv, Ukraine.

4. Sidel'nykova, L.P. (2019), "Fiscal potential of the tax system in the mechanism of regulating economic development", Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk, vol. 5 (16), pp. 317—323.

5. Chuhunov, I.Ya. and Kozarezenko, L.V. (2017), "State financial regulation of human potential development", Visnyk KNTEU, vol. 3, pp. 116—132.

6. Chuhunov, I.Ya. and Makohon, V.D. (2018), "Budget strategy in terms of economic transformation", Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 5—18.

7. Chuhunov, I.Ya. and Samoshkina, O.A. (2019), "Budget expenditures in the system of state regulation of socio-economic development of the country", Visnyk KNTEU, vol. 2, pp. 103—121.

8. Afonso, A. and Jalles, J. (2014), "Fiscal composition and long-term growth", Applied Economics, vol. 46 (3), pp. 349—358.

9. Chugunov, I. Kaneva, T. and Pasichnyi, M. (2018), Budget policy of social development, Scientific Route, Tallinn, Estonia.

10. Chugunov, I. and Makohon, V. (2019), "Fiscal strategy as an instrument of economic growth", Baltic Journal of Economic Studies, vol. 5, no. 3, pp. 213—217.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2020 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 334.72-053.81

Л. О. Алещенко,
асистент кафедри менеджменту та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-7119-2922

DOI: 10.32702/2306-6792.2020.24.86

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

L. Aleschenko,
Assistant of the Department of Management and Information Technologies,
Kherson State Agrarian and Economic University

FOREIGN EXPERIENCE OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

Здійснено аналіз розвитку молодіжного підприємництва як окремого сектора ринкової економіки з використанням зарубіжного досвіду. Увагу акцентовано на тому, що наявна у США та розвинених країнах Європи система підтримки молодіжного підприємництва є актуальною для України. Вивчення досвіду зарубіжних країн набуває важливого значення для нашої країни, зумовлює актуальність, теоретичну та практичну значущість запропонованого дослідження.

Основною метою статті є дослідити й узагальнити особливості розвитку молодіжного підприємництва через аналіз передового зарубіжного досвіду, його запозичення з метою покращення діяльності цього важливого сектора національної економіки.

Висвітлено методи підтримки молодіжного підприємництва у зарубіжних країнах, запропоновано шляхи та напрямки його розвитку в Україні. Охарактеризовано місце молодіжного бізнесу та з'ясовано його роль у ринковій економіці різних країн, виявлено позитивні та негативні фактори. Доведено, що вивчення досвіду економічно розвинутих зарубіжних країн набуває в умовах глобалізаційних процесів ключового значення для України.

Зроблено висновок, що комплексний аналіз і запозичення передового світового досвіду для розвитку молодіжного бізнесу свідчить про необхідність створення в Україні комплексної системи розвитку й підтримки цього сектора національної економіки.

An analysis of the development of youth entrepreneurship as a separate sector of the market economy using foreign experience is carried out. Emphasis is placed on the fact that the existing system of youth entrepreneurship support in the USA and developed European countries is relevant for Ukraine. The study of the experience of foreign countries becomes important for our country, determines the relevance, theoretical and practical significance of the proposed study.

Entrepreneurship is the main driving force of the economy, judging by the experience of EU countries. However, taking into account statistic data, it is possible to see that Ukraine is not in first place.

Among the main reasons for the unpopularity of youth entrepreneurship, experts point out not only the lack of favorable, stable economic conditions for doing business, but also the lack of necessary knowledge and lack of competencies in the field of entrepreneurship. In addition, the country's business structure has not yet been fully formed.

It should be noted that in most regions of Ukraine there are no platforms for young people through which they could gain relevant knowledge and skills, exchange information, develop their own ideas, get expert advice. As a result, innovative ideas either do not appear at all or do not enter the market, remaining within the walls of higher education institutions and research laboratories.

The main purpose of the article is to explore and summarize the features of youth entrepreneurship through the analysis of best foreign experience, its borrowing in order to improve the activities of this important sector of the national economy.

Methods of support of youth entrepreneurship in foreign countries are covered, ways and directions of its development in Ukraine are offered. The place of youth business is characterized and its role in the market economy of different countries is clarified, positive and negative factors are revealed. It is proved that the study of the experience of economically developed foreign countries becomes of key importance for Ukraine in the context of globalization processes.

It is concluded that a comprehensive analysis and borrowing of best practices for the development of youth business indicates the need to create in Ukraine a comprehensive system of development and support of this sector of the national economy.

Ключові слова: молодіжне підприємництво, зарубіжний досвід, підтримка молодіжного бізнесу, бізнес-клуби, бізнес-інкубатори, стейкхолдери.

Key words: youth entrepreneurship, foreign experience, youth business support, business clubs, business incubators, stakeholders.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні в Україні одним з нагальних питань є необхідність модернізації країни, побудова інноваційної економіки та створення підприємницької інфраструктури. Підприємництво є основною рушійною силою економіки, судячи з досвіду країн ЄС та США. Протягом усього періоду економічних реформ багато сказано про необхідність розвитку в Україні малого та середнього бізнесу, проте в дійсності його стан залишається на низькому рівні. Одним з варіантів вирішення цього питання може стати молодіжне підприємництво. Розробка ряду умов, котрі б стимулювали молодь займатися бізнесом, має активно розглядатися в різного роду програмах як на регіональному, так і на державному рівнях.

Серед основних причин непопулярності молодіжного підприємництва експерти виділяють не лише відсутність сприятливих, стабільних економічних умов для ведення бізнесу, але й відсутність необхідних знань та не сформованість компетенцій в області підприємництва. Окрім цього в країні поки ще не до кінця сформувалась підприємницька структура.

Слід зазначити, що в більшості регіонів України не існує платформ для молодих людей, за допомогою яких вони могли б отримувати актуальні знання й навички, обмінюватися інформацією, розробляти власні ідеї, отримувати консультації експертів.

Молодіжний бізнес може стати інструментом вирішення ряду соціально-економічних проблем, таких як створення робочих місць, скорочення рівня безробіття, підготовка кваліфікаційних кадрів. Розширення можливостей й підсилення впливу цього виду бізнесу обумовлює необхідність активного використання його потенціалу. Воно має стати суттєвим сегментом малого та середнього бізнесу та значущою ланкою в підприємницькій діяльності, адже молодь має здатність швидко реагувати на будь-які зміни в житті й котре ефективно використовує корисні їх сторони. Виходячи з цього, можна говорити про те, що молодь володіє куди більшим потенціалом й здатністю до підприємницької діяльності, ніж інші вікові категорії.

Водночас молодіжне підприємництво — дуже складний сектор ринкової економіки,

котрий потребує особливої уваги з боку державної влади. Правильно побудована й цілеспрямована державна підтримка зможе забезпечити активний розвиток малого та середнього бізнесу в регіонах, що призведе до економічного росту й підвищенню їх інвестиційної привабливості. Однак молодь на шляху створення своєї справи стикається з низкою проблем та труднощів. Вони пов'язані як з відсутністю початкового капіталу, так і з недостатньою кількістю практичних знань та навичок у сфері ведення бізнесу, високими ставками податків та відсотками кредитування тощо. Ці та інші проблеми потребують обов'язкового їх рішення шляхом державної підтримки молодіжного.

Зважаючи на неінформованість молодого покоління про існуючі методи підтримки цього виду бізнесу існує необхідність створення різноманітних форумів, інформаційних платформ, акцій та конкурсів на базі учбових закладів. Всі ці заходи сприятимуть розвитку молодіжного підприємництва в Україні, тому що молодь перестане сприймати сферу бізнесу як недоступну для них.

Таким чином, на сьогодні молодіжне підприємництво може стати одним з пріоритетних напрямів розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР

Основні питання з дослідження молодіжного підприємництва було розглянуті у працях Ю. Кирилова, Т. Стукан, Г. Жосан [1; 2; 7], О. Дідуха [4], І. Жданова [3], Н. Корпач [6], О. Мельниченка [5], Р. Сторожук [10].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Світовий досвід та практика господарювання показують, що однією з найважливіших ознак розвиненої ринкової економіки є існування системи малих і середніх підприємств. Найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється, є молодіжний бізнес.

Набутий досвід та позитивні результати розвитку молодіжного підприємництва в країнах, які

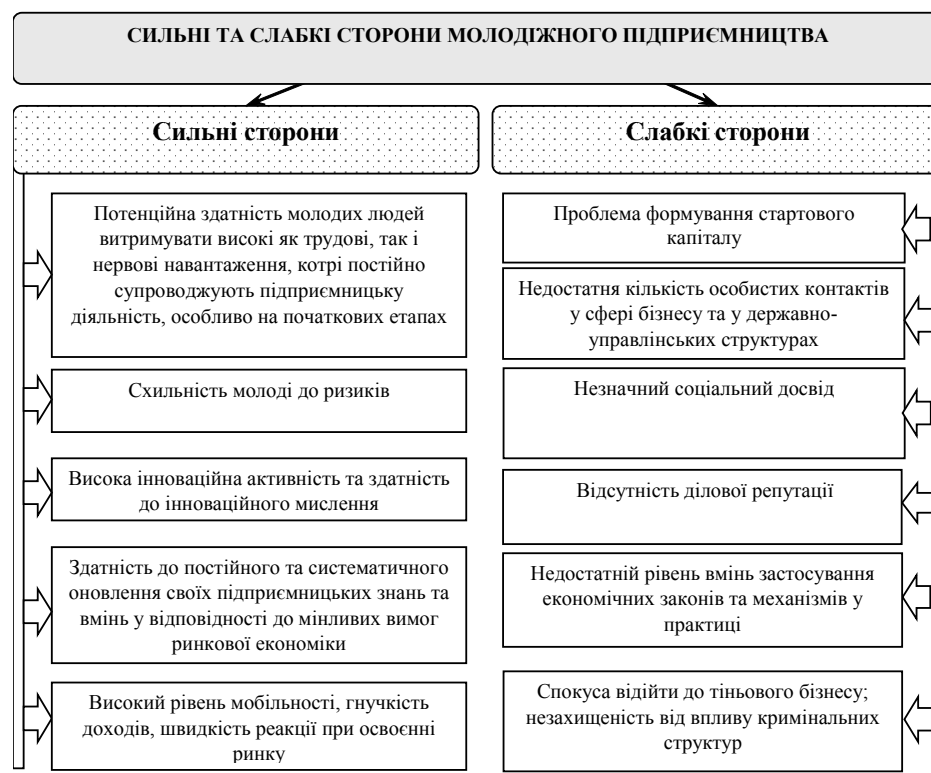

Рис. 1. Сильні та слабкі сторони молодіжного підприємництва

Джерело [9].

пройшли етап реформування економічних систем, свідчать про те, що воно є одним із засобів створення додаткових робочих місць і скорочення безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкого насичення ринку товарами та послугами. Саме тому актуальним є впровадження зарубіжного досвіду для розвитку молодіжного підприємництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Згідно з статистичними даними, понад 300 млн молодих людей у всьому світі або не мають постійного місця роботи, або взагалі є безробітними. Понад 20% з них мають усі здібності, необхідні для початку власної справи, та лише приблизно 5% з них наважуються на це.

Виокремлення молодіжного підприємництва в якості особливого сегменту бізнесу відбувається тому що, на відміну від інших видів підприємництва, воно має яскраво виражені сильні та слабкі сторони (рис. 1).

Такі ознаки, виокремлюючи молодіжне підприємництво в окрему категорію, визначають основні задачі при його підтримці: розвиток сильних та подолання слабких сторін.

На сьогодні в Україні не вирішеними залишається ряд специфічних проблем, котрі впливають на готовність молоді створювати власні

бізнес-проекти. До них слід віднести:

1. Сприйняття підприємців масовою свідомістю. Підприємці як соціальна група не відносяться до числа провідних професіональних вподобань молоді. В молодіжній середі цей вид діяльності сприймається в контексті подолання труднощів, а не досягнення успіхів.

2. Освітницька складова. Наразі в традиційних навчальних закладах країни надаються лише теоретичні економічні знання, проте стимули та поведінкові компетенції, необхідні для старту та успішного розвитку своєї справи в бізнесовій сфері або зовсім не формуються або ж знаходяться на початкових стадіях формування.

3. Відсутність платформ для інформування молоді про існування державних та міжнародних організацій, котрі здійснюють фінансування та підтримку малого та середнього підприємництва.

4. Стартові умови. Заходи та різного роду програми, спрямовані державою на підтримку молоді як соціальної групи, поки не дають видимих результатів. Адміністративні, правові та фінансові бар'єри є досить нездоланими.

Дивлячись на досвід країн Європейського Союзу та Америки, можна виділити такі механізми розвитку молодіжного підприємництва (табл. 1).

На сучасному етапі в Україні існують лише окремі ініціативи, направлені на підтримку й розвиток молодіжного підприємництва.

На сьогодні країна потребує розробки комплексної програми розвитку молодіжного підприємництва, одним з напрямів якої може стати створення мережі міжвузівських бізнес-клубів. Вони мають об'єднати молодих енергійних підприємців "нового типу", котрі б володіли актуальними знаннями та прогресивним мисленням. Діяльність такого роду організацій має бути направлена на формування нового світогляду, підтримку молоді з активною життєвою позицією, створення умов для розвитку активної підприємницької ініціативи. Тобто необхідно створити механізм, котрий сприяв би

взаємодії держави, бізнесу, науки й освіти, та забезпечив ефективні комунікації між молодіжною спільнотою та стейкхолдерами.

Створення такої мережі бізнес-клубів має складатися здебільшого з представників двох зацікавлених спільнот — підприємців та молоді.

Перша група — молоді люди віком від 17 до 30 років:

- орієнтована на створення своєї справи;

- бажаючи продовжувати сімейну справу;

- зацікавлені у власному заробітку.

Друга група — соціально-відповідальні підприємці (потенційні партнери та учасники клубу):

- зацікавлені в пошуку та залученні в свій бізнес молодих ініціативних працівників;

- бажаючих передати накопичений досвід та знання в сфері підприємництва;

- підприємців, котрі знаходяться в пошуку нових бізнес-ідей та проєктів.

Робота міжвузівських бізнес-клубів має складатися з освітнього та практичного напрямлення. В рамках освітньої складової учасники клубу мають отримувати інформацію в сфері інноваційного підприємництва. Ця компонента має включати наступні тематичні блоки:

- методи генерування ідей;
- історії успіху в бізнесі;
- створення своєї справи "з нуля";
- юридичні аспекти організації підприємства;
- добір персоналу та організація ефективної його роботи;
- командоутворення;
- маркетингові стратегії;
- обрання системи оподаткування;
- оцінка ризиків в бізнесі;
- організація систем збуту інноваційної продукції тощо.

Практична ж складова має включати можливість отримання різного роду консультацій, проведення семінарів та круглих столів за участі стейкхолдерів та бізнес-експертів. Крім цього, учасникам має надаватися інформація з

Таблиця 1. Зарубіжний досвід підтримки молодіжного підприємництва

Форма підтримки	Механізм впровадження	Країна	Назва заходу
Благодійні фонди	Часткове або повне фінансування стартап-проєктів. Рада директорів фонду приймає рішення про фінансування проєкту, виконавці надають звіт про діяльність створеної організації	Англія	«The Princess Youth Business International»
Студентські бізнес-клуби на базі університетів	Організація дискусійних клубів, проведення учбових курсів та тренінгів, консультації в різних сферах менеджменту й бізнесу	США	«University of Wisconsin Entrepreneurship Association», «GSB Entrepreneur Club», «HBS Entrepreneurship Club»
Бізнес-кампуси	Академічні курси з розширеною практичною частиною, котра присвячена розробці й реалізації бізнес-проєктів	США	«Hinman Campus Entrepreneurial Opportunities Program», «The Austin Entrepreneurship Program at Weatherford Residential College»
Бізнес-інкубатори	Створені для полегшення реалізації бізнес-проєктів підприємцям з малим досвідом роботи	Австралія, США, Швейцарія, Шотландія	«Dareb in Enterprise Centre Ltd», «Darden Business Incubator», «Student entrepreneurship project», «SUREstart Business Incubators»
Молодіжні дискусійні клуби	Створені для виховання підприємницької культури та навчання молоді мистецтву ведення бізнесу	США	«Collegiate Entrepreneurs' Organization»
Консультаційні студентські організації	Допомагають студентській спільноті складати бізнес-плани, консультують з фінансових, бухгалтерських та маркетингових питань	США	«Student Business Services»

приведенням конкретних життєвих прикладів про використання ресурсів профільних фондів та способах отримання державної підтримки.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні в Україні молоді люди проявляють цікавість до підприємницької діяльності, проте за відсутності інформаційних платформ у цій сфері його розвиток або повільний або зовсім стоїть на місці. Країна потребує розробки комплексної програми розвитку молодіжного підприємництва на рівні молодіжної спільноти, в основі якої має бути створення мережі міжвузівських бізнес-клубів.

Реалізація запропонованої концепції мережі міжвузівських бізнес-клубів в Україні сприятиме:

1. Активізації потоків молодіжних підприємницьких проєктів.
2. Акумуляції інтелектуального потенціалу в Україні.
3. Збільшення кількості соціально-відповідальних представників бізнесу.

4. Розповсюдження ідеології підприємництва в молодіжному середовищі.

5. Збільшення кількості робочих місць за рахунок розвитку молодіжного бізнесу.

Література:

1. Kyrylov Y., Kyrychenko N., Stukan T. and Zhosan H. Formation of Enterprise Management Strategies and Entrepreneurship Training, International Journal of Management. 11 (6). 2020. pp. 793—800. Available from http://www.iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/ijm/VOLUME_11_ISSUE_6/IJM_11_06_067.pdf (Індексація в Scopus).

2. Жосан Г.В. Визначення стейкхолдерів молодіжного підприємництва Integracion de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial: Coleccion de documentos cientificos "ΛΟΓΟΣ" con actas de la Conferencia Internacional Cientifica y Practica (Vol. 1), 24 de abril de 2020. Barcelona, Espana: Plataforma Europea de la Ciencia. P. 48—52/ <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/24.04.2020/280>

3. Жданов І.О. Формування та реалізація державної молодіжної політики в Україні в умовах децентралізації. Тернопіль: ТОВ "Тернограф", 2017. С. 100.

4. Дідух О.О. Соціологічний аналіз проблеми безробіття серед української молоді. Грані, 2016. № 5. С. 68—75.

5. Мельниченко О. Молодіжний ринок праці України: проблеми і перспективи. Психологія і суспільство. 2015. № 3. С. 99—104.

6. Корпач Н. Основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні: соціально-педагогічний аспект. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 2. С. 30—34.

7. Kyrylov Y., Hranovska V., Zhosan H., Dotsenko I., Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution. Solid State Technology. Volume: 63 Issue: 6. Publication Year: 2020. pp. 1430—1448. (Індексація в Scopus).

8. Papadaki S., Novak P., Dvorsky J. Attitude of university students to entrepreneurship. Economic Annals-XXI, 2017. Vol. 166, Pp. 100—104.

9. Алещенко Л.О. Молодіжне підприємництво як фундамент розвиненої економічної інфраструктури. Ефективна економіка. 2020. № 11.

10. Сторожук Р.П. Зарубіжний досвід реалізації молодіжної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: nbuv.gov.ua

References:

1. Kyrylov, Y. Kyrychenko, N. Stukan, T. and Zhosan, H. (2020), "Formation of Enterprise

Management Strategies and Entrepreneurship Training", International Journal of Management, vol. 11 (6), pp. 793—800, available at: http://www.iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/ijm/VOLUME_11_ISSUE_6/IJM_11_06_067.pdf (Accessed 30 Nov 2020).

2. Zhosan, H.V. (2020), "Identification of stakeholders of youth entrepreneurship", Integracion de las ciencias fundamentales y aplicadas en el paradigma de la sociedad post-industrial: Coleccion de documentos cientificos "ΛΟΓΟΣ" con actas de la Conferencia Internacional Cientifica y Practica, Plataforma Europea de la Ciencia, Barcelona, Espana, vol. 1, pp. 48—52, available at: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/issue/view/24.04.2020/280> (Accessed 30 Nov 2020).

3. Zhdanov, I.O. (2017), Formuvannia ta realizatsiia derzhavnoi molodizhnoi polityky v Ukraini v umovakh detsentralizatsii [Formation and implementation of state youth policy in Ukraine in the context of decentralization], TOV "Ternohraf", Ternopil', Ukraine.

4. Didukh, O.O. (2016), "Sociological analysis of the problem of unemployment among Ukrainian youth", Hrani, vol. 5, pp. 68—75.

5. Melnychenko, O. (2015), "Youth labor market of Ukraine: problems and prospects", Psykholohiia i suspilstvo, vol. 3, pp. 99—104.

6. Korpach, N. (2016), "The main directions of realization of the state youth policy in Ukraine: social and pedagogical aspect", Pedahohichnyi chasopys Volyni, vol. 2, pp. 30—34.

7. Kyrylov, Y. Hranovska, V. Zhosan, H. and Dotsenko, I. (2020), "Innovative Development of Agrarian Enterprises of Ukraine in the Context of the Fourth Industrial Revolution", Solid State Technology, vol. 63, no. 6, pp. 1430—1448.

8. Papadaki, S. Novak, P. and Dvorsky, J. (2017), "Attitude of university students to entrepreneurship", Economic Annals-XXI, vol. 166, pp. 100—104.

9. Aleschenko, L. (2020), "Youth entrepreneurship as the foundation of a developed economic infrastructure", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8390> (Accessed 28 Nov 2020). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.202

10. Storozhuk, R.P. (2007), "Foreign experience in implementing youth policy", Derzhavne budivnytstvo, vol. 1(1), available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1\(1\)_51](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2007_1(1)_51) (Accessed 30 Nov 2020).

Стаття надійшла до редакції 14.12.2020 р.